

AKADEMİK İZDÜŞÜM DERGİSİ

Journal of Academic Projection

Yıl/Year:2024

Cilt/Volume: 9

Sayı/Number:1

ISSN:2547-9725

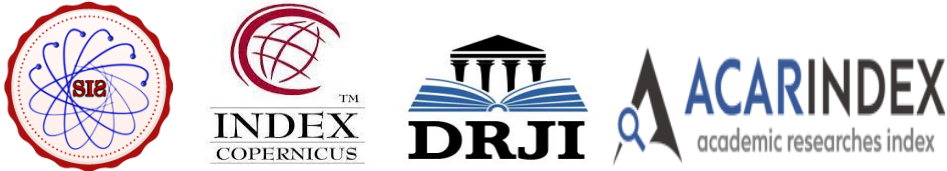

Bitlis Eren Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Akademik İzdüşüm Dergisi

Bitlis Eren University
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Journal of Academic Projection

Yıl/Year: 2024 – Cilt/Volume: 9 – Sayı/Number: 1

Türkçe ve İngilizce Yayınlanan Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal Published in Turkish and English

Bitlis Eren Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Akademik İzdüşüm Dergisi

Bitlis Eren University
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Journal of Academic Projection

Yıl/Year: 2024 – Cilt/Volume: 9 – Sayı/Number: 1

ISSN	:	2147-9725
Yayın Tarihi	:	29 Mart 2024
Yayın Sezonu	:	Mart 2024
Cilt	:	9
Sayı	:	1
İlk Yayın Tarihi	:	2016
Yayın Yeri	:	Bitlis
Yayın Dili	:	Türkçe ve İngilizce dillerindedir.
Adres	:	Akademik İzdüşüm Dergisi, BEÜ İİBF Bitlis Eren Üniversitesi 13000, Merkez, Bitlis/ TÜRKİYE
E-posta	:	aid@beu.edu.tr
URL	:	http://dergipark.gov.tr/beuiibfaid

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2024 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Number: 1

**Bitlis Eren Üniversitesi Adına
Sahibi/Owner**

Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ
Bitlis Eren Üniversitesi

Editör / Editor

Doç. Dr. Metin IŞIK
Bitlis Eren Üniversitesi

Alan Editörleri / Specialty Editors

Doç. Dr. Beşir KOÇ
Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet İŞLER
Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Zeki UÇAR
Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Kıvanç DEMİRCİ
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yunus SAVAŞ
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selim BOZDOĞAN
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nurcan BULUT
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Canan KIŞLALIOĞLU
Bitlis Eren Üniversitesi

Sekreteryä / Secretary

Arş. Gör. Özgür YILMAZ
Bitlis Eren Üniversitesi

**Türkçe Dil Editörü / Turkish
Language Editor**

Arş. Gör. Mustafa ATEŞ
Bitlis Eren Üniversitesi

**İngilizce Dil Editörü / English
Language Editor**

Dr. Öğr. Üyesi Yunus SAVAŞ
Bitlis Eren Üniversitesi

**Yazı İşleri Sorumlusu / Head of
Editorial**

Arş. Gör. Çağrı SEVİNÇLİ
Bitlis Eren Üniversitesi

İndex Editörü / Index Editor

Arş. Gör. Dr. Erhan ERGİN
Bitlis Eren Üniversitesi

**Derleme ve Mizanpaj / Compilation
and Page Layout**

Arş. Gör. Dr. Hakan KAYA
Bitlis Eren Üniversitesi

**Grafik ve Tasarım Sorumlusu /
Graphic and Design Specialist**

Arş. Gör. Mustafa ATEŞ
Bitlis Eren Üniversitesi

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2024 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Number: 1

Yayın Kurulu • Editorial Board

Prof. Dr. Ferit İZCİ

Van Yüzcü Yıl Üniversitesi

Prof. D. Ağalar ABASALI

Bakü Devlet Üniversitesi (Azerbaycan)

Prof. Dr. İsmail BAKAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. İftikhar MALİK

Bath Spa University (İngiltere)

Prof. Dr. Nagihan ŞERMUHAMEDOVA

Taşkent Devlet Üniversitesi (Özbekistan)

Prof. Dr. Ali ASKER

Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Esra Banu SİPAHİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ

Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Hakan ÖZDEMİR

İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Ayşe Nur BUYRUK AKBABA

Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Cemal ÖZTÜRK

Ordu Üniversitesi

Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT

Manisa Celâl Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Saypjamal KORGANOVA

Muhtar Auezov Güney Kazakistan Üniversitesi (Kazakistan)

Doç. Dr. Sultan KAVİLİ ARAP

Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Vedat YILMAZ

Malatya Turgut Özal Üniversitesi

Doç. Dr. Zeki UÇAR

Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Gökhan DÖNMEZ

Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Yahya DEMİRKANOĞLU

Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sebahattin KOÇ

Bitlis Eren Üniversitesi

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2024 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Number: 1

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Ethem DUYGULU
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim Güray YONTAR
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Bayram ÇOŞKUN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ
Manisa Celâl Bayar Üniversitesi

Prof. Dr. Harun ARIKAN
Çukurova Üniversitesi Üniversitesi

Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Murat OKÇU
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet CİHANGİR
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Prof. Dr. Müslüme NARİN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin GÜL
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Yakup ALTAN
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Neşe ÖZDEN
Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Ester RUBEN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ali ASKER
Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Ömer Okan FETTAHLIOĞLU
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Doç. Dr. Cengiz EKİZ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Doç. Dr. Ece DEMİRAY EROL
Manisa Celâl Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Erkin EKREM
Hacettepe Üniversitesi

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2024 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Number: 1

Bu Sayıdaki Hakem Kurulu /
Reviewers of This Issue

Prof. Dr Hakan Özdemir
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet ONAY
Eskişehir Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Emre SAVUT
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Serdar Yılmaz
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Doç Dr. Abdullah EROL
Van Yüüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Akpınar
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KÜÇÜK
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İlhan ÇELİKER
Bitlis Eren Üniversitesi

Öğretim Görevlisi Dr. Zikrullah Aykaç
Muş Alparslan Üniversitesi

Dergimizin bu sayısındaki makalelerin değerlendirilmesinde hakem olarak katkı sunan değerli öğretim üyelerine teşekkürlerimizi sunarız.

Yayın Kurulu

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2024 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Number: 1

AMAÇ VE KAPSAM

Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde, hakemli akademik bir dergi olan Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD), ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal bilimler alanındaki çalışmalarla bilime katkı sunmayı amaçlamaktadır. AİD kapsamında; işletme, iktisat, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi, yönetim bilişim sistemleri ve siyaset bilimi alanlarına dâhil olan konularda çalışmalar yayımlanmaktadır.

Mart ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan AİD kapsamında; özgün araştırma-inceleme makaleleri, çeviri, deneme, kitap tanıtma-eleştirisi, kongre-sempozyum haberleri yayımlanmaktadır. Çalışmalar Türkçe ve İngilizce dillerinde yayımlanabilmektedir. Yayınlar için ücret talep edilmemektedir. Yayımlanmış yazıların her türlü hakkı AİD'e aittir. Yayımlanmış yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

AİD, yayım etiği ilkelerine yönelik hassasiyet gözetmekte ve herhangi bir etik dışı tutuma karşı olası tüm önlemleri almaktadır. AİD kapsamında yayımlanan makalelerin ilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlara aittir. Fikirlerden üniversite ve fakülte sorumlu tutulamaz. Yazarlar, editöryal uyarı ve hakem raporlarını dikkate almak zorundadır. İlgili uyarıları dikkate almayan yazarların çalışmaları hangi aşamada olursa olsun iade/ret edilir. Yazım kurallarına ve dergi şablonuna uygun olmayan çalışmalar değerlendirmeye alınmayacaktır.

AIMS AND SCOPE

Journal of Academic Projection (JAP), which is a refereed academic journal within the body of Bitlis Eren University Faculty of Economics and Administrative Sciences, aims to contribute to science with studies in the field of social sciences at national and international level. Within the scope of JAP; Articles are published on topics including business, economics, public administration, international relations, finance, econometrics, labor economics, management information systems and political science.

Within the scope of the JAP, which is published twice a year, in March and October; original research-review articles, translation, essay, book introduction-criticism, congress-symposium news are published. The articles can be published in Turkish and English. There is no charge for publications. All rights of the published articles belong to the JAP. Published articles cannot be quoted without showing the source.

JAP is sensitive to the principles of publication ethics and takes all possible measures against any unethical attitude. The responsibility of the articles published within the scope of the JAP in terms of science and language belongs to the authors. The university and faculty cannot be held responsible for the ideas. Authors are obliged to take into consideration editorial warnings and referee reports. The articles of the authors who do not pay attention to the relevant warnings are returned / rejected at any stage. Studies that do not comply with the writing rules and journal template will not be evaluated.

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2024 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Number: 1

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Ayşe Nur BUYRUK AKBABA, Melek Nur ALMA **1-36**
Kuşaklara Göre Kripto Varlıkların İncelenmesi
Analysis of Crypto Assets By Generational

Hakan TAŞDEMİR **37-59**
Azerbaycan'ın Denge Politikası, II. Dağlık Karabağ Savaşı ve Türkiye
Azerbaijan's Balance Policy, II. Nagorno-Karabakh War and Türkiye

Derleme Makaleleri / Review Articles

Muhittin IŞIK **60-84**
İslâmcılık Akımının Türk Siyasal Hayatına Etkileri: Siyasal Partiler Üzerinden Kısa Bir Değerlendirme
The Effects Of The Islamic Movement On Turkish Political Life: A Brief Evaluation On Political Parties

Kitap İncelemesi / Book Review

Erkan TAMTÜRK **85-90**
Koçi Bey Risalesi (Kitap İncelemesi)
Koçi Bey Tractate (Book Review)

Geliş/Received: 27/01/2024

Kabul/Accepted: 26/02/2024

Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

KUŞAKLARA GÖRE KRİPTO VARLIKLARIN İNCELENMESİ*

Ayşe Nur BUYRUK AKBABA**

Melek Nur ALMA***

Öz

Kripto varlıklara yatırım, son zamanlarda yatırımcılar için ilgi çekici ve tercih edilir olmuştur. Kripto varlıklar, teknoloji tabanlı uygulamalara dayanan dijital varlıklardır. Elektronik ortamda transfer edilen, depolanan, ticaretinin yapıldığı, blokzincir teknolojisinin söz konusu olduğu dijital uygulamalardır. Yatırım tercihlerinde kuşaklar önemlidir. Yatırımcının profili, bilgi düzeyi, teknolojik uygulamaları kullanma düzeyleri gibi durumlarda kuşakların etkisi olabilmektedir. Bu araştırma ile kuşaklara göre yatırımcıların, kripto varlıklara yatırımlardaki tercihleri, etkisi ve algılarının ne yönde olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla kripto varlıkların kuşaklar üzerindeki etkisi ve Türkiye'deki kripto varlık algısı değerlendirilmiştir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış, katılımcılara anket uygulaması yapılmıştır. Örneklem basit tesadüfi yöntemle seçilmiş, toplanan veri, SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırmanın ana kütlesi 18 yaş ve üzeri bireylerdir. Araştırma kısmında elde edilen verilere, demografik bulgulara yer verilmiş, güvenilirlik analizi, anova, t testi ve korelasyon analizi yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre kripto varlıklara yatırım başlangıçta tercih edilir olmuş daha sonralarda güvensizlik tercih edilirliliği etkilenmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde değişkenler arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuşaklar, Kripto Varlık, Kripto Para, Yatırım.

JEL Kodu: M10, M19, M40.

* Bu çalışma Doç. Dr. Ayşe Nur Buyruk Akbaba danışmanlığında hazırlanan "Kuşaklara Göre Kripto Varlıklarının İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

**Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe Finansman ABD, abuyruk@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4940-7138

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi, Lisansüstü Enstitüsü, İşletme ABD, meleknur.1453.alma@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8690-5251

Analysis of Crypto Assets By Generational

Abstract

Investing in crypto assets has been interesting and preferred for investors lately. Cryptoassets are digital assets based on technology applications. It is a digital application using blockchain technology that is transferred, stored and traded electronically. Generations have an impact on the investor's profile, level of knowledge and use of technological applications. This research aims to determine the preferences, impact and perceptions of investors according to generations in investing in crypto assets. For this purpose, the impact of crypto assets on generations and the perception of crypto assets in Turkey have evaluated. Quantitative research method has used in the study and a survey has conducted with the participants. The sample has selected by simple random method and the data collected with the survey technique has analyzed with the SPSS. The main population of the research is only individuals aged 18. It is the analysis according to perceptual, investment, internet and transaction. Demographic findings, reliability, anova, t test and correlation analysis have conducted in the research. According to the results of the research, investment in crypto assets has initially preferred but it hasn't preferred due to insecurity. When evaluated in general it has determined that there has a significant relationship between the variables.

Keywords: Generations, Crypto Asset, Crypto Currency, Investment.

JEL Codes: M10, M19, M40.

1. GİRİŞ

Günümüzde dijital transformasyonun hız kazandığı bir devirde hayat sürmekteyiz. Bu dönüşüm sürecinde alışılmış mali yöntemlerin yerini dijital varlıklar ve kripto para birimleri almaktadır. Kripto varlıklar, blok zinciri teknolojisiyle desteklenen ve anonim olan bir yapıda prosedür gören dijital para birimleridir. Bu yeni kuşak varlıklar alışılmış mali yöntemlere kıyasla birçok avantaj sunmaktadır fakat aynı zamanda çeşitli tehlikeleri de beraberinde getirmektedir.

Kuşaklara göre yatırım önemlidir. Her bir kuşağın profiline göre yatırım tercihleri değişebilmektedir. Kuşaklar arasında değişiklik gösteren toplumsal, iktisadi ve teknolojik nitelikler, kripto varlıkların içselleştirilme seviyesini etkileyebilmektedir. Genç nesillerin dijital teknolojilere ve yeniliklere hayli alaka duyması kripto varlıkların gençler arasında sık kullanılmasına öncülük etmektedir. Bu durum kripto varlıkların kuşaklar arasında hangi yolla ayrılaştığını ve her kuşağın bu varlıklara yönelik tavrını anlamak için önemli bir konjektür sağlamaktadır.

Çalışmanın gayesi, kuşaklara göre kripto varlıklarının içselleştirme düzeyini, katılımcıların hangi kuşak grubuna dahil olduğu belirlenerek, bu kuşaklara göre kripto varlıklarının ne derece tercih edildiğini ortaya koymak, algısal, yatırım, internet, işlem ve güvenilirliğinin boyutunun belirlenmesini analiz etmektir. Bu hedef doğrultusunda, farklı kuşaklara ilişkin kişiler üzerinde anket çalışmaları yapılmış ve erişilen datalarla istatistiksel analizler değerlendirilmiştir. Araştırma neticesinde, kripto varlıkların kuşaklar arasında nasıl farklılaştığına dair bir anlayış sağlanmış ve istikbaldeki benimsenme eğilimlerini öngörmemize yardımcı olmuştur.

Bu çalışmanın mali kuruluşlar, yatırımcılar ve kişiler için mühim bir referans olacağı, kripto varlıkların kuşaklar arasındaki farklılıklarını anlamamıza yardımcı olacağı üzerinde durulmaktadır. Çalışmada; kavramsal bilgilere, literatür çalışmalarına, araştırmaya, araştırma sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde kavramsal bilgiler ele alınmıştır. Kuşak, para ve kripto para kavramlarına yer verilmiştir.

2.1. Kuşak Kavramı

Kuşak kavramının kaynağı Antik Yunanca olan “genesthai ve genos” kelimelerinden gelmektedir (Joshi vd., 2011: 179; Lub vd., 2014: 39; Lyons, 2003: 87). Strauss ve Howe (1991) göre kuşak, insanlığın var oluşuyla başlayan ve hududunun yaşlıları tarafından belirlendiği bir kohort grubudur. Yazınlarda yer alan kuşak kavramının bazıları: “Benzer hadiseleri, benzer dönem aralığında yaşayan kişiler topluluğu” (Ryder, 1965: 843-861); “Belirli zaman aralığında yaşamış, çağın olaylarına hakim ve benzer görüşlere sahip bireyler grubu (Zemke vd., 2000); “Zaman aralığı aynı olan, kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik olayları yaşayan bireylerin oluşturduğu topluluk (Altuntuğ, 2012: 203-212); “Kritik olaylara şahit olmuş, yaşadıkları mekân ve yakın çevresi ile benzer düşünce sistemine sahip, yaş aralığı birbirine yakın kişilerin oluşturduğu topluluk (Kupperschmidt,

2000: 65-76); “Dünya olayları, ekonomi, doğal afetler, siyaset ve popüler kültürün ortak tecrübelerini yaşayarak öğrenen, benzer özellikler taşıyan insan grubudur (Smith & Clurman, 1997).

Kuşakların sınıflandırılması birçok şekilde yapılmıştır. Harfler şeklinde sınıflandırılması Douglas Coupland tarafından, 1991’de yazılan “Generation X: Talesfor an Accelerated Culture (X Kuşağı: Hızlanan Kültür için Masallar)” adlı romanında ele almıştır. Daha sonra yapılan çalışmalara da bu roman yön vermiştir. X, Y, Z ve A (Alfa) kuşağı gibi sınıflandırmalar yapılmıştır (Büyükhelvacıgil, 2021: 22).

Kuşakların sınıflandırılması;

- Sessiz (Geleneksel, Emektar) Kuşak (1945 Öncesi)
- Nüfus Patlaması Kuşağı (BabyBoomers) (1946 ile 1964 arası)
- X Kuşağı (Kayıp) (1965 ile 1979 arası)
- Y Kuşağı (Zoomers) (1980 ile 1994 arası)
- Milenyum Kuşağı (Dijital) (1995 ile 1999 arası)
- Z Kuşağı (Çevrimiçi) (2000 ile 2009 arası)
- Alfa Kuşağı (2010 - Sonrası)

Sessiz kuşak, tek partili yıllarda, harbin yıkıcılığı olan bu dönemde Türkiye’de sağlık, ekonomik, eğitim ve nüfus göstergelerinde kötü yerededir. İnsanlar salgınlarla mücadele etmiş, çocuk doğum oranlarında da hızlı düşüşler gözlenmiştir (Demirkaya vd., 2015: 188). Bu kuşak, yoksulluk içinde hayatını devam ettirmiştir. Türkiye’de Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle birlikte, bu kuşakta umutlar filizlenmiştir (Acıloğlu, 2021: 24). Bu dönemde ağır ekonomik krizler, işsizlik, kıtlık, fakirlik ve her şeyden önemlisi hayatta kalabilme savaşı verilmiştir (Levickaite, 2010: 171).

Teknolojik yeniliklerden uzak, teknolojik aletleri çok az kullanabilen bu kuşaktakiler, yüz yüze iletişimi daha çok sevmişlerdir (Demirkaya vd., 2015: 188). Bu kuşaktakiler taşkınlıktan uzak, kanaatkâr ve yalın bir hayat tercih etmişlerdir (Aydemir & Dinç, 2015: 867). Eski dönemlerdeki toplumsal ve ailevi ilişkilerini yüceltmiş, bağlılık duymuşlardır (Zemke vd., 2000: 39).

Nüfus patlaması kuşağı, 2.Dünya Savaşı'ndan sonra doğan 1 milyar bebekten dolayı "babyboomers" adını almıştır. Büyüme, refahın yükselişe geçmesi, mal ve hizmetlere erişim imkânını artırmıştır. Bir önceki kuşağa göre harcama ve eğlenme eğilimi daha fazladır (Kupperschmidt, 2000: 69). Savaşta kaybedilen nüfusun geri kazanılması, ertelenen çocuk sahibi olma isteklerini harekete geçirmişlerdir (Lyons, 2003: 149). İyi eğitim olanakları, yeni iş kolları, ürün çeşitliliği, iyimserlik ve geleceğe dair güven duyguları artmıştır (Smith & Clurman, 1997: 45-46). Bu dönemde savaş karşıtı söylemler artmıştır. İnsan hakları çok önemlidir (Schuman & Scott, 1989: 361). Irk eşitsizliğine karşı mücadele, kadın-erkek eşitliği, hak ve fırsat eşitliği, çevreye verilen önem bu kuşaktan bizlere geçmiştir (Strauss & Howe, 1991: 299; Twenge vd., 2010: 1120).

X kuşağı, kayıp veya geçiş kuşağı olarak da isimlendirilmiştir (Acıhoğlu, 2021: 25). 'X' ifadesinin yaygın bir şekilde kullanılmasına Douglas Coupland'ın 1991'de yazmış olduğu kitabın etkisi olmuştur (Tolbize, 2008: 3). Bu kitap, X ifadesi ile bireylerin kimlik arayışında olduklarını ve bunu bulamamalarını sembolize etmiştir. Sonrasındaki kuşaklar bu sayede Y ve Z kuşağı olarak isimlendirilmiştir. Yani X kuşağı, kuşaklararası farklılıkları ortaya çıkaran kuşak olmuştur (Büyükhelvacıgil, 2021: 33).

X kuşağı, ebeveynlerinin çalışması, boşanma oranının fazla olmasından dolayı ebeveynlerinden sadece birinin çalıştığı ortamda büyümüştür. Çocuklar, kendi başının çaresine bakmayı öğrenmiş, sosyalleşmişlerdir (Davis, 2016: 4; Marcus, 2014: 16). İki ebeveynin çalıştığı ailelerde, çocuklara yoğun çalışmanın gerektiği, cinsiyete göre rollerde eşitliğin esas alındığı gösterilmiştir (Ağlargöz, 2017: 42).

Sıcak savaş tecrübe etmemiş fakat soğuk savaş yaşamıştır. Bu dönemde televizyon yaygınlaşmış, renkli televizyona geçilmiş, bilgisayar kullanımına başlanmış, liberal ekonomiye geçişte zorluklar yaşanmış ve finansal krizlerden etkilenilmiştir (Atabay vd., 2013: 534). X kuşağı bilgisayarı kullanan ilk kuşak olmuş, teknolojik ürünleri geliştirmiş fakat teknolojiyi kullanmada, kuşakların gerisinde kalmıştır (Davis, 2016: 4).

Y kuşağı; ‘echoboom, zoomers, bilgi çağı, www ve net kuşağı isimleriyle de anılmıştır (Licata, 2007: 54). Y kuşağı, önceki kuşaklara kıyasla ekonomik koşulların daha iyi olduğu ortamda doğmuştur. Dünya çapında savaşlar ve yokluklar görmemiştir (Acıloğlu, 2021: 28). Bu kuşak internet ve bilgisayarın hayatın önemli bir unsuru olduğunu bilerek doğan ilk kuşak olma özelliği taşımaktadır (Büyükhelvacıgil, 2021: 45). İnternet, sosyal medya ve diğer teknolojik gelişmelerden anından haberdar olmuşlardır (Lyons, 2003: 182-183; Lyons vd., 2005: 65; Sherratt & Cogshall, 2010: 29).

X kuşağı gibi tek ebeveynle yaşamakta olan bu kuşağa ait bireyler vardır (Marcus, 2014: 18). Ebeveynleri aşırı korumacıdır (Glass, 2007: 100). Bu ebeveynler, çocuklarının özgüvenlerinin yüksek olmasını istemiş, sürekli çocuklarını yüreklendirmiş ve okul etkinliklerine göndermiştir (Pinzaru vd., 2016: 176). Bu kuşağın çocukları çoğunlukla mesleki eğitim veya üniversite eğitimi diploması almıştır (Yusoff & Kian, 2013: 98). Y kuşağı iş hayatına ‘mobil yakalılar’ tanımını getirmiştir (Büyükhelvacıgil, 2021: 43). Bu kuşağın temsilcileri, savurgan olmadan hayattan zevk alan, bilinçli tüketiciler olmuşlardır (Acıloğlu, 2021: 28).

Milenyum kuşağına, dijital kuşak da denilmektedir (Senbir, 2004: 26). Normal şartlarda kuşaklar bu kadar hızlı değişim göstermezler fakat günümüz dünyasında değişim ve dönüşüm çok hızlı olduğu için bu ara kuşak meydana gelmiştir (Seçkin, 2005: 112).

Z kuşağı, internet tabanlı kuşak, her daim çevrimiçi kuşak veya gelecek kuşak olarak isimlendirilmiştir (Levickaite, 2010: 173). Doğdukları andan itibaren teknolojiyle iç içedirler. GSM tabanlı kuşak olmaları beklenmektedir. Temel iletişim şekilleri anlık mesajlaşmadır (Adıgüzel vd., 2014: 17). Hayat boyu öğrenme neslidirler. Çok diplomaları olmaları beklenmekte ve kişisel gelişimi fazlasıyla önemsemektedirler. İş hayatına henüz çok azı katılım sağlamıştır (Acıloğlu, 2015: 31).

Kendinden önceki kuşakların çevreye zarar verdiklerini görmüş, korumacı davranış sergilemişlerdir (Özel, 2017: 19). Bu kuşağın üyeleri yardımsever, duygusal ve hoşgörülüdür. Sosyal adalet duygusunu önemserler (Turner, 2015: 105). Aşırı

bireyseldirler. Geleceğin 'yeni sessiz kuşağı' olarak görülmektedir (Strauss & Howe, 1991). Her türlü çevrede teknoloji ile donatılmış olacaklar, bu ortamları tercih edeceklerdir (Bencsik vd., 2016: 93).

Alfa kuşağı; dijital ve teknolojik bir dünya şartlarında dünyaya gelmiş kuşaktır. Dijital okuryazarlığın hakim olduğu, çevrimiçi öğrenme imkanına sahip ancak öğrenme süreci uzun olan kuşaktır (Zembat vd., 2020: 762).

2.2. Para Kavramı

Para, insanların yaşam koşullarını etkileyen (Dayanan, 2021: 37), homojen ve taşınmaya elverişli olan (Paya, 1994: 15), mal ve hizmetlerin el değiştirmesinde, borç ilişkisinin bitirilmesinde kullanılan (Ünsal, 2009), değerini her daim koruyabilen (Paya, 1994: 15) devletlerin bağımsızlık ve hürriyetlerinde büyük bir anlam ifade eden bir icattır.

Paranın değişim, hesap ve değer birimi, değer biriktirme-spekülasyon ve iktisat politikası aracı olması gibi dört temel işlevi vardır (<http://www.bankalar.org/bankacilik-terimleri/>). Para; emtia, altın, gümüş, temsili, itibari, dijital ve sanal para şeklinde türleri vardır.

2.3. Kripto Varlık Kavramı

Kripto, "crypto" ve "currency" kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşmuş bir kelimedir (Turan, 2018: 2). Kriptoloji ise bir sisteme göre şifrelemedenin yapıldığı, güvenli bir şekilde alıcıya gönderildiği ve alıcıya ulaşmasıyla şifrenin çözüldüğü bilimdir. Kriptoloji iki ana ögeden oluşmaktadır. Bunlar; kriptografi ve kripto'dur (Yılmaz, 2007: 138). Kriptografi, verinin içeriğini koruyan, içeriğin başkaları tarafından okunmasını engellemek adına gizliliğini sağlayan, çözülemeyen alandır. Kripto para birimlerinde de şifreleme işlemleri söz konusudur (İşler vd. 2019: 74).

Kripto para kavramı kripto varlık kavramını kapsadığına dair düşünülse de kripto varlıkların bir bölümünü oluşturur. Kripto varlık, tokenler ve kripto paralar şeklinde sınıflandırılır. Tokenler, genel amaçlı değer transferi dışında başka transferi sağlayan kripto para olmayan varlık olarak tanımlanmaktadır

(Yüksel, 2020: 434-437). Kripto para sistemleri madencilik sisteminde yürütülmektedir. Sistemde oluşturulan bloklar madenciler aracılığı ile onaylanmaktadır (Erarslan, 2020: 30).

Kripto paralar, güvenli bir değişim ve birikim yapma imkânı sunan dijital değerlerdir. Merkezi otoriteler tarafından kontrol edilemeyen kripto para teknolojisinin kayıtları Blockchain adı verilen işlem veritabanlarında tutulmaktadır. Para değişimi Blockchain'de işlenir ve isteyen herkes tarafından incelenebilir (Onay, 2018: 471). Blockchain'in pratikte özel (izinli) ve kamuya açık (izinsiz) şeklinde iki ayrı türü vardır. İzinsiz blockchain kayıtların ağdaki tüm kullanıcılar ile paylaşıldığı, herkes tarafından izlenebilen, işlemlerin doğrulanması için kuantum hesaplama kaynaklarına sahip kullanıcılar (madenciler) tarafından güncellenebilen ve sahipsiz ve kontrol edilemez bir teknolojidir. Kripto paraların hayatımıza girmesini sağlayan teknoloji, blockchain'in bu türüdür (Onay, 2021: 192). Kripto paralar, fiziksel varlığı olmadan, yapılan işlemlerin maliyet açısından düşük maliyetli, elektronik ortamda hızlı bir şekilde para aktarımı yapılabilen para türüdür (Güngör Karyağdı ve Yolci, 2023: 6).

2009 yılında "Satoshi Nakamoto" takma ismini kullanan kişi veya grup tarafından ilk Bitcoin üretilmiştir. Bitcoinde sistem olarak PoW (proof of work) kullanılmıştır (Nakamoto, 2009). Günümüzde birçok alternatif kripto paralar (altcoin) oluşturulmuştur. Blockchain veri tabanları sayesinde kripto paraların kontrolü sağlanmaktadır (Çarkacıoğlu, 2016). Kripto paraların, halka ilk arzı "ICO" adı verilen yöntemle gerçekleşmiştir. Bu sayede yatırımcı çekmeye başlamıştır (Serçemeli, 2018: 33-66).

Kripto para sisteminin önemli yapı taşlarından biri altcoinlerdir. Açılımı "alternatif coin"dir. Blockchain teknolojisinin ve Bitcoin'in popüler hale gelmesiyle bu para birimlerinin önemi artmıştır (Sayın & Mercan, 2018: 701-711). Altcoinlerin, Bitcoin'den farkı geliştiricilerinin bilinmesidir. Bu kişilerin, bu para birimlerini yaratmalarındaki temel amaçları, Bitcoin'de eksik buldukları yanları tamamlama istekleridir. Günümüzde çok fazla altcoin para birimi piyasada bulunmakta ve her geçen gün bu sayı daha da artmaktadır.

Altcoinlerin piyasa değeri Bitcoin aracılığıyla belirlendiğinden Bitcoin’de oluşacak en küçük hareketlilik altcoinleri etkilemektedir (Aslantaş Ateş, B., 2016: 360). Başlıca kripto paralara; Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH), Bitcoin Cash (BCH), Litecoin (LTC), Ripple (XRP), Z-Cash (ZEC), Dogecoin, IOTA örnek gösterilebilir.

3. LİTERATÜR

Gün geçtikçe yatırımcıların dikkatini çeken, alternatif yatırım aracı olmayı başaran kripto para birimleri birçok insanın portföyünde yerini almıştır. Literatürümüzde, çalışmamıza uygun çalışmalar ayrı ayrı konu başlıkları olarak incelendiğinden, yapılmış olan bu çalışmaya tam olarak uygun literatür taraması bulunamamıştır. Bu yüzden kripto para birimleri ile yapılan çeşitli çalışmalara değinilecektir.

Nakamoto (2008) makalesinde blokzincir kavramı üzerinde durmuş ve fikirlerini dile getirmiştir. Bunun yanında ilk kripto para birimi olan BTC hakkında detaylı bilgiler sunmuştur.

Halaburda & Gandal (2014) çalışmalarında, ilk önce Bitcoin, Litecoin, Peercoin ve Namecoin’in kendi arasındaki rekabetin düzeyini incelemiş sonrasında ise kullanılan borsalardaki rekabet gözlemlemiştir.

Sönmez (2014) çalışmasında, Bitcoin’in ortaya çıkışı, nitelikleri, işleyiş şekli, finans dünyasındaki yeri, Türkiye ve Dünya’da ki evrimi hakkında bilgi vermiştir.

Atik vd. (2015) çalışmalarında; 2009-2015 yıllarını baz alarak Bitcoin fiyatı ile Euro, İngiliz sterlini, Japon yeni, Avustralya doları, Kanada doları, İsviçre frankı arasındaki günlük kur fiyatlarını kullanarak, çapraz kur fiyatlarını incelemiştir.

Baek & Elbeck (2015) çalışmalarında BTC fiyatı ile S&P 500 endeksi arasında ilişki olup olmadığını ölçmek istemiştir. 19.07.2010-19.02.2014 tarihleri arasındaki günlük verileri baz almıştır. En küçük kare yöntemini kullanmıştır. Araştırma sonucunda ise BTC fiyatı ile S&P 500 endeksi arasında ilişki olmadığı belirlenmiştir.

Carter (2018) ferdi kullanıcılarının, kripto paraları tercih etmedeki sebeplerini ve motivasyonlarını ve kripto paraların güven endeksleriyle olan ilişkilerini araştırdığı doktora tezinde, yatırımcıların motivasyonlarının kripto paraların devrimci özelliklerinden geldiğini, bireylerin politik ideolojilerini yansıttığını, BTC fiyatı ile güven endeksi arasında ise ilişki olmadığından bahsetmiştir.

Karaoğlan vd. (2018)'nin hazırladıkları makalede ulaşılmak istenen iki amaç üzerinde durulmuştur. Birincisi Türkiye'deki bireylerin kripto para piyasasına yönelik farkındalık ile tutumu, ikincisi ise Türkiye'deki kripto parayı kullanan işletmelerin motivasyonlarının incelemesi şeklindedir. Çalışmada ankete yönelik bilgilere yer verilmiş, katılımcılara bu amaç doğrultusunda sorular sorulmuştur. Sonucunda ise katılımcıların, BTC'nin gerçek bir yenilik olduğunu ve gelecekte fazlasıyla tercih edileceğini fakat riskli bir varlık olduğunu da söylemiştir.

Phillip vd. (2018) çalışmalarında kripto para birimlerinin değişken yapılarını şartlı olarak ölçmek amacıyla 244 farklı kripto para birimlerini bir modelde birleştirmiştir. Sonuç olarak ise kaldıraç etkisi ve hataların dağılımlarının da dahil edildiği birçok eşsiz nitelikte oldukları belirlenmiştir.

Sütcü & Aytakin (2018) çalışmalarında, kripto para madenciliği yapan, alım-satımı ile ilgilenen ve bu ticareti takip eden bireylerin girişimci düzeylerini ölçmek amaçlanmıştır. Örneklem olarak Twitter kullanıcıları seçilmiştir. Katılım sağlayanların %90'ından fazlası kripto paraların, geleceğin para birimi olduğunu ve bu para birimiyle ilgilenenlerin girişimcilik puanlarının da yüksek çıktığını belirtmişlerdir.

Rouhani & Abedin (2019) çalışmasında, Twitter verilerini kullanarak sözlük tabanlı duygu analizi ile Bitcoin, Ethereum ve Litecoin hakkındaki tweetleri incelemişlerdir. Çalışma sonucunda %50'nin üzerinde Twitter kullanıcısı arasında bu paralara ilişkin pozitif görüşün hakim olduğu görülmüştür.

Yanardağ (2019)'ın, kripto paralarda yatırım kararları ve davranışsal yanılgıların etkisine yönelik hazırlanmış çalışmasının sonucunda, katılımcıların kayıptan kaçınma eğilimlerinin fazla olduğu, gelir seviyesi yüksek olan bireylerin,

finansal okur yazarlıkları da yüksekse, kripto para sahibi olma olasılıklarının yüksek olduğunu belirtmiştir.

Teker (2019); çalışmasında yatırımcıların sanal paralara karşı yaklaşımlarına yönelik bilgiler sunmuş, BTC alış ve satış işlemlerinin nasıl yapıldığı, sağladığı fayda ve zararları, sosyal medyanın kripto paralara olan rağbeti artırdığı, BTC'in gelişen bir ivme içerisinde olduğu, dünya genelinde ise tam kabul görmediği, gerçek paranın sağladığı pratikliği sağlamadığı, buradaki yatırımcı profillerinin ise risk sevmeyen kişiler olduğu ve kripto paraların fiyat oynaklığının yüksek olmasından dolayı karınında yüksek olacağından bahsetmiştir.

Świątkiewicz & Poskart (2020)'in çalışmalarında geleneksel ve kripto paraların ödeme ve mevduat aracı olarak algılanması ve kullanılmasının milletlerin apayrı tarihsel ve kültürel genlerden gelmeleri nedeniyle farklılıklar oluşturduğu neticesine varılmıştır.

Alsancak (2020); çalışmasında tüketicilerin ödemelerinde bu para birimlerini kullanımlarına ilişkin mevcut düşünce ve tutumları hakkında açıklama yapmış, katılımcılardan en az bir kripto para birimi hakkında bilgi sahibi olduğu fakat bu borsalarda işlem yapmadıkları belirlenmiştir. Online alışverişlerde büyük çoğunluğunun kripto para kullanmadıklarını, gelir seviyesi yüksek, cüzdan sahibi katılımcıların ise online alışverişlerde bu para birimlerinin kullanılmasına olumlu baktıklarını belirtmiştir.

Demiroğlu (2020) BTC ile ETH arasındaki ilişkiyi belirlemek istemiştir. 20.03.2016-23.02.2020 tarihleri arasındaki haftalık veri setlerini kullanmıştır. Yöntem olarak TodaYamamoto Nedensellik testi ve EngleGranger kullanmıştır. Araştırma sonucunda aralarında eşbütünleşmenin olmadığı, nedensellik ilişkisinin bulunmadığı belirlenmiştir.

Kurt (2021) çalışmasında Brent Petrol'un BTC ve ETH arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma yönteminde Granger Nedensellik testini kullanmıştır. 10.12.2019-01.10.2020 dönemlerini veri seti olarak kullanmıştır. Araştırma sonucunda Brent Petrol ile BTC arasında tek yönlü,

Brent Petrol ile ETH arasında ise çift yönlü ilişki olduğu belirlenmiştir.

Akay vd. (2021) çalışmalarında Binancecoin, ETH ve Ripple'ın 2020-2021 seneleri arasındaki veri setlerini kullanarak YSA ve LSTM yöntemleriyle tahminleme yapmıştır. Çalışmanın sonucunda gerçeğe en yakın değeri yapay sinir ağlarının (YSA) verdiği görülmüştür.

Uçkun & Dal (2021)'in çalışmalarının amacı, kripto para yatırımcılarının risk toleranslarının hangi seviyede olduğunun tespit edilmesi, demografik nitelikler ve yatırım profilleri açısından nasıl bir ilişki içerisinde olduğunun belirlenmesidir. Çalışmada anket kullanılmıştır. Analizler sonucunda yatırımcıların demografik özellikleri ile yatırım yaptıkları zaman, risk toleransı arasında anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir.

Korkmazgöz vd. (2022) çalışmalarında BTC ile BİST100, BİST Mali, BİST Teknoloji endeksleri arasında ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. 01.01.2012-28.02.21 tarihleri arasındaki aylık veri setleri kullanılmıştır. Yöntem olarak ARDL sınır testi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda BTC ile BİST Mali endeksi değerlendirildiğinde her iki endeks arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu bilgisine ulaşılmıştır. BTC endeksi BİST100 ile BİST Teknoloji endeksleriyle değerlendirildiğinde herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Yapılan literatür çalışmaları incelendiğinde kuşaklara göre kripto varlıkların incelenmesine yönelik doğrudan bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu çalışma ile alana katkı sunulması planlanmaktadır.

4. ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde; araştırmanın amacı, evreni, kullanılan yöntem bulgular ve değerlendirilmesine yönelik analiz hakkında bilgiler sunulmuştur.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışma ile katılımcıların hangi kuşak grubuna dahil olduğu belirlenerek, bu kuşaklara göre kripto varlıklarının ne derece tercih edildiğini ortaya koymak, algısal, yatırım,

internet ve işlem boyutlarının belirlenmesi ve bu alanda akademik boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışma, Dünya üzerinde hızla yayılan bu teknolojik finans aracına yaklaşımları ortaya koymak bakımından önemlidir.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Kullanılan Yöntemi

Çalışmadaki ana evren, Türkiye'deki 18 yaş ve üzeri bireylerdir. Anketimize 18 yaş ve üzeri bireyler dâhil edilmiştir. Zamansal kısıtlamalar, anket uygulamanın pahalı oluşu vb. nedenlerden dolayı ana evrenin tamamına ulaşmak mümkün değildir. Bu yüzden olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden, kolay örnekleme yöntemi seçilmiş, toplamda 360 kişiyle örneklem oluşturulmuştur. Türkiye'de ki kripto varlıklar hakkında bilgi sahibi olan veya olmayan 18 yaş altında kalan bireyler araştırmaya dahil edilmemiştir.

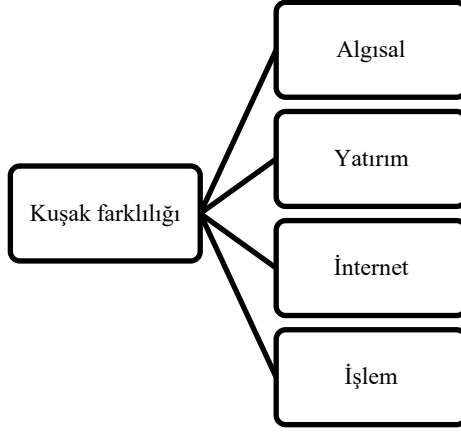
Bu çalışmada, anket yöntemiyle birincil veriler elde edilmiştir. Çalışmadaki anketin katılımcılara uygulamasında etik kuruldan izin alınmıştır. Ankete ilişkin formlarının bir kısmı katılımcılara internet yoluyla bir kısmı ise yüz yüze ulaştırılmıştır. Toplamda 417 adet anket yapılmış fakat katılımcıların ciddiyetle cevaplamayanları çıkarılmıştır. Toplamda 360 adet anket cevaplandırılmış ve analize dâhil edilmiştir.

Çalışmada yer alan anket formu; İri (2021)'nin "Finansal pazarlama kapsamında kripto para pazarlaması, kripto para birimlerinin bilinirliği ve farkındalığı", Uçkun ve Dal (2021)'in "Kripto para yatırımcılarında finansal risk toleransı", ile Özay ve Mirgen (2021)'in "Kripto para yatırımcılarının bilgi düzeylerine etki eden faktörler ve algı düzeyleri üzerine bir inceleme" konulu çalışmalardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Hazırlanmış olan anket çalışması üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; demografik sorular, ikinci bölümde bilgi düzeylerinin ölçülmesi ve üçüncü bölümde ise yatırım düzeylerinin ölçülmesi başlıklarından oluşan 3 bölümlük ölçek kullanılmıştır. İlk 4 soru katılımcıların demografik özelliklerini, 7 soru bilgi düzeylerinin ölçülmesini ve kalan 20 soru ise

katılımcının yatırım düzeylerinin ölçülmesini sağlayan soruları oluşturmaktadır. (5)'li likert ölçeği kullanılmıştır. Ölçek; (1) Hiç katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle katılıyorum'dan oluşmaktadır. Sorulara verilen yanıtlar SPSS veri analizi programıyla analiz edilmiştir.

Şekil 1. Soruların Genel Dağılımı

4.3. Araştırma Bulguları ve Verilerin Analizi

Türkiye’de ki kuşak gruplarının, kripto varlıkları ne düzeyde tercih ettiği veya etmediği bu problemi oluşturmaktadır. Çalışmada birincil kaynak araştırması yapılmıştır. Araştırmada katılımcılara yöneltilen soruların genel dağılımı; kripto varlıklara yatırım yapan katılımcıların algısal yaklaşımı yatırım düzeyi, yatırımlarda internet ve teknolojik düzey, işlemlerin yapılmasındaki durumun belirlenmesi şeklindedir. Ankette yer alan soruların genel dağılımı aşağıdaki şekilde olduğu gibidir.

Bu bölümde katılımcıların sorulara vermiş oldukları yanıtlar esas alınarak analiz edilmiştir. Katılımcıların demografik ve bazı kişisel bilgilerine yönelik analiz sonucuna göre bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Örnekleminin Demografik Bulguları

Sosyo-demografik Özellikler	S	%	Kümülatif %
Yaş			
1945 ve öncesi	3	0,8	0,8
1946-1964	4	1,1	1,9
1965-1979	30	8,3	10,3
1980-1994	116	32,2	42,5
1995-2000	105	29,2	71,7
2001-2004	102	28,3	100,0
Toplam	360	100	
Cinsiyet			
Kadın	193	53,6	53,6
Erkek	167	46,4	100
Toplam	360	100	
Eğitim Durumu			
Okuma yazma yok	2	0,6	0,6
İlköğretim	10	2,8	3,3
Lise	41	11,4	14,7
Ön lisans-Lisans	249	69,2	83,9
Yüksek lisans-Doktora	58	16,1	100,0
Toplam	360	100,0	
Gelir Durumu			
0-5.500 ₺	170	47,2	47,2
5.501-6.500 ₺	38	10,6	57,8
6.501-10.000 ₺	49	13,6	71,4
10.001 ve üzeri ₺	103	28,6	100,0
Toplam	360	100,0	

Tablo 1 değerlendirildiğinde; katılımcıların % 0,8'i (1945 ve öncesi yaş aralığı) sessiz kuşağı; %1,1'i (1946-1964 yaş aralığı) nüfus patlaması kuşağını; %8,3'ü (1965-1979 yaş aralığı) X kuşağını; %32,2'si (1980-1994 yaş aralığı) Y kuşağını; %29,2'si (1995-2000 yaş aralığı) milenyum kuşağını ve %28,3'ü ise (2001 ve sonrası yaş aralığı) Z kuşağını oluşturmaktadır. Kuşaklara göre dağılımına baktığımızda (1980-1994 yaş aralığında olanlar) Y kuşağı çoğunluktadır.

Araştırmaya katılan bireylerin %53,6'sı kadın; %46,4'ü erkeklerden oluşmaktadır. Araştırmaya dâhil olan bireylerin cinsiyetlerine bakıldığında aralarında yakın bir oran olduğu görülmektedir.

Eğitim durumu incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin %0,6'sı okuma yazma bilmemekte; %2,8'i ilköğretim mezunu; %11,4'ü lise mezunu; %69,2'si ön lisans –lisans mezunu ve %16,1'i ise yüksek lisans-doktora mezunu olmaktadır. Araştırmaya en fazla önlisans–lisans derecesine

sahip bireylerin katıldığı görülmektedir. En az katılımın ise okuma yazma derecesine sahip olmayan bireylerin katıldığı görülmektedir.

Gelir durumuna göre değerlendirildiğinde araştırmaya katılan bireylerin %47,2'si (0-5.500) ₺; %10,6'sı (5.501-6.500) ₺; %13,6'sı (6.501-10.000) ₺ ve %28,6'sı (10.001 ₺ve üzeri) gelir durumuna sahiptir. Araştırmaya katılan 170 kişi (%47,2) düşük gelir seviyesine sahipken 103 kişi (%28,6)'sı ise yüksek gelir seviyesine sahiptir. Bu çizelgede gelir durumunu 5.500 ₺ başlatma nedenimiz 28.09.2022 tarihinde asgari ücretin 5.500 ₺ olmasıdır.

Tablo 2. Katılımcıların Bilgi Düzeylerine İlişkin Bulgular

Kripto para ile ilgili bilginin ilk nereden edinildiği	S	%	Kripto para ile ilgili son bilginin nereden edinildiği	S	%
-Aile	17	4,7	-Aile	11	3,1
-Eş, dost, arkadaş	132	36,7	-Eş, dost, arkadaş	90	25
-İnternet web siteleri	99	27,5	-İnternet web siteleri	158	43,9
-Sosyal Medya	95	26,4	-Sosyal Medya	86	23,9
-Diğer	17	4,7	-Diğer	15	4,2
Toplam	360	100	Toplam	360	100
En çok ilgi çeken veya yatırım yapılan kripto para türü	S	%	Katılımcıların kripto para birimlerine güvenme durumları	S	%
-Bitcoin	249	69,2	-Çok güvenir	11	3,1
-Ethereyum	55	15,3	-Güvenir	70	19,4
-Ripple	4	1,1	-Yorumsuz	132	36,7
-LTC	2	0,6	-Güvenmez	90	25
-Diğer	50	13,9	-Hiç güvenmez	57	15,8
Toplam	360	100	Toplam	360	100
Katılımcıların tercih edebileceği alım-satım işlemlerinin platformlar yapıldığı	S	%	Kripto para yatırım yapılma süresi	S	%
-Binance	154	42,8	-Henüz yapmamaktayım	246	68,3
-Huabi	1	3	-Bir haftadır	4	1,1
-BTC Turk	71	19,7	-Bir aydır	7	1,9
-Paribu	43	11,9	-Bir senedir	33	9,2
-Diğer	91	25,3	-Bir seneden daha fazla	70	19,4
Toplam	360	100	Toplam	360	100
Kripto para yatırım		%			

portföyünün gözden geçirme sıklığı	S			
-Her gün	49	13,6		
-Haftada birkaç kere	28	7,8		
-Ayda birkaç kere	32	8,9		
-Senede birkaç kere	25	6,9		
-Diğer	226	62,8		
Toplam	360	100		

Tablo 2’de anket çalışmasının ikinci bölümünde yer alan soruların dağılımı incelenmiştir. “*Kripto para birimleri ile ilgili söylemleri ilk nereden duydunuz?*” Sorusuna verilen yanıtlar; en çok 132 kişi (%36,7) eş, dost, arkadaş şeklinde denilmiş, ikinci olarak 99 kişi (%27,5) internet web siteleri bu yanıtı takip etmiştir. En az ise aile ve diğer seçenek şekilde yanıtlanmıştır. Bu soruya verilen yanıtlar değerlendirildiğinde katılımcıların çoğunluğu kripto para birimleri ile ilgili ilk söylemi eş, dost, arkadaştan duyduğu belirlenmiştir.

“*Katılımcıların kripto para birimleri ile ilgili son bilgi durumlarını nereden edinildi?*” Sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde; çoğunluk 158 kişi (%43,9) internet web siteleri olarak yanıtlamış, ikinci olarak 90 kişi (%25) ise eş, dost, arkadaş şeklinde görüşlerini sunmuşlardır. Katılımcıların 11 kişi (%3,1) ise aile şeklinde verdikleri yanıtlar ile en az paya sahip olduğu görülmüştür. Katılımcıların çoğunluğu kripto para birimleri ile ilgili son bilgi durumları internet web sitelerinden elde etmektedir. Sosyal medyadan da bilgi edinebilen katılımcılarında olduğu görülmüştür.

“*En çok ilgi çeken ya da yatırım yapılan kripto para birimi*” verilen yanıtlar; çoğunluk olarak 249 kişi (%69,2) Bitcoin demiştir. Ethereum, Ripple, LTC ve diğer şeklinde diyen katılımcı görüşleri de vardır. Diğer kapsamda belirtilen katılımcı görüşleri Tether, Solana, BNB şeklindedir. Katılımcıların çoğunluğunun en çok ilgisini çeken, yatırım yapılan kripto para birimi Bitcoin, en az ise LTC olduğu belirlenmiştir.

“*Kripto para birimlerine güvenme durumları nedir?*” verilen yanıtlar incelendiğinde; katılımcılar 132 kişi (%36,7) yorumsuz, 90 kişi (%25) güvenmez, 70 kişi (%19,4) güvenilir şeklinde çoğunluk olarak yanıtlamışlardır. Çok güvenir ise 11

kişi (%3,1) ile en az paya sahiptir. Katılımcıların çoğunluğu kripto para birimlerine güvenme durumları yorumsuz olmuştur.

“Kripto para birimlerinin alım-satım işlemlerinin yapıldığı tercih edilebilecek platformlar nelerdir?” verilen yanıtlarda; en çok Binance 154 kişi (%42,8) Binance belirtilmiş, en az ise Huabi şeklinde yanıtlarda görülmüştür. Çoğunluk alım-satım yaparken Binance platformunu tercih etmiştir.

“Ne kadar süredir kripto para yatırımı yapmaktasınız?” verilen yanıtlar incelendiğinde; en çok 246 kişi (%68,3) ile henüz yapmamaktayım yanıtı verilmiştir. Katılımcılardan 4 kişi (%1,1) bir haftadır şeklinde verdikleri yanıtlar ise en az paya sahiptir. Katılımcıların çoğunluğu kripto para yatırımı henüz yapmadığı belirlenmiştir.

“Kripto para yatırım portföyünün gözden geçirme sıklığı?” Sorusuna verilen yanıtlar değerlendirildiğinde; 226 kişi (%62,8) diğer ve 49 kişi (%13,6) her gün şeklinde verilen yanıtlar çoğunluktadır. Bu yanıtların yanı sıra haftada birkaç kere, ayda birkaç kere, senede birkaç kere şeklinde yanıtlar takip etmiştir. Katılımcıların çoğunluğu kripto para yatırım portföyünü düzenli olarak gözden geçirilebilecek ölçüde “diğer” şekilde gözden geçirdiği belirlenmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Yatırım Düzeylerine İlişkin Bulgular

	Hiç katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle katılıyorum	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
-KP ideal bir yatırım aracıdır.	136	37,8	86	23,9	78	21,7	48	13,3	12	3,3
-KP birimleri dünya genelinde gelecekte geçerli bir para birimi olacağını düşünüyorum.	75	20,8	71	19,7	74	20,6	95	26,4	45	12,5
-KP birimlerinin diğer yatırım araçlarına göre daha çok kazandıracağını düşünüyorum.	86	23,9	93	25,8	90	25	57	15,8	34	9,4

-KP birimlerinin gelecekte fiziksel paranın yerini alacağını düşünüyorum.	73	20,3	72	20,0	87	24,2	81	22,5	47	13,1
-Covid-19 süresince kripto para birimleri dikkat çekmiştir.	55	15,3	32	8,9	37	10,3	116	32,2	120	33,3
-Türkiye'deki kuruluşların kripto para sistemine geçmede geç kalmıştır.	66	18,3	76	21,1	99	27,5	70	19,4	49	13,6
-KP işlemlerinin riskli olduğunu düşünüyorum.	52	14,4	41	11,4	48	13,3	101	28,1	118	32,8
-Gelecekte birçok insan kripto para kullanmaya başlayacaktır.	53	14,7	52	14,4	86	23,9	112	31,1	57	15,8
-KP ile işlem yapmayı düşünüyorum.	122	33,9	83	23,1	90	25,0	38	10,6	27	7,5
-İnternet ve teknoloji kullanımı kripto paralara olan ilgimi artırır.	98	27,2	79	21,9	53	14,7	89	24,7	41	11,4
-KP için internet ve teknoloji kullanımı işlem maliyetini yükseltir.	84	23,3	95	26,4	93	25,8	62	17,2	26	7,2
-KP işlemlerinin karmaşık bir süreç olduğuna inanırım.	62	17,2	58	16,2	57	15,8	109	30,3	74	20,6
-KP işlemlerinde kullanılan aracı kurumlar güvenlidir.	104	28,9	100	27,8	112	31,1	30	8,3	14	3,9
KP için internet ve teknoloji kullanımı işlem kolaylığı sağlar.	66	18,3	54	15,0	71	19,7	106	29,4	63	17,5
KP madencilğini ve nasıl yapıldığını biliyorum.	152	42,2	82	22,8	45	12,5	59	16,4	22	6,1
Teknik analiz için mum grafik formasyonları hakkında bilgi sahibiyim.	173	48,1	73	20,3	48	13,3	39	10,8	27	7,5
KP alım satım işlemlerinden	111	30,8	64	17,8	68	18,9	51	14,2	66	18,3

elde edilen gelirlere yasal vergilerin getirilmesini istiyorum.										
Borsalara güvenilmediği için kripto varlıklar soğuk cüzdanlarda saklanabilir.	137	38,1	83	23,1	82	22,8	36	10,0	22	6,1
KP sürekli alıp satmak için değil uzun süre cüzdanda tutulmak amaçlı alınabilir.	150	41,7	66	18,3	71	19,7	42	11,7	31	8,6
KP teknolojisi hem finans hem de bilişim dünyasına büyük bir yenilik getirmiştir.	78	21,7	49	13,6	66	18,3	90	25,0	77	21,4

*KP (Kripto Para)

Katılımcıların yatırım düzeylerindeki görüşleri incelendiğinde; çoğunluğun kripto para birimlerinin ideal yatırım aracı olmadığı, gelecekte dünya genelinde para birimi olacağı, diğer yatırım araçlarına göre daha fazla kazandıracığı konusunda kararsız oldukları, fiziksel paranın yerini alacağı konusunda kararsız oldukları şeklindedir. Covid 19 döneminde kripto para birimlerinin daha çok dikkat çektiği, Türkiye’de kuruluşların kripto paraya geçişte geç kalındığı konusunda çoğunluk olarak kararsız görüş belirtmişlerdir. Kripto para işlemlerinin riskli olduğu ve gelecekte birçok kişinin kripto para kullanmaya başlayacakları, kripto para ile ilgili işlem yapmayı düşünmedikleri şeklinde katılımcıların çoğunluğu görüşlerini belirtmişlerdir. İnternet ve teknolojinin kripto paralara ilgiyi arttırması konusunda çoğunluk arttırmayacağı görüşünü belirtse de arttırabileceği konusunda görüşlerde vardır. İnternet ve teknoloji kullanımının maliyeti arttıracığı konusunda; katılmayan ve kararsız kalan şeklinde yanıtlayan katılımcıların görüşleri yakın bir değerde olsa da çoğunluk katılmadıklarını belirtmişlerdir.

Yapılan işlemlerin karmaşık olduğu, aracı kurumların güvenli olması konusunda çoğunluğun kararsız kalmakla birlikte katılmadıklarını belirten katılımcılarda söz konusudur. İnternet ve teknoloji kullanımının işlemlerde kolaylık sağlayabileceği, para madenciliğinin nasıl yapıldığı ve teknik

analiz konusunda bilgi sahibi olmadıkları diğer görüşler arasındadır. Alım-satım işlemlerinde elde edilen kazançlardan yasal vergilerin alınması konusunda çoğunluk hiç katılmadıklarını belirtmişlerdir. Borsaya güvenilmediği için varlıklarını soğuk cüzdanda saklanabileceği konusunda katılımcıların çoğunluğu hiç katılmadıklarını belirtse de kararsız kalan ve katıldığını belirten katılımcı görüşleri de mevcuttur. Kripto paraları alıp-satmak yerine uzun süreli cüzdanda tutmak için işlem yapılmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca finans ve bilişim dünyasına yenilik getirebileceğini belirtmişlerdir. Katılımcıların yanıtlarına göre kripto paraları genel olarak yenilik, kullanım kolaylığı ve gelecekte tüm dünya da uygulanabilir olduğunu düşünseler de günümüzde kullanılan fiziksel paranın daha fazla tercih edilebileceği görüşünün daha fazla hakim olduğu söylenebilir.

Verilerin analizinde; güvenilirlik analizine, anova, t testine ve korelasyon analizine yer verilmiştir.

Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik analizinde soruların birbirleriyle yakınlıkları incelenerek analiz yapılmaktadır. Cronbach Alpha değeri; bir ölçekteki soruların varyanslarının toplamı, genel varyansa bölünerek elde edilir (Eymen, 2016: 74). Alfa katsayısı ile bir ölçekteki soruların, belirli gruplar halinde, türdeş bir yapıyı oluşturup oluşturmadığını belirlemeye çalışılır. 0 ile 1 arasında değer alır. Alfa değerinin negatif çıkması, güvenilirliğin bozulduğu anlamına gelir (Uzunsakal & Yıldız, 2018: 19).

Alfa değeri için şu yorum yapılabilir:

$0,00 \leq \alpha < 0,40$ ölçek güvenilir değildir

$0,40 \leq \alpha < 0,60$ ölçeğin güvenilirliği düşüktür

$0,60 \leq \alpha < 0,80$ ölçek oldukça güvenilirdir

$0,80 \leq \alpha < 1,00$ ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Bu bilgiler doğrultusunda yapılan araştırmanın güvenilirlik katsayısı; $\alpha = 0,914$ tür. Bu değer $0,80 \leq \alpha < 1,00$ arasında olduğu için ölçek yüksek derece güvenilirdir.

Anova ve T Testi Analizi

OneWay Anova testi; ikiden fazla parametrik ana kütle ortalamasının birbirine eşit olup olmadığını test etmek için kullanılır (Kartal, 2006: 68-73). Araştırmaya göre Anova ve t testi analizine göre bilgilere aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir.

Tablo 4. ANOVA ve T Testi

Değişken	Test
Cinsiyet	P= ,323 T= -,999
Yaş	P= ,011 F= 3,026
Eğitim	P= ,034 F= 2,636
Gelir Durumu	P= ,071 F= 2,360
Bilginin ilk nereden duyulduğu	P= ,367 F= 1,078
Son bilginin nereden alındığı	P= ,028 F= 2,764
En çok yatırım yapılan kripto varlık	P= ,116 F= 1,864
Güven durumu	P= ,000 F= 10,369
Tercih edilen alım-satım platformu	P= ,010 F= 3,375
Yatırım süresi	P= ,000 F= 10,289
Portföyün gözden geçirilme süresi	P= ,000 F=12,254

Anova ve T testi sonucu incelendiğinde, %5 önem seviyesine göre yapılan araştırmanın anlamlılığı testinde; yaş, eğitim, son bilginin nereden alındığı, tercih edilen alım-satım platformu gibi değerlendirmelerde, sig değeri 0,05 küçük olduğundan (sig=p<0,05) anlamlı farklılık vardır. Bu durumda “Kuşak farklılığı ile algısal, yatırım gibi faktörler boyutuna verilen yanıtlar arasında fark vardır.” şeklinde söylenebilir. %5 önem seviyesine göre yapılan araştırmanın anlamlılığı testinde; cinsiyet, gelir durumu, bilginin ilk duyulma yeri, en çok

yatırım yapılan kripto varlık türü, gibi değerlendirmelerde, sig değeri 0,05 büyük olduğundan (sig=p>0,05) anlamlı farklılık yoktur. Bu durumda “Kuşak farklılığı ile algısal, yatırım gibi faktörler boyutuna verilen yanıtlar arasında fark yoktur.” şeklinde değerlendirilebilir. Kripto varlıklara güven, yatırım süresi ve oluşturulan portföyün gözden geçirilme süresi açısından incelendiğinde; p değeri ,000 çıkmıştır. Bu sonuç ile p<0,01 ve p<0,05 olacağı için anlamlı farklılığın olabileceği söylenebilir.

Araştırmanın kuşaklara göre kripto varlıklara yatırım yapan ya da yapmayan katılımcıların demografik özellikleri ve kripto varlık kavramı ile ilgili algılarına ilişkin korelasyon bilgisine Tablo 5’de yer verilmiştir.

Tablo 5. Kuşaklara Göre Kripto Varlıklara Yatırım ile İlgili Algılarına İlişkin Korelasyon Bilgisi

Kuşaklara Göre Kripto Varlıkların Ortalaması			
Yaş	,052	İlgi ve Tercih Edilen Kripto Varlık	,045
Cinsiyet	,170**	Güven Durumu	-,290**
Eğitim Durumu	,111*	Alım-Satım Platformu	-,167**
Gelir Düzeyi	-,112*	Kripto Yatırım Süresi	,307**
İlk Bilgi Edinme Yeri	,093	Portföy Kontrol Süresi	-,231**
Son Bilgi Edinme Yeri	,101		

Korelasyon katsayısı pozitif ve negatif değer almaktadır. Katsayı $r = +1$ pozitif ilişki, $r = -1$ negatif ilişki, $r = 0$ ise korelasyonun olmadığı söz konusudur. Korelasyon katsayısının 1’den büyük olması, örneklem büyüklüğünün yeterli olmadığı, modelin verilere uygun olmadığı şeklinde yorumlanabilir (Karagöz, 2019: 807-808). Araştırmanın korelasyon bilgisi incelendiğinde; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, bilginin ilk edinildiği yer, bilginin son edinildiği yer, ilgi duyulan/tercih edilen kripto varlık türü, kripto varlıklara yapılan yatırım süresi gibi değerlendirmede pozitif ilişki vardır. Değişkenler arasında aynı yönde artış/azalış eğilimi söz konusudur. Gelir düzeyi, güven duyulup duyulmadığı, tercih edilen alım-satım platformu ve oluşturulan portföyün kontrol edilme süresi gibi değerlendirmelerde ise negatif ilişki vardır.

Negatif ilişkide ise değişkenlerden biri artarken bir diğerinde azalış ters yönde bir ilişki söz konusudur. Korelasyon genel olarak incelendiğinde; korelasyon ve değişkenler arasında anlamlı ilişki olduğuna dair değerlendirme yapılabilir.

Kripto varlıklara yatırım konusunda kuşaklara göre daha çok genç kuşak tarafından tercih edilirken kuşaklara göre yatırımlarda etkisinin olabileceği, yatırım konusunda güven eksikliğinden kaynaklı tercih edilmeme sebebinin olduğu ve tercih edilirken de daha güvenilir platformların tercih edilmesi gerektiği düşüncesi katılımcılar arasında hakimdir. Burada özellikle kripto varlıklara yatırım konusunda bilgi ve hizmet sağlayıcıların yeterli düzeyde, güvenilir bilgi sunulmasında desteklenmeleri önemlidir. Yapılan yasal düzenlemelerde daha açık ve yeterli düzeyde olunması da bir diğer önemli unsurdur. Yeterli bilgi birikimine sahip ve ön yargılardan arındırılmış yatırımcı profili ile kripto varlıklara yatırımlarda daha iyi düzeyde olmak mümkündür.

5. SONUÇ

İnsanlık tarihinden günümüze kadar yaşam için gerekli olan olguları yaşayan insan topluluğu kuşak olarak tanımlanmıştır. Kuşakların harf olarak anılması ise 1991'de Generation X: Talesfor an Accelerated Culture adlı romanın yazılmasıyla başlamıştır. Kuşaklar günümüze gelene kadar çeşitlenmiş ve çeşitli isimler ile anılmıştır. Bunlar sırasıyla; sessiz kuşak, nüfus patlaması kuşağı, X kuşağı, Y kuşağı, milenyum kuşağı ve Z kuşağı şeklindedir.

Para, yaşam koşullarımızı etkileyen, homojen ve taşınmaya elverişli olan, borç ilişkilerinin bitmesini sağlayan, değerini koruyan icattır. Günümüze kadar çeşitli para türleri kullanılmıştır. Bunlar; emtia, altın ve gümüş, temsili, itibari, dijital ve sanal paralar olmuştur.

Kripto varlıklar ise tokenler ve kripto paralardan oluşmaktadır. Kripto para birimleri, sanal paraların içerisinde yer almaktadır. Kripto para, hiçbir devlete ait olmayan (anonim olan), elektronik ortamda matematiksel formüllerle üretilen, sanal özellik taşıyan, kontrol merkezi olmayan, güvenilirliği ispat edilmiş, küresel alternatif para birimidir. İlk kripto para "BTC" dir. Çeşitli kripto para türleri vardır. Bunlara; ETH,

BCH, LTC, XRP, ZEC, Dogecoin, IOTA örnek verilebilir. Kripto para piyasasında altcoinlerde bulunmaktadır. Altcoin'in, BTC farkı geliştiricilerinin bilinmesidir. Altcoinleri yaratmalarındaki amaç ise kripto paralarda eksik kalan kısmı tamamlamaktır.

Literatürde konuya ilişkin çalışmalara yönelik araştırma yapılmıştır. Literatürde kripto varlıklara yönelik son zamanlarda bazı çalışmalar yapılmış ancak kuşaklara göre yatırım algılarına yönelik doğrudan bir çalışma yapılmamıştır. Birçok alanda çalışmalar yapılmış olmasına karşın kripto varlıkların uygulama boyutunda yeterli düzeyde açık ve kesin açıklamalar, yasal düzenlemeler bulunmamaktadır. Yapılan birçok çalışmada öneri niteliğindedir.

Araştırma kısmında; “kuşaklara göre kripto varlıkların incelenmesi” konusu ele alınmıştır. Kuşaklara göre kripto varlıkların tercihi, yatırım açısından algının ne yönde olduğu araştırılmıştır. Araştırmanın amacı ve önemi, evreni ve örnekleme, sınırlılıkları, veri toplama yöntemi, hipotezleri ve verilerin analizleri yapılmıştır. Analiz kısmında; katılımcıların demografik ve kripto varlıkların yatırımına ilişkin düşüncelerine yönelik frekans dağılımı, güvenilirlik analizi, anova testi, t testi ve korelasyon analizi yapılmıştır. Çalışmada, katılımcıların hangi kuşak grubuna girdiği belirlenerek, kuşakların çeşitli dağılım (algısal, yatırım, işlem, internet gibi) yardımıyla, teknolojik finans aracı olan kripto varlıklara yaklaşımları tespit edilmiştir.

Araştırmada çoğunlukla, kadın katılımcının, Y kuşağının, ön lisans-lisans mezununun ve düşük-orta gelir düzeyine sahip kişilerin katılım sağladığı belirlenmiştir. Katılımcıların çoğunluğunun kripto para yatırımı yapmadığı ve yatırım portföylerinin olmadığı, kripto para birimleri ile ilgili ilk söylemleri eş, dost, arkadaştan duydukları, son bilgileri ise internet sitelerinden edindikleri, en çok ilgi çeken ve yatırım yaptığını düşündükleri kripto para biriminin Bitcoin olduğunu, kripto para birimlerine güvenme durumlarının yorumsuz olduğu, alım-satım işlemleri yaptıkları platformun ise Binance olabileceğini düşünmektedirler.

Çalışma da güvenilirlik analizi yapılmış, yapılan güvenilirlik analizi sonucuna göre yüksek düzeyde güvenilirliğin olduğu belirlenmiştir. Anova ve t testi

uygulanmış, değerlendirme sonucunda göre; %5 önem seviyesine göre yapılan araştırmanın anlamlılığı testinde; yaş, eğitim, son bilginin nereden alındığı, tercih edilen alım-satım platformu gibi değerlendirmelerde, sig değeri 0,05'ten küçük olduğundan, kuşak farklılığı ile algısal, yatırım faktörleri boyutuna verilen yanıtlar arasında fark olabileceği söylenebilir. Cinsiyet, gelir durumu, bilginin ilk duyulma yeri, en çok yatırım yapılan kripto varlık türü, gibi değerlendirmelerde, sig değeri 0,05'ten büyük olduğundan kuşak farklılığı ile algısal, yatırım gibi faktörler boyutuna verilen yanıtlar arasında fark olmayabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon genel olarak incelendiğinde; korelasyon ve değişkenler arasında anlamlı ilişki olduğuna dair değerlendirme yapılabilir.

Yapılan bu çalışmada kuşaklara göre incelendiğinde genel ulaşılan sonuç, Y kuşağın daha fazla katılım sağladığı, kripto varlıklara yatırımın başlangıçta ilgi çekici olmasına karşın, son dönemlerde güvenilirlik konusunda eksikler olması nedeni ile tercihlerde belirsizliklerin olabileceği söylenebilir. Dijital para uygulamasının gelecekte birçok uygulamanın yerini alabileceği olasılığı üzerine, kripto varlıklara yönelik uygulama boyutunda yasal düzenlemeler yapılması ve bilimsel çalışmalara daha fazla ağırlık verilmesi ile yatırım konusunda daha doğru bilgiler sunulabilir ve bazı önyargıların, yasadışı işlemlerin ortadan kaldırılması sağlanabilir. Güven sağlanarak yatırımların ya da işlemlerin yapılmasında daha fazla tercih edilmesi söz konusu olabilir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir. Bu çalışmanın etik kurul onayı Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulu'ndan 2022/11-1 protokol no ve E.2765 nolu karar ile 28.09.2022 tarihinde alınmıştır.*

Destek ve Teşekkür: *Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.*

Katkı Oranı Beyanı: *Araştırmanın kavramsal kısımlarının ve analiz kısımlarının hazırlanmasında birinci ve ikinci yazar eşit*

oranda katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı: Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acılıoğlu, İ. (2021). *İş'te Y Kuşağı*. Elma Yayınevi.
- Adıgüzel, O., Batur, H. Z. & Ekşili, N. (2014). Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı ile Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 165-182.
- Ağlargoş, O. (2017). Kuşaklar ve Çalışma Hayatı, İçinde: Kuşaklar Kavramına Disiplinler Arası Bakış İçinde. Özkoç, H. & Bayrakdaroğlu, F. (Ed.), s. 27-57, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Alsancak, B. C. (2020). *Tüketicilerin Ödeme Yöntemi Olarak Kripto Para Kullanımına Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Akay, M. K., Canik, F., Yeşilyurt, C. & Günkut, M. Ş. (2021). Yapay Zeka Teknikleri İle Kripto Para Değeri Tahmini. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 14(1), 72-101.
- Altuntuğ, N. (2012). Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 203-212.
- Aslantaş Ateş, B. (2016). Kripto Para Birimleri, Bitcoin ve Muhasebesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 349-366.
- Atabay, G., Penbek, Ş., Zaptçioğlu, D., & Ucel, E. B. (2013). Clash of Generations at Workplace: What Does Business Ethics Meanto Different Generations in Turkey?. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(9), 532-538.
- Atik, M., Köse, Y., Yılmaz, B. & Sağlam, Y. (2015). Kripto Para: Bitcoin ve Döviz Kurları Üzerine Etkileri. *Bartın Üniversitesi İ.B.B.F. Dergisi*, 6(11), 247-250.

- Aydemir, M. & Dinç, M. S. (2015). İş ve Yaşam Dengesi Arayışında Kuşak Farklılıklarının ve Kuşakların İş Değerlerinin Etkisi Üzerine Bir Model Çalışması. *23.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, C:2*, 867-887.
- Baek, C. & Elbeck, M. (2015). Bitcoins as an Investment or Speculative Vehicle? a First Look. *Applied Economics Letters*, 22(1), 30-34.
- Bankalar.org (2023, Temmuz). Para Nedir? <http://www.bankalar.org/bankacilik-terimleri/>
- Bencsik A., Horvath-Csikos G. & Juhasz T. (2016). Y and Z Generations at Workplaces. *Journal of Competitiveness*, 8(3), 90-106.
- Büyükhelveçigil, M. (2021). *X, Y ve Z Kuşağını Anlamak*. Optimist Yayınevi.
- Carter, C. (2018). *Bitcoin: Users' Characteristics, Motivations and Investment Behaviours*. (Unpublished PhD Thesis). Federation Business School Federation University.
- Çarkacıoğlu, A. (2016). Kripto-Para Bitcoin Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi. https://www.researchgate.net/publication/340546978_kripto-parabitcoin
- Davis, E. (2016). *Work Value Priority of Millennial Students*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Eastern Michigan Üniversitesi.
- Dayanan, D. (2021). Kripto Para Birimleri ve Türkiye'deki Yasal Uygulamaları. *Rahva Teknik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 37.
- Demirkaya, H., Akdemir, A., Karaman, E. & Atan Tarlacı, Ö. (2015). Kuşakların Yönetim Politikası Beklentilerinin Araştırılması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 186-204.
- Demiroğlu, S. (2020). Bitcoin ve Ethereum Arasındaki İlişki: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(33), 1903-1911.
- Erarslan, C. (2020). Bitcoin'in Özellikleri, Teknolojik Altyapısı, Ulusal Para Sistemleri İçin Oluşturduğu Fırsat ve

- Tehditler. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 39, 23-35.
- Eymen, U.E. (2017). *SPSS15.0 ile Veri Analizi*. İstatistik Merkezi.
- Glass, A.(2007). Understanding Generational Differences for Competitive Success. *Industrial and Commercial Training*, 39(2), 98-103.
- Güngör Karyağdı, N. ve Yolci, M. (2023). Kripto Para Kavramı ve Denetimi, *Turkish Business Journal*, 4(7), 1-13.
- Halaburda, H. & Gandal, H. (2014). Competition in the Cryptocurrency Market. *Bank of Canada Working Paper*, 1-29.
- İri, R. (2021). Finansal Pazarlama Kapsamında Kripto Para Pazarlaması ve Kripto Para Birimlerinin Bilinirliği Ve Farkındalığı. *ASBİ Abant Sosyal Bilimler Dergisi*. 21 (3/ Güz), 811-833.
- İşler, B., Takaoğlu M. ve Küçükali U. F. (2019). Blokzinciri ve Kripto Paraların İnsanlığa Etkileri, *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 3(2), 71-83.
- Joshi, A., Dencker, J. C. & Franz, G. (2011). Generations in Organizations. *Research in Organizational Behavior*, 31, 177-205.
- Karagöz, Y. (2019). *SPSS-Amos-Meta Uygulamalı İstatistiksel Analizler*. Nobel Yayıncılık.
- Karaoğlan, S., Arar, T. & Bilgin, O. (2018). Türkiye’de Kripto Para Farkındalığı ve Kripto Para Kabul Eden İşletmelerin Motivasyonları. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6(2), 15-28.
- Kartal, M. (2006). *Bilimsel Araştırmalarda Hipotez Testleri*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Korkmazgöz, Ç., Şahin, S. & Ege, İ. (2022). Bitcoin ve Borsa İstanbul Endeksleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 24(1), 89-108.

- Kupperschmidt, B. R. (2000). Multigeneretional Employees: Strategies for Effective Management. *The Health Care Manager*, 19(1), 65-76.
- Kurt, A. (2021). Pandemi Döneminde Brent Petrol ve Kripto Paralar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Levickaite, R. (2010). Generations X, Y, Z: How Social Networks form the Concept of the World without Borders (the case of lithuania). *LIMES: Cultural Regionalistics*. 3(2), 170-183.
- Licata, P. P. (2007). *Multiple Generations in The Workplace: A Study Comparing Work Values of Different Generations of Workers*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Capella Üniversitesi.
- Lub, X., Bal, P.M., Blomme, R.J & Schalk, R. (2014). *Why Do Generational Differences in Psychological Contracts Exist? Generational Diversity At Work: New Research Perspectives* (s.37-51). (E.Perry Ed.). Routledge.
- Lyons, S. (2003). *An Exploration Of Generational Values in Life And At Work*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Carleton Üniversitesi.
- Lyons, S. T, Duxbury, L. & Higgins, C. A. (2005a). An Empirical Assessment of Generational Differences in Work Related Values. *Administrative Sciences Association of Canada*, 26, 62-71.
- Marcus, M. (2014). *Work Values And Generational Differences: Using Work Values to Understand Generational Differences in the Canadian Work Place*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Capella Üniversitesi.
- Nakamoto, S. (2009). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System:2.www.bitcoin.org
- Nakamoto, S. (2008, Aralık). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.
- Onay, A. (2018). Accounting of Crypto-Currencies and an Evaluation on The Impact of Crypto-Currency on the

- Internal Control Of Enterprises. Yüksel Akay Unvan (Ed.), s. 469-492, Gece Kitaplığı, Ankara.
- Onay, A. (2021). Muhasebe Konularında Bilimsel Yaklaşım ve Araştırmalar İçinde: Blok Zincir Teknolojisinin Denetime Etkisi ve Literatüre İlişkin Bilimetric Bir Araştırma. Şahin Karabulut (Ed.), s. 190-220, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Özay, M. A. & Mirgen, Ç. (2021, Aralık). Kripto Para Yatırımcılarının Bilgi Düzeylerine Etki Eden Faktörler ve Algı Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme. *International Journal of Economics and Political Science Academic Research*. ISSN:2564-7822.
- Özel, Ç. H. (2017). Kuşak Kavramı ve Turizme Yansımaları İçinde: Kuşak Kavramına Disiplinler Arası Bakış. H. Özkoç & F. Bayrakdaroğlu (Ed.), s. 1-27, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Paya, M.. (1994). *Para Teorisi ve Para Politikası*. Filiz Kitabevi.
- Phillip, A., Chan, J. S., & Peiris, S. (2018). A New Look at Cryptocurrencies. *Economics Letters*. 163 (C), 6-9.
- Pinzaru, F., Vatamanescu, E. M., Mitan, A., Savulescu, R., Vitelar, A., Noaghea, C. & Balan, M. (2016). Millennials at Work: Investigating the Specificity of Generation Y Yersus Other Generations. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*, 4(2), 173-192.
- Rouhani, S. & Abedin, E. (2019). Crypto-Currencies Narrated on Tweets: A Sentiment Analysis Approach. *International Journal of Ethics and Systems*, 36(1), 58-72.
- Ryder, N. B. (1965). The Cohort as A Concept in the Study of Social Change. *American Sociological Review*, 30(6), 843-861.
- Sayın, K.Ş. & Mercan, E. (2018). Kripto Para Birimleri: Vergilendirmesi ve Dünyadaki Uygulamaları. *Journal of Socialand Humanities Sciences Research*, 5(20), 701-711.
- Schuman, H., & Scott, J. (1989). Generations and Collective Memories. *American Sociological Review*, 54(3), 359-381.
- Seçkin Büyük, S. (2005). Biz Kuşağı Geliyor. *Capital Aylık İş ve Ekonomi Dergisi*, 13(10), Ekim.

- Senbir, H. (2004). *Z Son İnsan mı?*. İstanbul: O Kitaplar.
- Serçemeli, M. (2018). Kripto Para Birimlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Vergilendirilmesi. *Finans, Politik & Ekonomik Yorumlar*, (639), 33-66.
- Sherrat, E.B. & Cogshall, J.G. (2010). Realizing the Promise of Generation Y. *Educational Leadership*, 67(8), 28-34.
- Smith, J. W. & Clurman, A. (1997). *Rocking the Ages: The Yankelovich Report on Generational Marketing*. Harper Collins.
- Sönmez, A. (2014). Sanal Para Bitcoin. *Türk Çevrimiçi Tasarım, Sanat ve İletişim Dergisi*, 4(3), 1-14.
- Strauss, W. & Howe, N. (1991). *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. William Morrow.
- Sütcü, C.S. & Aytekin, Ç. (2018). Bitcoin ve Kripto Para ile İlgili Sosyal Medya Kullanıcılarının Girişimcilik Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication-TOJDAC*, 8(3), 466-488.
- Świątkiewicz, M. M & Poskart, R. (2020). Crypto Currency Perception within Countries: A Comparative Analysis. *European Research Studies Journal*, 23(2), 186-203.
- Teker, E. (2019). *Yatırımcıların Sanal Paralara Olan Yaklaşımları Bitcoin Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyon Üniversitesi.
- Tolbize, A. (2008, Eylül). Generational Differences in the Workplace. https://rtc.umn.edu/docs/2_18_Gen_diff_workplace.pdf.
- Turan, Z. (2018). Kripto Paralar, Bitcoin, Blockchain, Petro Gold, Dijital Para ve Kullanım Alanları, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 1-5.
- Turner, A. (2015). Generation Z: Technology and Social Interest. *The Journal of Individual Psychology*, 71(2), 103-113.

- Twenge, J. M. (2010). A Review of Empirical Evidence on Generational Differences in Work Attitudes. *Journal of Business Psychology*, 25, 201-210.
- Uçkun, N. & Dal, L. (2021). Kripto Para Yatırımcılarında Finansal Risk Toleransı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 89, 155-170.
- Uzunsakal, E. & Yıldız, D. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. *Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 2(1),14-28.
- Ünsal, M. E. (2009). *Makro İktisat*. İmaj Yayınevi, 2009.
- Yanardağ, N. (2019). *Kripto Para Yatırım Kararları ve Davranışsal Yanılgularının Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Yılmaz, Y. (2007). Kriptoloji Uygulamalarında Hukuki Boyut. *Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 13(1-2), 137-147.
- Yusoff, W. F. W. & Kian, T. S. (2013). Generation Differences in Work Motivation: From Developing Country Perspective. *International Journal of Economy, Management and Social Sciences*,2(4), 97-103.
- Yüksel, F. (2020). Kripto Varlıklar ve IFRS Kapsamında Kripto Paraların Muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 13 (2), 429-451.
- Zemke, R., Raines, C. & Filipczak, B. (2000). Generations at Work: Managingthe Clash of Boomers, Gen Xers, and Gen Yers in the Workplace. *American Management Association*.
- Zembat, R., Yılmaz, H., Çelik B. & Değirmenci, Ş. (2020). Alfa Kuşağına Bakış: Öğretmen ve Anne-Baba Görüşleri Üzerinden Okul Öncesi Süreçte Güncel Sorunlar, *Uluslararası Pegem Eğitim Kongresi*, (ss.761-768). Ankara: PEGEM Akademi.

ANALYSIS OF CRYPTO ASSETS BY GENERATIONAL

Extended Summary

Aim:

Investing in crypto assets has become interesting and preferred for investors today. Generations are important in investment choices. Generations have an impact on situations such as the investor's profile level of knowledge and level of use of technological applications. This research aims to determine the preferences, impact and perceptions of investors according to generations in investing in crypto assets. For this purpose this study has evaluated in the effect of generations and the perception of crypto assets in Turkey.

Methods:

The research part of study has used in quantitative research method. The sample has selected by simple random method. A survey has administered to individuals aged 18 and over in 81 provinces in Turkey. This research participated in 360 people. Ethics committee permission has obtained for the survey application. The survey consists of three parts. In the first part there are demographic questions, the second part includes questions about measuring knowledge levels and the third part includes questions about measuring investment levels. The first 4 questions are aimed at measuring the demographic characteristics of the participants. 7 questions are aimed at measuring their knowledge levels and the remaining 20 questions are aimed at measuring the participant's investment levels. (5) Likert scale has used. Scale consists of (1) I strongly disagree, (2) I disagree, (3) I am undecided, (4) I agree, (5) I strongly agree. This research measures the extent to which generation groups in Türkiye prefer or do not prefer crypto assets. This study has conducted in primary source research.

The data collected with the survey technique has analyzed with the SPSS. The data obtained in the research have performed on demographic findings, reliability analysis, Anova test, t test and correlation analysis. This research has

measured in the impact and perception of investments in crypto assets according to generations.

Findings:

Generations are groups of people living in a certain time period. This community has generally accepted standards and characteristics. Generations can have an impact on investment in crypto assets, as in many areas. In the study, conceptual information is included information about the literature and research. Many studies have been conducted on crypto assets in the literature. It has been determined that there is no direct study on investment according to generations. It is planned to contribute to the literature with this study. In the research, participants have asked to questions through surveys. The majority of the participants are Y generation and female participants. The education level is mostly associate degree-bachelor's degree. They first have heard about crypto assets from their spouses, friends. Bitcoin has the most preferred. The majority stated that they have not felt trustworthy for investment. In the study, reliability analysis, Anova test, t test and correlation analysis has conducted in SPSS. According to the analysis results, the reliability analysis result has found to be highly reliable. According to the research results, there is a high correlation in the variables. The data is normally distributed. In the reliability analysis, the questions are analyzed by examining their closeness to each other. These dimensions have examined the differences between generations. The analysis has supported that there is a difference between generational differences and responses to the "perceptual" dimension.

Conclusion and Discussion:

In this study, the participants have determined which generation group fell into. According to generations have been determined with the help of various evaluation (perceptual, investment, transaction, internet, etc). In the study, reliability analysis, Anova test, t test and correlation analysis has conducted in SPSS. As a result, it has determined that the sample size has sufficient and meaningful. In the reliability analysis has examined the closeness of the questions to each other. It has determined that has high the reliability.

Correlation analysis has performed. There is correlation and significant relationship between variables. This study general conclusion, participants have that although investing in crypto assets is initially interesting, there may be uncertainties in preferences due to lack of reliability in recent times. Participants can be supported by providing confidence in investments.

Geliş/Received: 15/01/2024
Kabul/Accepted: 15/02/2024
Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

AZERBAYCAN'IN DENGE POLİTİKASI, II. DAĞLIK KARABAĞ SAVAŞI VE TÜRKİYE

Hakan TAŞDEMİR*

Öz

1990'ların ortasından bu yana, zor bir jeopolitiğe sahip olmasına karşın dış dünya ile ilişkilerinde daha barışçıl yollar izleyip büyük güçler arasında denge kurmaya çalışan Azerbaycan'ın özellikle son yıllarda dış politikada daha şahin bir karakter sergilemeye başladığı ifade edilebilir. Dağlık-Karabağ meselesinde, uluslararası arenada Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne vurgu yapılırsa da sorun on yıllar geçmesine rağmen çözülememiştir. 30 yılı aşkın süredir, Dağlık-Karabağ meselesinde, Azerbaycan Türkleri ve Ermeniler arasında yaşanan gerginlikler 2020 yılında 44 gün süren bir savaş halini almıştır. Azerbaycan, askeri alandaki modernleşme, Türkiye'nin doğrudan desteği ve cesaretlendirmesi ile karşı saldırıya geçmiştir. Bu savaş sonucunda, Azerbaycan galip gelerek Ermenistan işgali altındaki topraklarının büyük bir kısmını geri almıştır. Bu savaşın sonuçlarından biri de, Azerbaycan'ın izlediği denge siyasetini terk ederek Türkiye yanlısı bir siyaset izlemesi beklentisi olmuştur. Bu nedenle, makelenin amacı söz konusu savaş sonrası Azerbaycan dış politikasındaki izlenen denge siyasetinin Türkiye lehine terk edilip edilmediğini irdelemektir. Çalışmanın sonucunda, Azerbaycan dış politikasında böylesine köklü bir değişim söyleminde bulunmak için henüz erken olduğu sonucuna varılmış olmakla beraber Azerbaycan'ın reel politiği de göz önünde bulundurması şartıyla Türkiye'ye daha yakın bir dış siyaset izleyebilmesi için birkaç politika önerisi verilmiştir. Çalışmadaki öneriler hayata geçirildiği sürece, yine bir denge siyaseti içerisinde, dış politikada daha Türkiye yanlısı bir siyaset yürütülebileceği iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, Denge Siyaseti, II. Dağlık Karabağ Savaşı.

JEL Kodu: F50, F51.

* Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nda Uzman Yardımcısı, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Öğrencisi, hakantasdemir16@hotmail.com, ORCID: 0009-0001-2607-7685.

Azerbaijan's Balance Policy, II. Nagorno-Karabakh War and Türkiye

Abstract

It can be stated that Azerbaijan, which has been trying to establish a balance between the great powers by following more peaceful ways in its relations with the outside world since the mid-1990s, despite having a difficult geopolitics, has started to exhibit a more hawkish character in foreign policy, especially in recent years. In the Nagorno-Karabakh issue, although Azerbaijan's territorial integrity is emphasized in the international arena, the problem has not been resolved even after decades. The tensions between Azerbaijani Turks and Armenians over the Nagorno-Karabakh issue for more than 30 years turned into a war that lasted 44 days in 2020. Azerbaijan launched a counter-attack with modernization in the military field and Türkiye's direct support and encouragement. As a result of this war, Azerbaijan emerged victorious and recaptured most of its territories under Armenian occupation. One of the consequences of this war was the expectation that Azerbaijan would abandon its balance of power politics in its foreign relations and pursue a pro-Türkiye policy. Therefore, the aim of this article is to examine whether the balance of power politics in Azerbaijan's foreign policy was abandoned in favor of Türkiye after the war. As a result of the study, it is concluded that it is too early to make such a discourse of radical change in Azerbaijan's foreign policy. On the other hand, a few policy suggestions have been made for Azerbaijan to be able to pursue a foreign policy closer to Türkiye, provided that it takes into account realpolitik. It is argued that as long as the recommendations in the study are implemented, a more pro-Türkiye foreign policy can be pursued, again within a policy of balance.

Keywords: Azerbaijan, Türkiye, Balance Politics, II. Nagorno-Karabakh War.

JEL Codes: F50, F51.

1. GİRİŞ

Dağlık- Karabağ bölgesi, 4392 km² alan sahip olup coğrafi konum itibariyle Azerbaycan'ın Batısı 'nda yer almakta ve güneyde Aras nehri, kuzeyde Goran nehri, doğuda Kur nehri, batıda ise Karabağ dağları ile sınırlanmaktadır (Özyılmaz, 2013:194; Jannatov, 2016:152). Sovyetler Birliği'nin çözülmeye başlaması ile birlikte, iki bağımsız devlet olarak ortaya çıkma ihtimali artan Azerbaycan ve Ermenistan, bu bölge üzerinde egemenlik kurma çabalarına başlamıştır (Karaca, 2015:117). Resmi olarak Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı olan bölge ve etrafındaki 7 şehir, 1991-1994 yıllarında yaşanan 'I. Karabağ Savaşı' sonucunda Ermenistan tarafından işgal edilmiş ve o tarihten sonra iki devlet arasında Karabağ sorunu ortaya

çıkmıştır (İsayev, 2018:22). Azerbaycan topraklarının yaklaşık yüzde 20'sinin işgal edilmesiyle başlayan bu sorun kuruluşundan bu yana Azerbaycan dış politikasını etkileyen faktörlerin de başında gelmiştir. Azerbaycan, uzun yıllar boyunca bu sorunu bölgedeki dengeleri gözeterek barışçıl yollar ile diplomasi ve uluslararası platformlar aracılığıyla bir çözüme ulaştırmaya çalışmıştır.

Ancak, kuruluşundan bu yana dış dünya ile ilişkilerinde daha barışçıl yollar izleyip büyük güçler arasında denge kurmaya çalışan Azerbaycan'ın özellikle son yıllarda dış politikada daha şahin bir karakter sergilemeye başladığı ifade edilebilir. Dağlık – Karabağ sorununu yıllarca diplomasi yoluyla masada aşmaya çalışan Azerbaycan, 2020 yılında Türkiye'nin desteğiyle Ermenistan'a karşı büyük bir zafer kazanmış ve yıllarca işgal altında olan Dağlık – Karabağ bölgesi işgalden kurtarılmıştır. Yıllarca Azerbaycan'ın elini kolunu bağlayan ve büyük güçler arasında denge kurma politikasının en önemli nedenlerinden biri olan Dağlık-Karabağ bölgesinin işgalden kurtarılmasının ardından, Azerbaycan'ın da artık kendisine desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Türkiye yanlısı bir dış politika izleyebilmesi için bir engel kalmadığı ve Azerbaycan'ın bundan sonra daha fazla Türkiye yanlısı bir dış politika izleyeceği yönünde iddialar gündeme getirilmiştir. Ancak, Türkiye'nin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren Azerbaycan'a siyasi, diplomatik ve askeri desteğinin ve sonrasında da Dağlık – Karabağ sorununu verdiği destek ile çözmesinin, Azerbaycan dış politikasında bir evrime yol açıp açmadığı konusunda henüz yeterli sayıda araştırma gerçekleştirilmediği görülmektedir.

Azerbaycan devletinin kuruluşundan itibaren küresel ve bölgesel güçler ile ilişkilerinde sürdürdüğü tarafsızlık ve denge politikasının bu savaş ile Türkiye lehine bozulup bozulmadığını araştıran bu makale, Azerbaycan'ın dış politika vizyonunu, dış politikasında etkili olan faktörleri ve Türkiye'ye karşı tutumunu sebepleriyle birlikte ele almaktadır. Araştırma sonucunda, Azerbaycan'ın 2020 yılındaki ikinci Dağlık-Karabağ savaşının ardından dış politikada yürüttüğü denge politikasını Türkiye lehine terk ettiği iddiası konusunda yorum yapmak için henüz erken olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla beraber, bazı politika önerilerinde bulunulmuş ve bu politika önerileri

uygulandığı sürece, Azerbaycan'ın dış politikada Türkiye yanlısı bir siyaset yürütebilmesi için uygun ortamın ortaya çıkacağı değerlendirilmiştir.

Makalede araştırma bölümünde yer alan sorulara cevap vermek için konu hakkında daha önce yapılan araştırmalar, konu ile ilgili yayımlanmış kitaplar, liderlerin söylemleri ve ulusal-uluslararası basına yansıyan haberler incelenerek çalışmanın ortaya koyduğu iddianın geçerliliği değerlendirilmiştir. Çalışmada Azerbaycan dış politikasının 1993 yılındaki bağımsızlığından günümüze kadar olan kısmı ele alınmaktadır. Bu çerçevede, makalenin yanıt aradığı sorular aşağıdaki şekildedir:

- 1) Azerbaycan bağımsızlığından bu yana nasıl bir dış politika izlemiştir?
- 2) 2020 İkinci Karabağ Savaşı'nın sonuçları nelerdir ve Türkiye'nin savaştaki rolü nedir?
- 3) Dağlık Karabağ bölgesinin geri alınmasından sonra, Azerbaycan dış politikada hala denge politikasını sürdürmekte midir?

2. AZERBAJYAN DIŞ İLİŞKİLERİNDE DENGE POLİTİKASI

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağıldıktan sonra diğer bölgelerde olduğu gibi Güney Kafkasya bölgesinin de siyasi ve coğrafi yapısında değişiklikler yaşanmıştır. 1991 yılında kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti de bağımsızlığını yeni kazanan devletlerden biri olmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti, yeni kurulan bir diğer devlet olan Ermenistan ile yaşadığı I. Karabağ Savaşından sonra ciddi bir bunalımla karşı karşıya kalmış ancak özellikle Haydar Aliyev ile uygulanmaya başlanan denge siyasetiyle birlikte ülke uluslararası arenada stratejik konumunu güçlendirmeye başlamıştır. Azerbaycan dış politikasında tarihi dostluk ve kardeşlik bağı olan Türkiye'nin, mezhepsel bağlar ve bölgede yaşayan Azeri Türklerinden ötürü İran'ın, dünyada hegemonik güç olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) ve Kafkasya'nın en güçlü devletlerinden biri olarak Rusya'nın önemli bir yeri vardır. Tüm bu hassas ikili ilişkiler nedeniyle Azerbaycan, kuruluşunun ilk yıllarından beri

akılcı bir dış politika izleyerek bu güçler arasında bir denge kurup çıkarlarını korumaya yönelmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde Rusya, genel olarak Azerbaycan tarafından işgalci bir devlet olarak görülmüştür. Benzer şekilde Rusya da Azerbaycan'ı hem stratejik konumu itibarıyla bir fırsat hem de başka devletler tarafından kullanabilecek bir tehdit olarak değerlendirmiştir (Aslanlı, 2010: 144). Bununla birlikte, Azerbaycan'ın Haydar Aliyev iktidarının ilk yıllarında Rusya yanlısı bir politika izlediği ileri sürülebilir. Ancak daha sonra Dağlık – Karabağ sorununda Ermenistan'a verilen Rus desteğinin devam etmesiyle Azerbaycan, bu sorunu petrol kartını kullanarak uluslararasılaştırmış ve Batı desteğiyle Rusya'yı dengeleme yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda, Azerbaycan "Asrın Anlaşması" ile batılı büyük şirketleri Hazar petrolünün işletilmesi amacıyla bölgeye çekmiştir. Bunun sonucunda, bölgeye büyük ölçekli yatırımlar yapan Batılı devletler 1992 yılında kurulan Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu aracılığıyla bölgedeki sorunların çözülmesi için Azerbaycan lehine diplomatik baskı oluşturmaya çalışmışlardır. Benzer şekilde, Rusya'nın "Yakın Çevre" politikasıyla bölgede baskı oluşturmaya başladığı zamanlarda, Azerbaycan bu baskıyı yine ABD ve Batı dünyası ile dengelemeye yönelmiştir (Beşikçi, 2016: 242-244).

Minsk Grubu eş başkanı ABD'nin, bölgede Rusya ve İran'ı bir tehdit olarak gördüğü için Azerbaycan'ı bu güçleri dengelemek amacıyla desteklediği ifade edilebilir. Öte yandan, Ermeni lobilerinin ABD'deki etkisini kullanarak ABD kurumlarında Azerbaycan aleyhine kararlar aldırıldığı dönemlerde iki ülke ilişkilerinde soğukluk yaşanmıştır (Öztarsu, 2019: 3047). Bu çerçeveden bakıldığında, Ermeni lobisinin Azerbaycan ve ABD ilişkilerinin stratejik ortaklık düzeyine çıkması önündeki en büyük engel olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, Azerbaycan ABD ile ilişkilerini yürütürken her daim Rusya faktörünü de göz önünde bulundurmuş ve Rusya'yı kıskırtmaktan uzak durmaya özen göstermiştir. Örneğin, Azerbaycan NATO'nun "Barış İçin Ortaklık" projesine dahil olmuştur (Yıldırım, 2012: 3). Ancak Rusya'nın tepkisinin çekmemek adına Ukrayna gibi NATO üyeliğini gündeme getirmemiştir. Diğer taraftan, Azerbaycan çıkarlarına ters

düştüğünü değerlendirdiği bir durumda Türkiye'ye karşı bile dengeleme araçları kullanmaktan geri durmamıştır. Örneğin, ABD "Futbol Diplomasisi" yoluyla Türkiye ve Ermenistan arasındaki yakınlaşmaya destek verdiği zaman Azerbaycan yönünü Rusya'ya çevirmiş ve Türkiye ile yapılması planlanan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) sahasında Türkiye'den bir şirket ile anlaşmak yerine bir Rus şirket olan Gazprom ile doğal gaz anlaşması imzalamıştır. Hatta bununla yetinmeyen Bakü'nün bu olaya bir başka tepkisi de Rusya'dan silah alımını arttırmak olmuştur (Yıldırım, 2012: 11). Dolayısıyla tüm bu durumlar göz önüne alındığında, Azerbaycan'ın Batı ve Türkiye'nin Ermenistan ile yakınlaşma çabaları içerisinde olduğunu gördüğünde enerji kartını kullandığını ve Batı'yı dengelemek amacıyla Rusya ile iş birliği geliştirmeye çalıştığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Diğer taraftan 1993 yılında iktidara geldikten sonra, Haydar Aliyev'in Azerbaycan'ın uluslararası alandaki yalnızlığını sonlandırmak için komşu ülkeler başta olmak üzere, diğer devletlerle ikili ilişkiler geliştirme çabası içine girdiği söylenebilir. Bu çerçevede, ilk olarak Bağımsız Devletler Topluluğu'na dahil olmak için Rusya ile anlaşmaya varılmıştır. Bununla birlikte, yeni kurulan Cumhuriyet'in bağımsızlığını korumak ve Dağlık – Karabağ meselesinde uluslararası destek bulabilmek amacıyla Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Güvenlik ve İş birliği Konferansı (AGİK) gibi uluslararası platformlarda da sıkı çalışmalar yürütülmüştür (İbadov, 2007: 38-41). Bunun yanı sıra Dağlık – Karabağ meselesinde Ermenistan'ı desteklemesine rağmen, İran ile ekonomik bağlar güçlendirilmeye ve Ermenistan'ın Nahçıvan'a uyguladığı ambargo İran'la aşılmaya çalışılmıştır (Naciyev ve Gasımlı, 2020: 1269). Bu duruma paralel olarak, bölgesel güç dengesini gözetmeye özen gösteren Azerbaycan'ın İsrail ile geliştirdiği stratejik ilişkilerin Ermenistan'ı destekleyen İran karşısında dengeleyici bir güç arayışının sonucu olduğu da ifade edilebilir.

Kendisinden önceki dönemde olduğu gibi, 2003 yılında Azerbaycan Devlet Başkanlığı görevini devralan İlham Aliyev de ülkesinin çıkarlarını ön planda tutacak şekilde bağımsız ve dengeli bir dış politika izlemeyi sürdürmüştür. Bu dönemde

Azerbaycan, bölgesinde enerji arz güvenliği açısından önemli bir güç haline gelirken diğer taraftan Ermeni diasporasının kışkırtmalarına karşı koymaya çalışmıştır. Öte taraftan, Azerbaycan, Ermenistan dışında Rusya, Türkiye İran ve Gürcistan ile bölgesel iş birliği bağlarını güçlendirmeyi hedeflemiş ve sekizi Avrupalı devletler olmak üzere toplamda 17 ülke ile “stratejik iş birliği anlaşması” imzalamıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC) ve TANAP gibi petrol ve doğal gaz boru hattı projeleri ile Avrupa enerji güvenliğine katkı yapan Azerbaycan bu anlamda her geçen gün özellikle Batılı ülkeler nezdinde önemini arttırmıştır. Azerbaycan, ortaya koyduğu ekonomik iş birliği iştahı ve dış ilişkilerdeki uyumlu tavırlarıyla bu dönemde dünya kamuoyunun desteğini kazanmayı başarmıştır. Bu kapsamda Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü NATO, AGİT, BM ve Avrupa Konseyi gibi birçok uluslararası kuruluş tarafından da desteklenmiştir. Özetle belirtmek gerekirse, zor bir jeopolitik konuma sahip olmasına rağmen İlham Aliyev döneminde, Azerbaycan ulusal çıkarları ışığında genel olarak bağımsız ve dengeli bir dış politika stratejisi izlemeyi başarmıştır (Habibbeyli, 2017: 36-44).

Azerbaycan’ın bağımsızlık ilanını ilk tanıyan ülkelerden biri olarak Türkiye, Azerbaycan’ı siyasi, ekonomik, askeri ve diplomatik alanlarda sürekli olarak desteklemiştir. Dağlık Karabağ’ın işgal edilmesi ve bu sorunun Azerbaycan dış politikasının ana unsuru olması dolayısıyla Azerbaycan’ın uluslararası destek arayışları ilişkilerin istenilen düzeye ulaşması önünde uzun yıllar engel oluşturmuştur (Rahimov, 2022). Diğer taraftan, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarının ilk on yılında Ermenistan ile sorunların çözülmesi adına attığı adımlar, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkilerde zaman zaman gerilmeye neden olsa da daha sonra yaşanan gelişmeler iki ülke arasındaki ilişkilerin stratejik ortaklık seviyesine çıkarılabilmesi noktasında katkıda bulunmuştur. Türkiye’nin uluslararası arenada Azerbaycan’a desteği, petrol ve doğal gaz boru hatlarının inşasındaki iş birliği, Dağlık – Karabağ sorununun çözümünde Türkiye’nin aktif bir şekilde rol alması, kültürel ve sosyal alanlardaki benzerliğin iki ülke ilişkilerinin stratejik ortaklık seviyesine ulaşmasında önemli etkisi vardır (Veliev, 2022). Azerbaycan ve Türkiye

liderleri “Tek Millet, İki devlet” mottosu ile ilişkilerde ulaşılan stratejik ortaklığa da sık sık vurgu yapmaktadır.

3. II. DAĞLIK KARABAĞ SAVAŞI VE TÜRKİYE’NİN ROLÜ

1917 Ekim Devrimi ile Çarlık rejimini yıkıp Rusya’da iktidarı ele geçiren Bolşevikler, Dağlık- Karabağ bölgesini önce Azerbaycan’a bağlama kararı almıştır. Ancak daha sonra bölgeyi Azerbaycan’dan koparan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Dağlık Karabağ Özerk Oblast’ını oluşturmuştur. SSCB dağılmadan önce bölge yeniden Azerbaycan’a bağlanmış ancak Ermenistan bu durumu kabul etmemiştir. Dolayısıyla iki taraf arasında başlayan çıkar çatışması kısa süre sonra savaşa dönüşmüştür. Taraflar arasındaki çatışmalar 1991-1994 yılları arasında devam etmiştir. Bu olaylar neticesinde, Dağlık-Karabağ bölgesi Ermenistan devleti tarafından işgal edilerek Dağlık-Karabağ Cumhuriyeti ilan edilmiştir (Ekici, 2017: 69-74). Ancak, Dağlık-Karabağ bölgesi iki ülke arasında sorun olmaya devam etmiştir. Bölgenin Ermenistan tarafından işgal edilmesinden sonra süregelen çatışmanın çözülmesi amacıyla çeşitli girişimler olmuştur. Bu girişimler sonucunda, 1990’lı yıllarda AGİT bünyesinde başlayan istişareler, 2000’li yıllarda Prag ve Madrid Zirveleri ile devam etmiştir. Bu zirveler sonucunda, Prag Belgesi ve Madrid İlkeleri yayımlanmıştır. Madrid Belgesi Dağlık-Karabağ sorununun çözümü için bölgede referandum yapılmasını önerse de taraflar bir anlaşmaya varamamıştır. Benzer şekilde, diğer görüşmeler ile sorunun çözümü için geliştirilen önerilerin hiçbiri başarılı bir sonuç vermemiştir. Tüm bu süreçte, taraflar arasındaki çatışmalar zaman zaman alevlenerek devam etmiştir (Helvacıköylü, 2021:162-163).

30 yılı aşkın süredir Dağlık-Karabağ bölgesinde Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan gerginlikler 2020 yılında 44 gün süren bir savaş ile tekrar patlak vermiştir. Azerbaycan, bölgenin işgal edildiği tarihten itibaren Dağlık-Karabağ sorununu diplomasi yoluyla çözmeye çalışmasına rağmen askeri alandaki modernleşme, Türkiye’nin doğrudan desteği ve cesaretlendirmesi ile karşı saldırıya geçmiştir (Anadolu Ajansı, 2021). Bu çatışmalar sırasında Ermenistan, Rusya ve İran’dan

beklediği desteği bulamamış ve II. Dağlık-Karabağ Savaşı kesin bir Azerbaycan zaferiyle sonuçlanmıştır. Devenci Bozkuş'a göre (2021: 57-58), Rusya'nın Paşinyan hükümetinden duyduğu rahatsızlık ve ABD'de yaklaşan seçimlerden dolayı konjonktürün savaşa uygun olması Azerbaycan'ın bu savaşta rahat ilerlemesini kolaylaştırmıştır.

Diğer taraftan "Ermenistan Savunma Politikası Planlama Birimi" başkanı Zhirayr Amirkhanyan'a göre (2021:122-128), Azerbaycan'ın zaferinin ana sebeplerinden biri insansız hava araçları ile savaş boyunca hava üstünlüğünü elinde bulundurmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca Ermenistan'ın savaşta SSCB'den kalma "Yıpratma Stratejisi"ni kullandığını, Azerbaycan'ın ise daha modern bir savaş stratejisi olan "Manevra Stratejisi"ni kullandığını ve böylece sahada daha hareketli ve dinamik olan taraf olduğunu ifade etmektedir. Buna ek olarak Amirkhanyan, Ermenistan tarafının askeri yenilik çalışmalarında geride kalmasını, savaşın bir diğer kaybedilme nedeni olarak göstermiştir.

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaşta nükleer veya kitle imha silahlarının kullanılmamasına rağmen iki taraftan birinin galip gelebilmesi, dünyada hala konvansiyonel savaşın ölmediğinin bir kanıtı olarak gösterilebilir. Anglim'e göre (2021: 13-16), Azerbaycan'ın savaşı kazanma nedenlerinden biri de görece düşük maliyetli yollarla Türkiye'den satın aldığı TB2'lerdir. Bu insansız hava araçları, savaş sırasında özellikle Ermenistan tankları ile karadan havaya atılan uçaksavarlarına karşı oldukça etkili olmuş ve çok sayıda Ermenistan mevziisini yok ederek savaş sırasında Azerbaycan'ın üstünlüğü elinde bulundurmasında katkı sağlamıştır. Benzer şekilde, Rus siyaset bilimci Alexey Malashenko da Azerbaycan'ın galibiyeti hakkında "Teknolojik bir zaferdi" ifadelerini kullanmıştır. Mirovalev'e göre (2020) Azerbaycan daha önceki savaşlarda denenmiş sofistike ve modern silahlara sahipken Ermenistan ise Rus yapımı eski silahlara ve modası geçmiş taktiklere bel bağlamıştı. Ermenistan büyük gruplar halinde hareket etmiş ve bu da Türkiye'den satın alınan insansız hava araçlarının (TB2) hedefi olmalarına sebep olmuştur. Öte yandan, İsrail'den alınan insansız keşif ve devriye uçaklarının da savaşta belirgin rol oynadığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Özellikle Haydar Aliyev döneminde başlattığı akılcı ve güç dengelerini gözeten dış politikası ile geliştirdiği başarılı ikili ve çok taraflı ilişkiler neticesinde Azerbaycan'ın Güney Kafkasya bölgesinde ekonomik, siyasi ve askeri bir güç haline geldiği rahatlıkla söylenebilir. Bu dönemde Azerbaycan, sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla Batı'nın iyi ilişkiler sürdürmek istediği stratejik bir ülke haline gelmiştir. Ayrıca Azerbaycan, Batı ülkelerine enerji güvenliği sağlama karşılığında Ermenistan karşısında destek bulma çabası içerisine girmiştir. Sonuç olarak, Dağlık-Karabağ konusunda Batılı ülkeler tarafından doğrudan bir destek verilmese bile en azından bu jeopolitik konumu nedeniyle Azerbaycan'ın bölgeyi işgalden kurtarmak adına gerçekleştirdiği aksiyonlarına karşılık söz konusu ülkelere sert bir tutum sergilenmediği ifade edilebilir.

Bununla birlikte, uluslararası konjonktürün de o dönem için Azerbaycan'ın ilerlemesi açısından uygun olduğu açıktır. Rusya'nın Ermenistan'da iktidara gelmeden önce Rusya aleyhine açıklamalar yapan bu nedenle Rusya'da ABD'nin adamı diye adlandırılan Paşinyan hükümetinden duyduğu rahatsızlık özellikle Dağlık-Karabağ'ın operasyonu için Azerbaycan'ın elini kolaylaştırmıştır. Benzer şekilde, ABD'de siyasetin seçim sürecine odaklanması Azerbaycan açısından bir diğer konjonktürel kolaylık olarak ifade edilebilir. Diğer taraftan kuruluşunun ilk yıllarından itibaren Azerbaycan'a siyasi, diplomatik, ticari ve askeri alanlarda destek olan Türkiye de son 20 yılda özellikle askeri ve ekonomik alandaki ilerlemeler sayesinde bölgesinde önemli bir güç haline gelmiştir. Zaman zaman ilişkilerde gerileme görüldüyse de özellikle son 10 yılda iki ülke karşılıklı olarak aynı soy ve kültüre sahip olduklarına vurgu yapmaktadır. Özellikle, Türkiye'nin askeri, siyasi ve diplomatik desteğiyle Azerbaycan'ın hassas bir denge siyaseti yürütmesinde en önemli faktör olan Dağlık-Karabağ bölgesinin Ermeni işgalinden kurtarılması ile Türkiye'nin Güney Kafkasya'da artan siyasi ve askeri rolü, son dönemde Azerbaycan'ın Türkiye yanlısı bir dış siyaset izlemeye başladığı yorumlarını gündeme getirmiştir.

4. TÜRKİYE YANLISI BİR DIŞ POLİTİKAYA DOĞRU?

Daha önce ifade edildiği üzere, Dağlık-Karabağ meselesi Azerbaycan dış politikasında en önemli konulardan biri olarak uzun yıllar Azerbaycan'ın dış dünya ile ilişkilerinde denge siyaseti yürütmesinde etkili olmuştur. Özellikle II. Dağlık-Karabağ Savaşı ve bölgenin işgalden kurtarılmasından sonra, Türkiye kamuoyunda Azerbaycan dış politikasında izlenen denge siyasetinin kendisine her anlamda destek veren Türkiye lehine bozulduğuna dair iddialar ileri sürülmektedir. Aslında Azerbaycan'ın dış politikada Türkiye ile uyumlu olduğu ve Türkiye yanlısı bir dış siyaset izlediği görüşünü destekleyen pek çok parametre bulunmaktadır. Bununla birlikte bu görüşün aksine Azerbaycan'ın hala dış politikada daha akılcı ve dengeli bir siyaset izlediği savını azımsanmayacak sayıda destekler olay da gözlemlenmektedir.

Hiç kuşkusuz iki ülke içerisinde yaşayan halklar arasında kültürel ve tarihi akrabalık bağları vardır. Özellikle, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki süreçte, iki ülke arasındaki bu bağlar daha da güçlenmiş ve bu ortak kültürel ve sosyal bağlar ekonomik, diplomatik ve askeri alanlara da taşınmıştır. Son 30 yılda her fırsatta “kardeş ülke” vurgusu yapan Azerbaycan ve Türkiye arasında ticari, askeri ve siyasi vb. alanlarda çok sayıda anlaşma imzalanmış ve söz konusu ülkeler ilişkilerini sürekli olarak geliştirip daha da ileriye taşımışlardır (Erarslan & Özdemir, 2021: 318-321). Özellikle, 2020 yılında Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan II. Dağlık-Karabağ Savaşının ardından bu savaş sırasında Türkiye'nin Azerbaycan lehine savaştaki etkin konumu sebebiyle iki ülke ilişkileri “stratejik ortaklık” seviyesine yükselmiştir. Söz konusu ülkeler, zaten var olan stratejik ilişkilerini çeşitli platformlarda yapılan anlaşmalarla derinleştirmiştir (Anadolu Agency, 2021). Savaş sırasında, Azerbaycan ordusunun eğitimi ve lojistik destek alanlarında Türkiye'den oldukça büyük bir destek sağlanmıştır (Özer, 2021: 123). Savaşın kazanılmasında Türkiye'nin silahlı insansız savaş uçaklarının etkisi oldukça büyüktür. 44 gün süren savaşın ardından, Azerbaycan büyük bir zafer kazanarak 30 yıldır işgal altında olan ve dış politikasında en önemli yeri tutan Dağlık-Karabağ'ı Ermeni işgalinden kurtarmayı başarmıştır.

SSCB sonrası uluslararası konjonktürden dolayı Haydar Aliyev Dağlık-Karabağ bölgesinin geri alınması, ekonomik ilerleme ve uluslararası destek sağlama amaçları ile Azerbaycan dış politikasını yeniden şekillendirmiştir. Bir başka deyişle, daha realist, rasyonel ve tüm güç dengelerini gözetten bir dış politika stratejisi izlemeye başlamıştır. Bu açıdan bakılacak olursa, Aliyev'in Elçibey dönemi Azerbaycan'ın Türkiye yanlısı dış politikası ile hedeflerine ulaşamayacağını düşündüğü söylenebilir. Haydar Aliyev tarafından izlenen bu denge politikası, İlham Aliyev'in iktidarında da aynı şekilde sürdürülmüştür. Ancak, 2020 yılı itibariyle özellikle Türkiye'nin verdiği büyük destek ve cesaretlendirme sayesinde Dağlık-Karabağ sorununun büyük oranda ortadan kalkması ile son zamanlarda Azerbaycan'ın dış politikasında Türkiye yanlısı bir siyaset izlemeye başlandığı ifade edilebilir. Örneğin, 2020 savaşı sonrasında bölgedeki altyapı ve üstyapı projeleriyle Dağlık-Karabağ'ın yeniden kalkındırılmasında Türk şirketlere öncelik verilmesi bu fikri destekler niteliktedir (TRT Haber, 2022).

Bu fikri destekleyebilecek bir diğer örnek olarak, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Müşaviri Hacıyev'in, Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin haklarını savundukları ve Türkiye'yi destekledikleri şeklinde açıklamaları ile Yunanistan'ı -dolayısıyla AB'yi- karşısına almaktan çekinmemesi gösterilebilir (Anadolu Ajansı, 2020). Ayrıca Azerbaycan'dan resmi bir heyet Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile resmi temaslarda bulunmuş ve Avrupa Konseyi'nde KKTC'nin haklarını koruyacaklarını ifade etmiştir (Anadolu Ajansı, 2021). Buna ek olarak İlham Aliyev Konya'da KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar görüşmeler gerçekleştirmiştir (Presidency of TRNC, 2022). Azerbaycan tarafından atılan bu adımlar, KKTC'nin tanınması noktasında Azerbaycan'ın artık daha cesur adımlar atarak Türkiye'yi destekleyeceği hakkında işaretler olarak yorumlanabilir.

Rusya'nın eski Sovyet sahasında "dondurulmuş çatışmaları" kullanarak Güney Kafkasya bölgesini dizayn etmeye çalıştığı bilinmektedir. Daha önce Azerbaycan'ı hizaya getirmek amacıyla Dağlık-Karabağ sorununda Ermenistan'ı desteklediği de açık bir gerçektir. Ancak bölgesel bir güç olarak Türkiye'nin son dönemde daha aktif bir siyaset geliştirerek

Azerbaycan'ı desteklemesi ve bölgenin geri alınmasında etkili olması, Güney Kafkasya bölgesindeki askeri ve siyasi etkisini arttırmasını sağlamıştır. Bu durum Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin müttefiklik düzeyine yükseltilmesini teşvik etmiştir. Örneğin, 2021 yılında iki ülke arasında “Şuşa Deklarasyonu” imzalanmış ve taraflar arasında askeri müttefiklik ilişkileri güçlendirilmiştir (Çolakoğlu, 2021). Bu deklarasyona göre iki ülkeden biri bir saldırıya uğrarsa diğeri yardım edecektir. Hatta bu özelliklerinden ötürü, anlaşmanın bir “güvenlik paktı” özelliği de taşıdığı belirtilebilir (Kuzio, 2021).

II. Dağlık-Karabağ Savaşında savaşılan askerlerin bir kısmı doğrudan Türkiye'den eğitim almışlardır. Azeri Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 2020 Kasım ayında yaptığı konuşmasında orduda Türkiye modeline geçileceğini belirtmiştir. Ayrıca 2022 yılında yaptığı konuşmasında Ermenistan'ı destekleyen Fransa'ya karşı yalnız olmadıklarını Türkiye ile birlikte hareket ettiklerini dile getirmiştir. Bu açıklamasından sonra Türkiye ve Azerbaycan orduları “tek ordu, tek yumruk” adı verilen ortak bir askeri tatbikat düzenlemiştir. Azerbaycan Savunma Bakanlığı, bu tatbikatların amacını, olası bir tehdit anında ortak hareket edebilen bir ordu oluşturmak olarak ifade etmiştir. Daha da önemlisi, Azerbaycan kara kuvvetleri hareket başkanlığına Türkiye'den bir komutanın atanması askeri ilişkilerin ne denli derinleştiğini ortaya koymaktadır (Daily Sabah, 2022).

Diğer taraftan Azerbaycan'ın İsrail ile olan yakın ilişkileri dış politikada Türkiye ile ne kadar uyumlu olduğuna ilişkin bazı soru işaretlerine sebep olmaktadır. Öyle ki Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin koptuğu “Mavi Marmara” olayında bile, Azerbaycan İsrail'e karşı ciddi bir tavır takınmamış ve İsrail ile yakın ilişkiler sürdürmeye devam etmiştir. Hatta Türkiye İsrail ile tüm askeri anlaşmalarını iptal ederken, Azerbaycan İsrail ile insansız hava araçlarının geliştirilmesi ile ilgili yeni anlaşmalar imzalamıştır (Oksijen, 2022). Azerbaycan hala askeri teknolojisinin yaklaşık %70'ini İsrail'den ithal etmektedir (Epstein, 2023).

Ayrıca Rusya'nın hala bölgenin en güçlü ülkesi olduğu da dikkate alındığında Azerbaycan'ın Rusya'yı göz ardı ederek bir siyaset izlemesini beklemek pek gerçekçi değildir. Öte yandan, her ne kadar Dağlık-Karabağ bölgesi Azerbaycan kontrolüne geçse de nihai barış anlaşması henüz imzalanmamıştır. Hiç

kuşkusuz, bölgedeki sorunun tamamen çözülmesi Rusya'nın bölgeye müdahil olmasını zorlaştırır ve enerji güvenliğine katkı yapacağı için AB ve ABD'nin işine yarar. Whatley'e göre (2023), Rusya bu sebeple Dağlık-Karabağ sorununun nihai olarak çözümünden yana olmaz ve "dondurulmuş" bir şekilde kalmasını ister. Bununla beraber, Azerbaycan'ın enerji politikasında hala Rusya'nın önemli bir partner olması petrol ve gaz taşımacılığında Türkiye'ye yüzde yüz güvenmediğini de göstermektedir (Varol, 2013). Bu doğrultuda, Azerbaycan'ın dış politikada Türkiye ve Rusya arasında denge siyasetini sürdürmesini ve Rusya'yı kızdırmayacak bir siyaset yürütmesini beklemek çok şaşırtıcı olmayacaktır.

KKTC ile her ne kadar devlet başkanları seviyesinde yakın temaslar kurulmaya başlansa da Azerbaycan henüz KKTC'yi resmi olarak tanımamaktadır. Geline son noktada, Bakü ve Lefkoşa arasında hala direkt uçuş dahi bulunmamaktadır. Ayrıca Azerbaycan'ın KKTC'yi tanıması durumunda Yunanistan ve uluslararası arenada Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanınan Güney Kıbrıs, Ermeni yerel makamlarını tanıyarak misilleme yapabilir (Rahimov, 2021). Bu durum özellikle AB platformlarında Azerbaycan'a karşı tavır alınmasına sebep olabilir.

Sonuç olarak Azerbaycan dış politikasında Dağlık-Karabağ meselesinin öneminin olduğu ve bölgenin geri alınmasında Türkiye'nin etkisinin büyük olduğu bir gerçektir. Diğer taraftan, henüz KKTC'yi tanımaması, Rusya'nın hala Azerbaycan dış siyasetindeki baskın yapısı ve İsrail ile yakın ilişkiler, Azerbaycan'ın Türkiye yanlısı bir dış politika izlemesi karşısında zorluklar ve çelişkiler oluşturmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı, Azerbaycan'ın Türkiye yanlısı bir dış politika izlediğini söyleyebilmek için henüz erken olduğu ifade edilebilir.

5. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Özellikle, Haydar Aliyev tarafından başlatılan akılcı ve güç dengelerini gözeten dış politika ve geliştirilen başarılı ilişkiler neticesinde, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Güney Kafkasya bölgesinde ekonomik, siyasi ve askeri bir güç haline geldiği görülmektedir. Bu dönemde, sahip olduğu zengin petrol ve

doğal gaz kaynaklarıyla birlikte Azerbaycan Batılı devletlerin iyi ilişkiler sürdürmek istediği stratejik bir ülke haline gelmiştir. Buna ek olarak Azerbaycan, Batı ülkelerine enerji güvenliği sağlama karşılığında Ermenistan'ın Dağlık-Karabağ işgaline karşı destek bulma çabası içerisine de girmiştir. Geliştirilen bu akılcı, uyumlu ve dengeli dış siyaset sayesinde, Dağlık-Karabağ konusunda Batılı ülkeler tarafından doğrudan destek verilme bile Azerbaycan'ın bölgeyi işgalden kurtarmak adına aldığı aksiyonlarına karşılık da sert bir tutum sergilenmediği söylenebilir.

Daha önce ifade edildiği üzere, Dağlık-Karabağ sorunu dış politikada en önemli konulardan biri olarak uzun yıllar Azerbaycan'ın dış dünya ile ilişkilerinde denge siyaseti izlemesinde etkili olmuştur. Özellikle, 2020 yılındaki Dağlık-Karabağ savaşından sonra Türkiye kamuoyunda Azerbaycan dış politikasında izlenen denge politikasının artık Türkiye lehine bozulduğuna yönelik iddialar ortaya atılmıştır. Aslında, Azerbaycan'ın dış politikasında Türkiye ile uyumlu olduğu ve Türkiye yanlısı bir dış siyaset yürüttüğü görüşünü destekleyen birçok parametre bulunmaktadır. Diğer taraftan, bu görüşün aksine Azerbaycan'ın hala dış politikada daha akılcı ve dengeli bir politika takip ettiği savını azımsanmayacak sayıda destekleyen olay gözlemlenmektedir.

Dağlık-Karabağ sorununun Azerbaycan dış politikasında öneminin olduğu ve bölgenin geri alınmasında Türkiye'nin etkisinin büyük olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Öte yandan, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin henüz KKTC'yi de jure olarak tanımaması, Rusya'nın hala Azerbaycan dış politikasındaki baskın yapısı ve Azerbaycan'ın İsrail ile olan yakın ilişkileri, Azerbaycan'ın Türkiye yanlısı bir dış siyaset takip etmesi karşısında zorluklar ve çelişkiler oluşturmaktadır. Tüm bu nedenlerden ötürü, Azerbaycan'ın dış politikasında izlediği denge siyasetini Türkiye lehine terk ettiğini söyleyebilmek için henüz erken olduğu ifade edilebilir.

Buna ilave olarak, Azerbaycan'ın reel politığı de göz önünde bulundurması koşuluyla her anlamda kendisine tam destek olan Türkiye'ye daha yakın bir dış politika geliştirip izleyebilmesi için birkaç politika önerisi verilebilir;

1) Dağlık-Karabağ meselesinde Ermenistan'ın da ikna olabileceği nihai bir barış anlaşması için daha fazla çaba harcanarak Rusya ve İran'ın bölgeye müdahalesi sınırlandırılmalı.

2) Avrupa'ya doğal gaz tedarikinde Rusya ile yapılması planlanan enerji iş birliği projeleri Türkiye üzerinden yapılmalı ve Rusya ile yeni anlaşmalara temkinli yaklaşılmalı.

3) Trans-Hazar Projesi mümkün olduğunca hızlı bir şekilde hayata geçirilmeli.

4) Türkiye-İsrail ilişkilerinin geliştirilmesi için çaba sarf edilmeli.

Birinci öneri hayata geçirildiği takdirde, hem Rusya ve İran'ın Güney Kafkasya bölgesinde Azerbaycan'a karşı kullanabileceği bir koz kalmayacak hem de AB açısından enerji güvenliği sağlanmış olacaktır. İkinci ve üçüncü öneriler gerçekleştiği takdirde, Türkiye ve Azerbaycan enerji güvenliği noktasında kilit ülkeler olacak ve bu durumda Azerbaycan KKTC'yi tanısa bile Yunanistan ve GKRY Avrupa Birliği platformlarında Azerbaycan'ı zor durumda bırakacak kararlar aldıramayacaktır. Aynı zamanda, Türk Devletleri Teşkilatı'nda da Azerbaycan'ın önemi artacaktır. Son önerinin hayata geçirilmesi durumunda ise Türkiye'nin zaman zaman çok katı tutum sergilediği İsrail ile Azerbaycan'ın kurduğu iyi ilişkiler Türkiye nezdinde daha kabul edilebilir olacaktır. Bu aynı zamanda, İsrail'in Doğu Akdeniz gazını Türkiye yoluyla dünya pazarlarına ulaştırmasına önyak olabilir. Gerek askeri gerekse ekonomik ve jeostratejik açıdan güçlü bir Türkiye Azerbaycan'ın da her alanda elini güçlendirecektir. Tüm bu öneriler hayata geçirildiği sürece, yine bir denge içerisinde reel politikası de dikkate alarak Azerbaycan dış politikada daha fazla Türkiye yanlısı bir siyaset yürütülebilir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı: Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Anadolu Ajansı. (2020). Azerbaycan'dan Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerine destek. 20 Kasım 2023 tarihinde, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycandan-turkiyenin-dogu-akdenizdeki-faaliyetlerine-destek/1944663> adresinden erişildi.
- Amirkhanyan, Z. (2022). A Failure to Innovate: The Second Nagorno-Karabakh War, *Parameters*, 52(1), 119-134. DOI:10.55540/0031-1723.3133.
- Anadolu Agency. (2021). “Expanding Regional Partnership After Following Second Karabakh War” 29 Ekim 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-expanding-regional-partnerships-following-second-karabakh-war/2077665#> adresinden erişildi.
- Anglim, S. (2021). “Azerbaijan’s Victory: Initial Thoughts and Observations (and Caveats for the ‘Innovative’), *Military Strategy Magazine*, 7(3),10-17.
- Aslanlı, A. (2018). Azerbaijan-Russia Relations: Is the Foreign Policy Strategy of Azerbaijan Chancing? *Turkish Policy Quarterly*, 9(3), 137-145.
- Anadolu Agency. (2021). Azerbaycan Milli Meclisinden Bir Heyet İlk Kez KKTC'de Resmi Temaslarda ulundu. 20 Ekim 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan->

milli-meclisinden-bir-heyet-ilk-kez-kktcde-resmi-temaslarda-bulundu/2307206 adresinden erişildi.

Anadolu Agency. (2021). Azerbaycan'ın Karabağ'daki Zaferinin Üzerinden Bir Yıl Geçti. 25 Ekim 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanin-karabagdaki-zaferinin-uzerinden-bir-yil-gecti/2414733> adresinden erişildi.

Beşikçi, Ö. S. (2016). Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16(2), 237- 252.

Çolakoğlu, S. (2021). “The Shusha Protocol Cements the Alliance between Türkiye and Azerbaijan”, Turkish Center for Asian Pacific Center.

Deveci Bozkuş, Y. (2021). Dağlık Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasya’da Yeni Güç Dengeleri, *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 4 (7), 54-65.

Daily Sabah, (2022). Azerbaijan-Türkiye Military Cooperation: One Nation, One Army. 1 Kasım 2023 tarihinde <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/azerbaijan-turkiye-military-cooperation-one-nation-one-army> adresinden erişildi.

Özyılmaz, E. V. (2013). Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 191-208.

Ekici, Y. (2017). Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu, *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 62-77.

Erarslan F. & Özdemir F. N. (2021). Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 129(255), 315-334.

Epstein, J. (2023). Azerbaijan’s Unifying Role in Turkish-Israeli Relations, Endowment for Middle East Truth. 5 Kasım 2023 tarihinde <https://emetonline.org/azerbaijans-unifying-role-in-turkish-israeli-relations/> adresinden erişildi.

- Habibbeyli, A. (2017). Reconsidering Azerbaijan's Foreign Policy on the 25th Anniversary of Restored Independence, *Perceptions*, 22(1), 29-48.
- Helvacıköylü, G. (2021). The Role of Türkiye and Russia on the Resolution of the Nagorno-Karabakh Conflict, *UPA Strategic Affairs*, 2(1), 158-174.
- Ibadov, A. (2007). Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler (Doktora Tezi), *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- İsayev, T. (2018). Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın İşgalinden Doğan Uluslararası Sorumluluğu, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 19-34.
- Jannatov, A. J. (2016). A Brief History of Karabakh and the Armenian-Azerbaijani Relations: Before The First Armenian-Muslim Clash (1905-1906), *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 151-172.
- Karaca, E. (2015). SSCB'nin Dağılma Sürecinden BDT'nin Kurulmasına Kadar Geçen Sürede Karabağ Eksenli Olarak, Nahçıvan, Ermenistan ve Azerbaycan Coğrafyasında Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye'nin Tutumu (Ekim 1987- Aralık 1991). *Akademik Bakış*, 9(17), 113-139.
- Kuzio, T. (2021). One nation two states, Türkiye and Azerbaijan: Op-ed, *Hürriyet Daily News*. 28 Ekim 2023 tarihinde <https://www.hurriyetdailynews.com/one-nation-two-states-Türkiye-and-azerbaijan-op-ed-169194> adresinden erişildi.
- Mirovalev, A. (2020). Nagorno-Karabakh: How did Azerbaijan Triumph over Armenia? 6 Kasım 2023 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/2020/12/22/nagorno-karabakh-how-did-azerbaijan-triumph-over-armenia> adresinden erişildi.
- Nacıyev, E. & Gasımlı T. (2020). Azerbaycan-İran İlişkileri (1991-2018), *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 1267-1273.

- Oksijen, (2022). “Gardaş Azerbaycan” Neden Bu Kadar Sessiz?. 11 Kasım 2023 tarihinde <https://gazeteoksijen.com/dunya/gardas-azerbaycan-neden-bu-kadar-sessiz-29050> adresinden erişildi.
- Özer, Ç. (2021). İkinci Dağlık Karabağ Savaşından Sonra Bölgedeki Gelişmelerin Bölgesel Aktörler ve Türkiye Açısından İncelenmesi, *International Marmara Social Sciences Congress*, 12(10), 118-125.
- Öztarsu, M. F. (2019). “A Pragmatic Policy Case: Us-Azerbaijan Relations”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 3046-3063.
- Presidency of TRNC. (2021). President Ersin Tatar holds very cordial meeting with President of Azerbaijan Ilham Aliyev in Konya. 15 Ekim 2023 tarihinde <https://kktcb.org/en/president-ersin-tatar-holds-very-cordial-meeting-with-president-of-10090> adresinden erişildi.
- Rahimov, R. (2021). The Cyprus Dimension to the Azerbaijani-Turkish Alliance. *Eurasian Daily Monitor*. 20 Ekim 2023 tarihinde <https://jamestown.org/program/the-cyprus-dimension-to-the-azerbaijani-turkish-alliance/> adresinden erişildi.
- TRT Haber, (2022). Azerbaycan, Savaştan Sonraki 2 Yılı Karabağ'ın İmarı ve Diplomatik Girişimlerle Geçirdi. 28 Aralık 2023 Tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-savastan-sonraki-2-yili-karabagin-imari-ve-diplomatik-girisimlerle-gecirdi-722573.html> adresinden erişildi.
- Varol, T. (2013). Rusya ve Azerbaycan Arasında Rekabetten İşbirliğine Doğru Gelişen Enerji Diplomasisi. *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*. 2 Ekim 2023 tarihinde <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/rusya-ve-azerbaycan-arasinda-rekabetten-isebirligine-dogru-gelisen-enerji-diplomasisi> adresinden erişildi.

Veliev, C. (2022). Türkiye-Azerbaycan Diplomatik İlişkilerinin 30 Yılı'nın Özeti. *Kriter*. 1 Aralık 2023 tarihinde <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiye-azerbaycan-diplomatik-iliskilerinin-30-yilinin-ozeti> adresinden erişildi.

Yıldırım, Z. (2012). U.S. Foreign Policy Towards Azerbaijan: From “Alliance” to “Strategic Partnership”, *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, 11(4), 1-15.

Whatley, M. (2023). Lasting Peace Between Armenia and Azerbaijan Will Reduce Russia's Influence. *Foreign Policy*. 25 Aralık 2023 tarihinde <https://foreignpolicy.com/2023/05/12/peace-armenia-azerbaijan-russia-nagorno-karabakh/> adresinden erişildi.

AZERBAIJAN'S BALANCE POLICY, II. NAGORNO-KARABAKH WAR AND TÜRKİYE

Extended Summary

Aim:

Azerbaijan, which has been trying to resolve the Nagorno-Karabakh issue at the table through diplomacy for years, won a great victory against Armenia with the support of Türkiye in 2020, and the Nagorno-Karabakh region, which had been under occupation for years, was liberated from occupation. Claims have been made that Azerbaijan will now pursue a more pro-Türkiye foreign policy after the Nagorno-Karabakh region was liberated from occupation, which tied Azerbaijan's hands and was one of the most important reasons for its policy of establishing a balance between the great powers. However, it seems that not enough research has been carried out yet on whether Türkiye's political, diplomatic and military support to Azerbaijan since the first years of its establishment and subsequently solving the Nagorno-Karabakh problem with its support led to an evolution in Azerbaijani foreign policy. In this context, this article, which aims to investigate whether the policy of neutrality and balance that the Azerbaijani state has

maintained in its relations with global and regional powers since its establishment has been disrupted in favor of Türkiye with this war, examines Azerbaijan's foreign policy vision, the factors influencing its foreign policy and its attitude towards Türkiye together with its reasons. This article seeks to answer the questions of what kind of foreign policy Azerbaijan has followed since its independence, what were the consequences of the Second Karabakh War of 2020, what was Türkiye's role in this war, and whether Azerbaijan still maintains a policy of balance in its foreign policy after the recapture of the Nagorno-Karabakh region.

Method(s):

In order to answer the questions in the research section of the article, the validity of the claim put forward by the study was evaluated by analyzing previous research on the subject, books published on the subject, discourses of leaders and news reflected in the national and international press.

Findings:

The Nagorno-Karabakh conflict, as one of the most important issues in Azerbaijan's foreign policy, has been effective in Azerbaijan's pursuit of a policy of balance in its relations with the outside world for many years. In particular, after the Nagorno-Karabakh war in 2020, there were claims in the Turkish public opinion that the balance policy pursued in Azerbaijan's foreign policy had deteriorated in favor of Türkiye. In fact, there are many parameters that support the view that Azerbaijan's foreign policy is in harmony with Türkiye and that Azerbaijan conducts a pro-Türkiye foreign policy. On the other hand, contrary to this view, there are a considerable number of events that support the argument that Azerbaijan still pursues a more rational and balanced foreign policy. It is an undeniable fact that the Nagorno-Karabakh conflict has an important role in Azerbaijan's foreign policy and that Türkiye had a great influence on the recapture of the region. On the other hand, the fact that the Republic of Azerbaijan has not yet de jure recognized the TRNC, Russia's still dominant position in Azerbaijan's foreign policy and Azerbaijan's close relations with

Israel pose challenges and contradictions for Azerbaijan to pursue a pro-Turkish foreign policy.

Conclusion and Discussion:

For all these reasons, it is too early to say that Azerbaijan has abandoned its foreign policy of balance in favor of Türkiye. A few policy recommendations can be made for Azerbaijan to develop and pursue a foreign policy closer to Türkiye, which fully supports it in every sense, provided that Azerbaijan takes into account realpolitik; 1) In the Nagorno-Karabakh conflict, more efforts should be made to reach a final peace agreement that Armenia can be convinced of, and Russia and Iran's interference in the region should be limited. 2) Energy cooperation projects planned with Russia to supply natural gas to Europe should be realized through Türkiye and new agreements with Russia should be approached cautiously. 3) The Trans-Caspian Project should be implemented as quickly as possible. 4) Efforts should be made to improve relations between Türkiye and Israel. As long as all these proposals are realized, Azerbaijan can pursue a more pro-Türkiye policy in foreign policy, again taking into account realpolitik in a balance.

İSLÂMÇILIK AKIMININ TÜRK SİYASAL HAYATINA ETKİLERİ: SİYASAL PARTİLER ÜZERİNDEN KISA BİR DEĞERLENDİRME

Muhittin IŞIK*

Öz

Bu çalışma İslâmçılık akımının geçmişten günümüze kadar uzanan serüvenini ve Türk siyasal hayatına etkilerini siyasi partiler özelinde ana hatlarıyla irdelemeyi amaçlamıştır. Literatürde İslâmçılık akımını konu edinen çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte İslamcılığın serencamını ve Türk siyasal hayatına etkilerini siyasal partiler çerçevesinde ele alan akademik çalışmaların sayısının yetersiz olduğu gözlenmiştir. Bundan dolayı bu çalışma başlıca kaynaklar üzerinden literatür taraması yöntemiyle söz konusu yetersizliği büyük ölçüde giderme iddiasındadır. Bu iddia kapsamında öncelikle İslâmçılık akımının kısa bir tarihçesine yer verilmiş, sonrasında ise Osmanlı İmparatorluğu ve cumhuriyet dönemindeki İslamcı yönelimler analiz edilmiştir. Araştırma çerçevesinde İslamcılık akımının Osmanlı'nın son zamanlarından başlayarak Türk siyasal hayatının neredeyse her döneminde varlığını hissettirdiği sonucuna ulaşılmıştır. İslâmçılığın Türk siyasal hayatına sirayet etmesinde ulemanın yanı sıra aydınların, tarikatların, cemaatlerin ve siyasal partilerin rolü hayli etkili olmuştur. Uluslararası etkileri bulunan İslâmçılık akımının Türk siyasal hayatındaki ağırlığı her dönemde aynı düzeyde olmamıştır. İslâmçılık akımının 1950 sonrasında sağ yelpazedeki siyasal partiler (Demokrat Parti, Adalet Partisi, Anavatan Partisi, Millî Görüş partileri, Adalet ve Kalkınma Partisi) üzerinden Türk siyasal hayatını daha fazla etkilemiş olduğu ileri sürülebilir.

Anahtar Kelimeler: İslâmçılık, Türk Siyasal Hayatı, Osmanlı, Cumhuriyet Dönemi.

JEL Kodu: Z12, Z19.

The Effects Of The Islamic Movement On Turkish Political Life: A Brief Evaluation On Political Parties

* Dr., Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, muhittin.isik.kou@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8477-4622

Abstract

This study aimed to examine adventure of Islamist movement and its effects on Turkish political life specifically regarding political parties. Although there are many studies on Islamist movement in literature, it has been observed that number of academic studies that deal with result of Islamism and its effect on Turkish political life as to political parties is insufficient. Therefore, this study claims to eliminate this deficiency by using literature review method on major sources. As to firstly, a brief history of the Islamism movement is given, then Islamist tendencies in Ottoman Empire and republic period are analyzed. Regarding the research, it was concluded that Islamist movement made its presence felt in almost every period of Turkish political life. The role of intellectuals, sects, communities, political parties as ulama, has been very effective in spread of Islamism. The weight of Islamist movement which has international influences, in Turkish political life hasn't been at the same level in every period. It can be argued that Islamist movement influenced Turkish political life more after 1950 through the political parties on the right wing including Demokrat Party, Adalet Party, Anavatan Party, Milli Görüş Parties Adalet ve Kalkınma Party.

Keywords: Islamism, Turkish Political Life, Ottoman, Republican Era.

JEL Codes: Z12, Z19.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin bütün dönemlerinde ve bütün toplumlarda mütemadiyen kendisine rastlanılan evrensel bir fenomen olan din, insanı içten ve dıştan kuşatan, insanın düşünce ve davranışlarını etkileyen bir disiplin olarak tanımlanabilmektedir (Tümer, 1994: 317). İslâm hakkında yazarlar “İslâmiyet sadece bir din değildir” argümanına sıklıkla başvurmaktadır. Bu argüman doğru olmakla birlikte İslâm'ın her şeyden önce bir din olduğunu kabul etmek gerekmektedir. İslâm'ın birçok görüşünü kavrayabilmek için öncelikle bu temel gerçeğin üzerinde durmak icap etmektedir. Bu çerçevede bir din olarak İslâm'ın temel gerçeği inananların yaşamına anlam kazandırması, bilemediklerine, kavrayamadıklarına karşı duyduğu fobiye tatmin edici karşılıklar bulmasıdır (Türküne, 2014: 19-20). İslâm dini bir kişinin hem kendisiyle hem yaratıcıyla hem de toplumla olan ilişkisini düzenleyen bir din olarak bilinmektedir. Sosyal bir din olarak İslâm, zamanla dünyayı anlamlandırma gayretinde olan ideoloji kavramıyla eklenilebilmiştir.

İslâm'ı siyasal bir ideoloji olarak algılayan modern bir hareket mahiyetindeki İslâmcılık (Roy, 2017: 13) bir dinî

yenileşme ve dindarlaşma şuuruyla beraber dinin bir diriliş, canlanış ve ideolojileşme sürecini ifade etmektedir. Bu kapsamda ortaya konan çalışmalar 20. yüzyıl içinde “İslâmî hareketler” olarak nitelendirilen, ekonomiden kültürel yaşama ve siyasete kadar hayatın değişik alanlarında örgütlenen, faaliyette bulunan yapılara evrilmiştir. Bunların içerisinde siyasal İslâmcı hareketler direkt siyasal alana ve hedeflere odaklanırken bazı yapılar ise daha sosyal ve kültürel eğilimli amaç ve metotları takip etmişlerdir (Akdoğan, 2004: 92). Bu doğrultuda sosyolojik açıdan işlevsel toplumsal hareketlerin ideolojik güdüsü olarak İslâmcılığın belirmesi, aynı zamanda siyasal açıdan anlamlı bir İslâmî canlanmayla eşzamanlıdır (Çiğdem, 2001: 89).

“İslâmcılık akımının geçmişten günümüze kadar uzanan serüveni ve Türk siyasal hayatına etkileri ana hatlarıyla nasıl tecessüm etmiştir?” Bu araştırmanın konuya ilişkin mevcut literatürün detaylı bir analizini yaparak tarihsel ve karşılaştırma metotları aracılığıyla yanıtını aradığı soru tam olarak budur. Ancak bu soru cevaplanması son derece zor bir sorudur. Bu soruya makul bir yanıtın verilmesi için Osmanlı'nın son dönemlerinden başlayarak etkisini gösteren modernleşme projesinin farklı yönleriyle ele alınması gerekmektedir. Osmanlı aydınlarının ve Cumhuriyetin kurucu elitleri ve münevverlerinin “Nasıl eşzamanlı olarak hem modernleşebiliriz hem de kendimiz kalabiliriz? şeklindeki soruyu genelde muhafazakârlık, özelde ise İslâmcılıkla formüle etme arayışlarında oldukları ileri sürülebilir. Böylelikle modernizme karşı bir modernleşme anlayışının geliştirilmek istendiği söylenebilir. Bundan dolayı İslâmcılık akımını modernleşme ve muhafazakârlıktan bağışık düşünmemek gerekir.

Bu bağlamda Türk muhafazakârlığının kökleri İslâmcılık akımına kadar eskiye götürülmektedir (Işık, 2023a: 73). Öte yandan Türk modernleşmesinin de başlangıçta muhafazakâr hassasiyet ve tepkilerle iç içe geliştiği ileri sürülebilir. Bu çerçevede özellikle 19. yüzyıl başlarında Osmanlı imparatorluğunda tepeden inmece bir anlayışla geliştirilen Tanzimat programını ve belli bir aydın, bürokrat, kentli tüccar kesiminin desteğini toplamış olan Islahatçılığı, muhafazakâr karakterli moderleşme hareketleri olarak okumak mümkündür.

Bu tedrici yenileşme hareketlerine karşı beliren siyasal ve kültürel tepki İslâmcılık kanalına akmıştır (Yanardağ, 2004: 112). Muhafazakâr bir modernleşme anlayışını benimseyen Türkçülük akımının önde gelen isimlerinden Ziya Gökalp, gelişme/ilerleme yönünde memlekette üç fikir akımının varlığına işaret etmiştir. Bunlar: Türkleşmek, İslâmlaşmak ve muasırlaşmaktır. Ona göre evrensel nitelikteki “İslâmlık” ile milliyet mahiyetindeki Türklük arasında bir ihtilaf olmadığı gibi bunlarla muasırlaşma gereksinimi arasında da bir çatışma söz konusu değildir. Bundan dolayı muasır bir İslâm Türklüğü yaratılmalıdır (Gökalp, 2021: 17-23). Son olarak önemle belirtmek gerekir ki Osmanlı’dan günümüze İslâmcılık akımının birçok ideolojik uğraktan geçmiş olduğu ileri sürülebilir. Dönemin egemen paradigmasıyla eklemlenme ya da etkilenme manasındaki bu ideolojik uğraklar bir taraftan İslâmcılık akımını dönüşüme, diğer taraftan da dönüştürme sürecine karşılık gelen bir serüveni işaret etmektedir (Duran, 2018: 129).

Uluslararası etkileri bulunan İslâmcılık akımını ana hatlarıyla konu edinen bu çalışmada bu akımın Türk siyasal hayatına bütünsel yönde bir etkide bulunduğu vurgulanmıştır. Türk modernleşmesinin genel hattı şüphesiz farklı dönemlerde farklı dozlarda da olsa İslâm’ın modern düşüncenin parametreleriyle girdiği karşılıklı ilişki ile açıklanabilir. Bu ilişkinin partileri/politik aktörleri aşan bir yönünün olduğu bir gerçek olsa da araştırmanın kapsamı ve sınırlılıklarıyla ilişkili olarak gerek İslâmcılık gerekse Türk siyasal hayatı büyük ölçüde siyasal partilerle hatta iktidar partileriyle sınırlandırılmıştır. Bundan dolayı çalışmada İslâmcılığın politik partilerin dışında kültürel/gündelik tartışmalara dair yazını yüzeysel düzeyde ele alınmıştır. Benzer şekilde özellikle cumhuriyet döneminde ismi İslâmcılıkla anılan figürlerin (Said Nursi, Necip Fazıl Kısakürek, Nurettin Topçu, Sezai Karakoç, İsmet Özel, Rasim Özdenören, Abdurrahman Dilipak, Mehmet Şevket Eygi, İsmail Kılıçarslan vb.) düşüncelerine değinilmemiştir. Son olarak İslâmcılığın yatay ve dikey bir sınıflandırması ilk bakışta güç olsa da Osmanlı Dönemi-Cumhuriyet Dönemi şeklinde bir ayrıma gitmek mümkündür. Bu iki dönemin süreklilik ve kopuşları bu ayrımı olanaklı hâle getirmektedir. Bundan dolayı çalışmada böyle bir ayrım yerinde

görülmüştür. Mevcut literatürün detaylı bir analizi yapılarak bu çalışmanın alan yazınına özgün katkısı ortaya konmak istenmiştir. Bundan hareketle öncelikle İslâmcılık akımının kavramsal çerçevesi sunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: İSLÂMÇILIK

Sosyal bilimlerde bir kavramın mutlak tanımını ya da tarifini yapmak son derece zordur. Bu bağlamda sosyal bilimcilerin üzerinde en çok tartıştığı ve en az fikir birliğine vardığı kavramlardan biri de İslâmcılık kavramıdır. Bu durumun temel nedeni İslâmcılık akımının sistematik bir düşünce profilini oluşturmaması ve ismi İslâmcılık ile anılan düşünürlerin (Cemaleddin Afganî, Muhammed Abduh, Reşit Rıza, Mehmet Âkif Ersoy...) farklı görüşleri ileri sürmüş olmalarıdır. Buna ilave olarak kendi kimliğini “İslâmcı”[†] olarak tanımlayan düşünürlerin çok az sayıda olmasının yanında İslâmcılığa ilişkin geliştirilen tanım ve tariflerin önemli bir kısmının bu akımın dışında olan kimselere ait olması da İslâmcılık kavramına dair genel geçer bir tanım yapmayı güçleştirmektedir.

Her şeyden önce İslâm kelimesinin sonuna gelen “cılık” ekinden dolayı İslâmcılık, İslâm’dan farklı ya da ayrı bir kavrammış gibi algılanmakta veya İslâm ile İslâmcılık arasında bu tür bir ayrıma gidilmek istenmektedir (Erkilet, 2018: 682). Bu çerçevede İslâmcılık, 19-20. yüzyılda İslâm’ı her alanda tekrardan yaşama egemen kılmak ve rasyonel bir yöntemle

[†] TDK Sözlükte “İslâmcı”, Müslümanlığın esaslarının dinî hayatın yanı sıra hukuki, ekonomik ve politik düzenlemelerde de cari kılınmasından yana olan kimse (Türk Dil Kurumu, 2023) anlamında kullanılmaktadır. İslâmcıların ekseriyetle selefi teolojiyi benimsediği ifade edilebilir. Bu kapsamda İslâmcılar Kuran’a, Sünnet’e ve şeriata dönüşü salık vermekle birlikte geleneğin malzemelerini reddetmemektedirler. Bu doğrultuda içtihad hakkını talep etmektedirler. Öte yandan siyasal devrim, şeriat ve kadın sorunu İslâmcıları ulemanın fundamentalizminden ayırmaktadır. İslâmcılar toplumun İslâmlaştırılmasının toplumsal ve siyasal bir eylem ile gerçekleşebileceği görüşündedirler. Buna göre caminin dışına da çıkılmalı, siyasal hayata müdahalede bulunulmalıdır (Roy, 2017: 55). Bundan dolayı İslâmcılar, dini sadece bir din olarak kabul etmeyip aynı zamanda bir dünya nizamı olarak görmektedirler (Çakır, 2017: 14). Türkiye’de İslâmcılık akımını benimseyen ya da ona yakın duran kimseler kendilerini “İslâmcı” olarak nitelendirmek yerine ağırlıklı olarak “muhafazakâr” ya da “Müslüman” kavramlarıyla kendilerini tanımlamaktadırlar.

İslâm dünyası veya Müslüman kimseleri Batı sömürsünden, gaddar ve despot liderlerden, tutsaklıktan, özentiden, batıl inançlardan kurtarmak; medenileştirmek, tek çatı altında toplatmak ve kalkındırmak amacıyla yapılan aktivist, modernist ve eklektik veçheleri haiz politik, fikrî ve ilmî çalışmaların, arayışların, öneri ve çözümlerin tamamını muhteva eden bir akım olarak tanımlanabilmektedir. İslâmcılığa ilişkin İslâm coğrafyasında “tecdid, ıslah, ittihad-ı İslâm, ihya...”; Batı’da “panislâmizm” bihassa son yıllarda ortaya konan araştırmalarda “modern İslâm(iyet), çağdaş İslâm düşüncesi, İslâm’da reformist düşünce” vb. ifadeler kullanılmaktadır (Kara, 2020: 17). İslâmcılık, klasik İslâm toplumunun henüz kendinde şartları olgunlaşmadan Batılı bir kavram olan “ideoloji” ile tanışmasıyla mobilize olan süreçlerin sonucunda ortaya çıkmıştır (Türköne, 2014: 36). Bundan dolayı İslâmcılık belli bir tarihte tezahür edip tarihteki yerini almış bir siyasi ve ideolojik akım değil, her yeni durumda gelişen ve kendini üreten bir süreç niteliğindedir (Bulaç, 2018: 51). İslâmcılık akımının siyasal bir ideoloji olarak tarihselliği emperyalizm ya da sömürgecilik gibi kavramların sosyolojik neticeleriyle bu neticelere muhalefet etmeyi ya da bu neticeleri İslâm dünyasının lehine olacak biçimde dönüştürmeyi hedefleyen bir hareket olmasını içermekteydi (Çiğdem, 2018: 27).

Öte yandan İslâmcılık akımının asgari iki ekseninin varlığından söz edilebilir. Bunlardan ilki İslâmcılığı bir ideoloji ve yaşam kılavuzu olarak sunan aydınların fikirlerinden oluşmuştur. Buna ilave olarak Osmanlı ve Türkiye’ye benzer şekilde İslâm kültürünün egemen olduğu bölgelerde ikinci bir İslâmcılıktan söz edilebilmektedir. Bu ikinci İslâmcılık geniş halk kitlelerinin o denli kesin çizgilerle ifade edilmeyen, bir “İslâmî Nizam” gerçekleştirmeye çalışan arayışlardır. Bu anlatılanlar ışığında Mısır Müftüsü Muhammed Abduh (1845-1905) İslâmcılığın birinci eksenine örnek iken Pakistanlı Seyyid Ebu’lûla Mevdudi ikincisine örnektir. İslâmcılığın bu iki eksen arasında devamlı cereyan eden etkileşim, aynı zamanda iki eksen arasındaki sınırı belirsizleştirebilmektedir. Burada üçüncü bir eksen olarak “tasavvuf” öne çıkmaktadır (Mardin, 2013: 9-10). Günümüzde İslâmcı düşüncenin ve örgütlerinin temelinde 1928’de Mısır’da öğretmen Hasan el Benna

tarafından kurulan Müslüman Kardeşler Teşkilatı ve 1941’de Ebul Ala Mevdudi Pakistan Cemaat-i İslami yer almaktadır. Bu iki hareket birbirinden bağımsız olmasına rağmen temalarının önemli ölçüde bağdaştığı ileri sürülebilir (Roy, 2017: 54). Bu bağlamda İslâmcı hareketlerin müşterek özellikleri; Kur’an ve Sünnet’e dönüşü arzulamaları, doğrudan siyasete yönelerek toplumun İslâmleştirilmesinin toplumsal ve siyasal bir eylemin ürünü olacağını ileri sürmeleridir. Öte yandan İslâmcılığı farklı bir biçimde yorumlayıp tepeden inmece metotla Müslümanlığı herkese cebren dayatmak isteyen, bu amaçla şiddete yönelerek iktidar olmak isteyen gruplar olduğu gibi sosyo-ekonomik ve siyasal alanda dinin etkisini artırmaya dönük legal ve demokratik çerçevede faaliyette bulunan örgütler de mevcuttur. Bundan dolayı İslâmcı hareketleri hem amaçlarına göre hem de kullandıkları yöntemlere göre sınıflandırmak mümkündür (Akdoğan, 2004: 92-93).

3. OSMANLI DÖNEMİNDE İSLÂMÇILIK

Bilindiği üzere 18. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak başta padişahlar, sadrazamlar, ulema ve bürokratlar olmak üzere devlete sahip çıkma arzusunda olan Osmanlı yöneticileri ve aydınlarının temel sorunsalı “kötü gidişatı” sonlandırmanın yollarını aramak olmuştur (Kaçmazoğlu, 2012: 10). Bu bağlamda Osmanlı’nın son döneminden başlayarak kötü gidişatı durdurmak anlamında aydınlar “Devlet nasıl kurtarılabilir?” sorusuna yanıt aramakla meşgul olmuşlardır. Aydınların bu soruya yanıtı; Batıcılık, Osmanlılık, İslâmcılık ve Türkçülük akımları olmuştur (Dural, 2010: 85). Bu akımların içerisinde yer alan İslâmcılık hareketi Osmanlı İmparatorluğu’ndan uzak bölgelerde, özellikle Hindistan’da, şekillenmişse de 1870’lerden başlayarak İmparatorluğun merkezinde zamanla güçlenen bir ideolojik akım olmuştur (Mardin, 2013: 9). Osmanlı devletindeki İslâmcılık akımını “bir kalkınma ve kurtuluş ideolojisi” olarak Osmanlılık akımının devamı, ulusçuluk ve bir ölçüde Türkçülük akımının öncesi biçiminde irdelemek gerekmektedir (Kara, 2020: 27). Bu çerçevede Osmanlı devletinin son zamanlarında devletin muhafazası için devletçi bir çözüm seçeneği olarak beliren İslâmcılık (Aktay, 2018: 16) daha sonra gelişecek “modern” Türk muhafazakârlığının önemli kaynaklarından ya da

bileşenlerinden birini teşkil etmiştir (Yanardağ, 2004: 112). Bu anlamda Osmanlı modernleşmesinin temelde “Devlet nasıl kurtarılır?” sorusuna odaklandığı ifade edilebilir. Böylece İslahat hareketleri olarak nitelendirilen çabaların esas itibarıyla din ve devleti tahkim etmek ya da onları eski güçlü konumlarına tekrar kavuşturmak gibi özünde pragmatik ve muhafazakâr olan hedeflere yöneldiği söylenebilir (Akyıldız, 2016: 465).

Genel bir çerçeve olarak Osmanlı döneminde 1871-1876 arası dönemi çağdaşlaşma açısından daha sonraları İslâmcılık, Batıcılık, ulusçuluk kavramlarıyla tanımlanan üç akımdan İslâmcılığın kesin şeklini alışıyla sonuçlanan kısa ve fırtınalı bir bunalım dönemi olarak tarif etmek mümkündür. Bu dönemin şartları altında, Batı medeniyeti doğrultusunda 50 yıla yakın bir zamandan beri süren çabalar kesintiye uğramış, din-devlet ayrımı yönündeki gidiş yeni bir din-devlet bileşimi rejimiyle neticelenmiştir (Berkes, 2020: 309). Bu bağlamda Yeni Osmanlıların[‡] “şeriat isteriz” talepleri, İslâm tarihinde sıklıkla görülen siyasi iktidara başkaldırıların neredeyse kalıplaşmış sloganı niteliğindedir. Ancak bu talepler şer’î hukukun yerine ikame edilen Batı merkezci kanunlaştırmalara, başka bir ifadeyle din dışı bir alanın meşruiyetini dinden almadan koyduğu hukuk kurallarına karşı; özetle laikliğe karşı yapılmaktadır (Türköne, 2014: 82). Yeni Osmanlılara göre İslâm, Müslüman Osmanlıların yaşamlarının tüm alanlarına kök salmıştır. Buna göre toplumu ilerletmek, aydınlatmak, Batının haiz olduğu uygarlık düzeyine taşımak isteyen bir sosyal mühendis, İslâm’ın bu kapsayıcı mahiyetini mutlaka göz önünde bulundurmalıdır. Bundan dolayı İslâm, gerek toplumun kalkınmasında gerekse yeni fikirlerin benimsenmesinde bir manivela işlevi üstlenecektir. Bu doğrultuda İslâm’ın genel ilkelerinden ilerlemeye açık hükümlerini irdeleyerek işlemek ve geliştirmek yeterli olacaktır (Türköne, 2014: 107). Osmanlı’daki İslâmcılık aydınlar düzeyinde ele alındığında bir medeniyet perspektifi olarak değerlendirilebilir. Temel mesele İslâm dünyasının ve Osmanlı’nın neden geri kaldığı ve düşüşten ne şekilde kurtarılacağı etrafında düğümlenmektedir (Duran, 2018: 144). II. Meşrutiyet döneminin İslâmcı kimliğiyle tanınan

[‡] Yeni Osmanlı Hareketi, aynı zamanda Osmanlı modernleşme tarihinin ilk devrimci-demokrat hareketi olarak bilinmektedir (Türköne, 2014: 101).

önde gelen fikir ve devlet adamlarından Said Halim Paşa'ya göre Osmanlı dönemindeki bütün fenalıkların asıl müsebbibi, ecnebi kanun ve kurumların benimsendiği takdirde yenilik ve ilerlemeye ulaşılabacağına inanma hatasıdır. Ona göre problemin kökeninde Batı medeniyetini tam olarak anlamadan onu taklit edişimiz yatmaktadır (Said Halim Paşa, 1991b: 56). Bu bağlamda Said Halim Paşa İslâmcılık tabiri yerine "İslâmlaşmak" kavramını tercih etmiştir. Ona göre İslâmlaşmak, İslâmiyet'in kaide, ahlak, yaşam ve siyasete dair prensiplerinin bütünüyle uygulanmasıdır (Said Halim Paşa, 1991b: 204). Bu dönemde genel bir çerçeve olarak İslâmcı aydınlar uhrevi ve dünyevi boyutları bulunan İslâm'ın anlaşılmasını sağladığını ileri sürmüşlerdir. Bu durumun sebebi ise cehalet ve tembelliktir. Buna göre İslâm dünyası tefrika içindedir ve İslâm hakkındaki bilgisizlik, Müslümanların kavimler halinde kavmiyet ve milliyet davasıyla bölünmüş olmalarına çözüm bulmak zaruridir (Tunaya, 1991b: 9). II. Meşrutiyet döneminden başlayarak hem inkılâpçılar hem de İslâmcılar Türkiye'nin geri kalmasının nedenini yanlış İslâm anlayışında veya hurafelerde görmüşlerdir (Yılmaz, 2018: 632). Bu bakımdan İslâmcılık akımının en önemli isimlerinden Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936) bu tezi destekler nitelikte ifadelerde bulunmuştur. Mehmet Âkif özellikle Müslümanların İslâm'ı, Kur'an'ı anlayamamış, idrak edememiş olmalarından yakınmaktadır:

İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de! / Yoksa bir maksat
aranmaz bu âyetlerde?

Lâfzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kur'anın / Çünkü kaydında
değil, hiçbirimiz mânânın:

Ya açar nazm-ı celilin, bakarız yaprağına / Yâhud üfler, geçeriz
bir ölünün toprağına.

İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin / Ne mezarlıkta
okunmak, ne de fal bakmak için!

Bu havâlidekiler pek yaya kalmış dince / Öyle Kur'an okuyorlar
ki: Sanırsın Çince!

Bütün âdetleri âyin-i mecûsiye kârîb / Bir şehâdet getirirler, o
da oldukça garîb (Ersoy, 2007: 176).

Balkan Savaşı'nın ardından Müslümanların tamamını tek bir siyasal güç etrafında birleştirmeyi hedefleyen İslâmcılık

(ittihad-ı İslâm) gücünü Osmanlıcılık akımının başarısızlığından almış ve II. Abdülhamit tarafından bir devlet politikası haline getirilmiştir (Kurtoğlu, 2018: 202). II. Abdülhamit'in izlediği Panislâmist siyaset, Yeni Osmanlı fikri, Jön Türk düşüncesi ve nihayetinde II. Meşrutiyet tartışmaları öncelikle imparatorluğun yıkılmaktan nasıl kurtulacağı ve varlığını ne şekilde sürdüreceği sorusuna cevap aramaya odaklanmıştır (Mert, 2018: 412). Öte yandan İslâmcılık akımının II. Meşrutiyet döneminin diğer siyasi ve ideolojik akımlarına kıyasla daha etkili ve daha güçlü olduğu ileri sürülebilir. Bu bakımdan Osmanlı'da İslâmcılık akımı, diğer akımlara nispetle daha fazla çeşitliliğe sahip olmuş ve siyasi kurumlar üzerinde daha çok durmuştur. Buna ilave olarak İslâmcılık akımı yayın faaliyetleri itibariyle de öteki akımlardan pek fazla yayına sahip olmuştur (Tunaya, 1998a: 13). II. Meşrutiyet sonrasında Osmanlı'da çıkan Sırat-ı Müstakim (1908-1912), Sebilü'r-Reşad (1912-1925), Beyanülhak (1908-1912), Volkân (1908-1909), Türkçülerin çıkardığı İslam Mecmuası'nın (1914-1918) yanı sıra (Çelik, 2019: 23) "Mahfil" (1920-1926), "Livâ el-İslâm" (1921-1922) gibi dergiler İslamcı fikirlerin temsil edildiği temel kaynaklar olmuştur. Bu dergilerin yanında Osmanlı döneminde imparatorluğu ve dini tehlikede gören kurtuluş reçetesi mahiyetinde çok sayıda kitap ve risale (rapor) kaleme alınmıştır. Son olarak Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle II. Abdülhamit tarafından benimsenmiş ve devleti kurtarma amacını taşıyan bir düşünce akımı olan İslâmcılığın başarılı ol(a)madığı söylenebilir. Bunda Osmanlı'nın özellikle son dönemlerinde bariz bir şekilde görülen etnik ve dinsel farklılıklar etkili olmuştur.

4. CUMHURİYET DÖNEMİNDE İSLÂMÇILIK

İslâmcılık akımı İslâm dünyasının tamamında olduğu gibi Türkiye'de de ulemanın (din adamlarının) yerini aydınlara bırakması sürecini başlatmışsa da bu süreç cumhuriyet ve Atatürk devrimleriyle akamete uğramıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreselerin kapatılması sonucunda yeni ulema yetişmez olmuştur. Mevcut ulema ise maruz kaldığı devlet baskısının yanı sıra yeni eğitim kurumları vasıtasıyla yurt sathına sirayet eden pozitivist düşünceyle rekabet edememesi sebebiyle etkisini kaybetmiştir. Reaksiyoner birkaç İslâmî

çıkışın rahatlıkla bastırıldığı bu yeni dönemde ülkenin kültür hayatına sola yakın halkçı-devletçi anlayış damgayı vurmuştur. İslâmî cenahta ise pozitivizm ile İslâm'ı örtüştürme arayışında olan Nurculuk hareketi geniş yankı bulmuştur. Ancak tam manasıyla Müslüman kitlelerin harekete geçirilmesinde tarikatlar öne çıkmıştır. Cumhuriyetin ilk yılları, bütün legal engelleme ve zorluklara rağmen, geleneksel rakipleri ulemanın gerilemesi mutasavvıfların altın çağı olmuştur. Pozitif bilimlerin dini eğitimden önce geldiği ilk imam-hatip liseleriyle onların hemen sonrasında açılan yüksek İslâm enstitüleri yeni kuşak İslâmcı aydınların yetişmesinde hayati bir rol üstlenmiştir. Buna ilave olarak büyük şehirlerde başta mühendislik olmak üzere hukuk, tıp, iktisat gibi alanlarda öğrenim gören taşra kökenli dindar aile çocukları yeni İslâmcı aydın kuşağının dinamosu konumunda olmuştur (Çakır, 2017: 267-268).

Türkiye’de İslâm’ın ağırlıklı olarak seküler sistemle ilişkisi çerçevesinde gündeme geldiği ileri sürülebilir (Çaha, 2018: 476). Bu bağlamda Cumhuriyet dönemi İslâmcılığı esas itibariyle dinî olan ile seküler olan arasındaki dilemmanın meydana getirdiği gerilimin reddiyesine dayalı bir kolektif uzlaşmayı ifade etmektedir (Çiğdem, 2018: 26). Bundan dolayı Cumhuriyet döneminde İslâmcılık, Osmanlı modernleşmesinin içerisinde şekillenen İslâmcılığın sahip olduğu bütünselliğe sahip olamamıştır (Çiğdem, 2001: 113). Ancak Cumhuriyet dönemi İslâmcı düşünürleri aynı zamanda Osmanlı dinsel realitesinin mirasıyla entegre olmuşlardır. Dahası Cumhuriyet’in kuruluşunda bile İslâmcıların gerek varlığı gerekse etkinliği söz konusu olmuştur (Kurtoğlu, 2018: 221). Öte yandan Türkiye’de İslâmcılığın özellikle çok partili yaşama geçildiği dönemde yükselişe geçtiği ileri sürülebilir. Bu bağlamda İslâmcılığın gelişiminde rol oynayan etmenler şu şekilde sıralanabilir (Akdoğan, 2004: 99-100):

- Alt kültürlere kimlik takdim etmesi,
- Kentleşme ve sosyal sorunların tesiri,
- Radikal İslâm’ı ılımlı İslâm ile dengeleme stratejileri,
- Demokratikleşme süreci,
- Tercüme faaliyetlerinin etkileri.

Çok partili yaşama geçişle birlikte İslâmcı oluşumlar, sosyolojik profilini klasik orta ve alt orta sınıfların teşkil ettiği

dindar seçmenlerin merkez sağ partiler kanalıyla temsil edilmelerinde ya da siyasal alanda varlık göstermelerinde önemli rol üstlenmişlerdir. 1950'lerde bu seçmen kitlesinin taleplerine Demokrat Parti'nin (DP) cevap verdiği ileri sürülebilir (Yaşar, 2018: 330). DP iktidarıyla tek parti döneminde bastırılan İslâmcı düşünce tekrardan dirilmiştir. İslâmcı düşüncenin yeniden dirilişinde DP'nin çabalarının yanı sıra Soğuk Savaş süreci de etkili olmuştur (Işık, 2023b: 4). Bu doğrultuda Soğuk Savaş sürecinde genelde İslâm, özelde İslâmcı yapılar komünizmle mücadelede bir araç olarak kullanılmıştır. Başka bir anlatımla, bu süreçte İslâm'ın komünizmin panzehri işlevini de üstlendiği söylenebilir.

Böylelikle DP iktidarıyla İslâmcılık düşüncesi kendisini laisizmin karşısında bir tür kültürel restorasyon düşüncesiyle ifade etme çabasında olmuştur. Buna ilave olarak DP döneminde İslâmcılığın modernite ve laizime yönelik tepkilerini komünizm karşıtlığına yansıtması olduğu ileri sürülebilir. Böylelikle Soğuk Savaşın komünizm karşıtı tezleri devlet politikasıyla bağdaştırılmak istenmiştir (Bora, 1997: 21). DP iktidarında İslâmcılık düşüncesi barındırdığı yoğun komünizm karşıtı söylem aracılığıyla geniş kitleleri etkilemiş ve harekete geçirmiştir (Safi, 2007: 168). Bunun yanında DP'den başlayarak taşranın İslâmî hassasiyetlerinin siyasal alanda da kendisini ifade etmesinin önü açılmıştır. Bu çerçevede DP döneminde taşra merkezli kurulan siyasal hareketlerin neredeyse tamamının İslâmî hassasiyetleri gözettiği savunulabilir (Yıldız, 2004: 6). DP döneminde İslâmcı yapıların daha görünür hâle gelmesinde demokrasi ve insan hakları alanının genişletilmiş olmasının yanı sıra dinî özgürlüklere daha liberal bir anlayışla yaklaşılması etkili olmuştur (Akıncı & Acar, 2020: 19). DP'nin 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile alaşağı edilmesinin ardından İslâmcı kesim bu sefer merkez sağ partisi ve DP'nin mirasçısı olarak nitelendirilen Adalet Partisi'ne (AP) yönelmiştir.

Her şeyden önce DP'nin mirasçısı iddiasındaki AP, Türkiye'de II. Dünya Savaşı ardından temayüz eden İslâm'a karşı ılımlı tutumu sürdürmüştür (Mardin, 2013: 123). Muhafazakâr bir ideolojik duruşu da bulunan AP, İslâmcılıkla ilişkili olarak dinî geleneksel değerlere önem atfetmiş (Demirel, 2018: 548), organik toplum anlayışını benimseyerek din ve

devlet ile özdeşleştirilen gelenek ve değerlere saygılı olmuştur (Aydar, 2010: 67). 1960'lı yıllar süresince AP Genel Başkanı Süleyman Demirel özellikle seçim zamanlarında İslâmcı oluşumların önde gelenleriyle yakın temaslar kurarak AP'nin İslâmî hassasiyetini ortaya koymuş, partisinin geleneksel değerleri özümseyen tarafına vurgu yapmış olmakla birlikte anti-komünist bir propaganda ve sol yelpazeyi tasfiye etme kampanyası gütmüştür (Zürcher, 2020: 289). Bu sayede muhafazakâr tonları haiz sağ yelpazedeki bir parti olarak AP, dine olan hoşgörülü tutumu vesilesiyle (Akkır, 2006: 56) başta Nakşiler, Nurcular ve Süleymancılar olmak üzere İslâmcı kesimlerin oyunu alabilmiştir (Işık, 2023a: 114). AP'nin 12 Mart Muhtırası ile hedef alınması sonucunda merkez sağ çizgi büyük ölçüde zedelenmiştir. Bunun üzerine 1970 sonrasında İslâmcı kesim yeni arayışlara yönelmiştir.

1970'li yıllara kadar önemli ölçüde tercümeyle dayalı bir birikimin hâkimiyetinin izini taşıyan bir eğilim olarak İslâmcılık, İran Devrimi'nin ardından içeriğini taşıyamadığı bir tür evrensel vurguyu öne çıkarmış, yer yer Türkiye'nin gündemini meşgul eden meselelere (bilim, çevre, teknoloji, kadın...) dair İslâmî bir bakış açısı geliştirme çabasıyla hegemonik girişimlere başvurmuşsa da gün geçtikçe reel politik vasatın belirleyiciliği altında bu mümkün girişimlerin bile sonuçsuz kaldığı bir akıma evrilmiştir (Çiğdem, 2001: 113). Türkiye'de 1970'lerden bu yana İslâmcı partilerin ve hareketlerin gelişmesi gözlenmiş olmakla birlikte (Özbudun & Hale, 2010: 14) 1970'lerin sonlarında özellikle Humeyni'nin İran'da devrim yaparak İslâm Cumhuriyeti'ni kurmasıyla beraber İslâm ülkelerinde İslâmcı hareketlerde radikalleşme süreci başlamıştır. Bu süreçten Türkiye de payını almıştır (Işık, 2023b: 30). Türkiye'de 1970'lerin başından itibaren İslâmcı yapıların içerisinde azami düzeyde politize olan ve partileşen oluşumun Milli Görüş Hareketi olduğu söylenebilir (Tekin, 2004: 43). Bu hareket Yahudi Hıristiyan dünyasıyla İslâmiyet arasında bir çatışma olduğu tezini ileri sürmüştür (Akın, 2014: 3). Milli Görüş Hareketi içerisinde İslâmî referanslara sahip ilk Türk siyasal partisinin Milli Nizam Partisi (MNP) olduğu ifade edilmektedir (Özbudun & Hale, 2010: 31). MNP'nin önde gelen isimleri genellikle Nakşibendiliğin en etkili kolları arasında sayılan

İskenderpaşa Cemaati'ne bağlı kimseler olmuştur. Hatta İskenderpaşa Cemaati'nin lideri Mehmet Sait Kotku, MNP'nin kurulmasına destek vermiş ve partinin kuruluşunu onaylamıştır. MNP, İskenderpaşa Cemaati'nin yanı sıra Nurcuların bir bölümü ve Anadolu'daki bazı tarikatların da desteğini toplayabilmiştir (Çakır, 2018: 548). Ancak 1970'de kurulan MNP, 1971'de laiklik karşıtı faaliyetler sergilediği gerekçesiyle kapatılan ilk İslamcı parti niteliğini taşımıştır.

MNP'nin 1971 Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasıyla onun açıkça devamı mahiyetinde olan Milli Selamet Partisi (MSP) kurulmuştur (Mardin, 2013: 105). MSP, tam anlamıyla İslâmî olmamakla beraber İslâm'ın dünya görüşünden esinlenen bir ideoloji ve kimliğe sahip olmuştur. 1970'lerde tıpkı MNP gibi İskenderpaşa Cemaati'nin ve Nurcuların desteğini alabilen MSP, hızlı bir şekilde diğer İslâmî oluşumlarla etkileşim içinde olmaya gayret etmiştir (Yavuz, 2018: 593). İslâmî bir parti olarak değerlendirilebilecek MSP, tıpkı diğer siyasal partiler gibi 12 Eylül Darbesi sonrasında kapatılmıştır. Bunun üzerine Milli Görüş geleneğini sürdürmek bağlamında 1983'te Refah Partisi (RP) kurulmuştur (Işık, 2023b: 33). RP'nin MSP'den temel farkının daha az dinsel kavramlardan oluşan daha demokrat ve daha sivil toplumcu bir söylem geliştirmesiydi (Çakır, 1994: 130). Yine de RP, İslâmîlik içinde önemli bir damar oluşturan "orta sınıf İslâmîliği"na meyilli kadrolar tarafından yönetilmiştir. Geleneksel tarikat ve cemaatlerin 1950 sonrası sağcılaşma serüvenlerinin de beslediği söz konusu orta sınıf İslâmîliği, devlet ile uzlaşma gereğine yaptığı vurguyla bilinmekteydi (Aydın & Taşkın, 2017: 411). Öte yandan 1980 sonrasında İslâmî oluşumların Anavatan Partisi'nin (ANAP) kuruluşunda da etkili olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda MNP ve MSP'nin kuruluşunda aktif rol oynayan İskenderpaşa Cemaati, benzer şekilde ANAP'ın örgütlenmesine de katkıda bulunmuştur. Dahası partinin kurucusu Turgut Özal ve ağabeyi Korkut Özal Nakşibendi tarikatının birer mensubu olmuşlardır. Bundan dolayı parti kurma çalışmaları esnasında cemaat liderleriyle bağlantı kurmak zor olmamıştır (Çakır & Çalmuk, 2001: 51). Piyasa değerleriyle muhafazakâr İslâmî değerler arasında bir sentez kurma arayışında olan (Göle, 2019: 568), dört farklı siyasal

eğilimi (muhafazakâr, liberal, milliyetçi, sosyal demokrat) bir arada benimseyen (Aral, 2001: 223) ve kuruluşunda muhafazakâr kanadın baskın olduğu (Çakır, 2017: 292) ANAP'ta Turgut Özal sonrası dönemde İslâmcı çizgi yalpalanmış, böylelikle laik kesim baskın unsur hâline gelmiştir. 1990 sonrasında ise 1983'te kurulan RP'nin önemli ölçüde İslâmcı kanadı temsil ettiği söylenebilir. Ancak Türk siyasal yaşamında özellikle İslâmî kesim açısından bir kırılmaya işaret 28 Şubat 1997 tarihli postmodern darbeyle RP ve İslâmî oluşumlar irticai faaliyetler sergiledikleri gerekçesiyle ya da laiklik karşıtı eylemlerde buldukları iddiasıyla bastırılmışlardır.

RP'nin ardından partinin milletvekilleri ivedi bir şekilde 17 Kasım 1997'de Recai Kutan genel başkanlığında Fazilet Partisi (FP) çatısı altında toplanmıştır. Parti içinden gündün güne bastırılan fikirler yeni bir kimliğin inşa edilmesini de beraberinde getirmiştir. Yeni bir kimlik ile siyaset arenasında faaliyet yürüten FP, AB üyeliğine, demokrasiye ve çokkültürlülüğe yönelik ılımlı bir tutum sergilemiştir (Yavuz, 2018: 601). Partinin RP'ye kıyasla daha ılımlı ve uzlaştırmacı bir yaklaşım benimsemesi İslâmcı seçmenlerde zihin karışıklığına yol açmıştır (Özbudun & Hale, 2010: 34). FP döneminde Milli Görüş geleneği İslâmcılık düşüncesinden ivedi bir biçimde sıyrılarak muhafazakârlığa evrilmeye başlamıştır. Böylelikle Milli Görüş sisteme daha kolay entegre olmak için muhafazakârlık kavramına yaslanmıştır (Yavuz, 2018: 600). 22 Haziran 2001'de Anayasa Mahkemesi laiklik prensibiyle çelişen faaliyetlerde bulunduğu iddiasıyla FP'nin oy çokluğuyla kapatılmasına hükmetmiştir (Çakır, 2018: 574). Öte yandan FP hakkında kapatılma kararı öncesinde parti içinde beliren muhalefet neticesinde bölünme yaşanmıştır. Bölünmenin bir ayağını Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül'ün temsil ettiği "Yenilikçiler" kanadı teşkil ederken, diğer ayağını Necmettin Erbakan ve Recai Kutan'ın temsil ettiği "Gelenekçiler" oluşturmuştur. Gerçekleştirilen kurultayda başkanlık yarışının galibi kıl payı farkla Gelenekçiler olmuşsa da Yenilikçilerin gerek gücü gerekse potansiyeli ispatlanmıştır. Son tahlilde FP'nin kapatılmasının ardından Yenilikçi kanat Milli Görüş geleneğini terk ederek Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AK Parti)

kurmuş, buna karşılık Milli Görüşçüler ise Saadet Partisi (SAADET) ile yoluna devam etmiştir (Fedai, 2019: 61-62).

14 Ağustos 2001 tarihinde kurulan AK Parti, kurucusu Recep Tayyip Erdoğan'ın ifadesiyle "muhafazakârlık temelinde bir kitle partisi"dir (Erdoğan, 2004: 8). "Muhafazakâr demokrasi" modelini referans alan AK Parti, gelenek ve modernliği birlikte yaşatmayı hedeflemiştir (Fırat, 2004: 19-20). Bu bağlamda AK Parti, bu özelliğiyle İslâmcı/muhafazakâr siyasetin yeni yüzü ve yeniden tanımlanmış kimliğiyle Türk siyasal hayatının dönüştürücü bir aktörü olarak ortaya çıkmış olmakla birlikte kendisini İslâmcı bir parti olarak değil, bir merkez sağ partisi olarak nitelendirmiş ve bu yeni kimliği "muhafazakâr demokrat" olarak tanımlamayı yeğlemiştir (Uzgel, 2013: 12, 21). Dini/İslâmî bir laiklik modelini esas alan AK Parti (Yanardağ, 2004, s. 125) dini insanlık tarihinin başat kurumları arasında saymakla birlikte laikliği demokrasinin elzem koşulu, din ve vicdan özgürlüğünün güvencesi olarak kabul etmiştir. Bu çerçevede laikliğin din düşmanlığı olduğu yönündeki algı reddedilmiştir. Buna göre laiklik özünde farklı din ve inanca mensup kimselerin ibadetlerini kolayca ifa etmelerini, dini düşüncelerini açıklayıp bu bağlamda yaşamalarını, inançsız bireylerin de yaşamlarını bu doğrultuda tanzim etmelerine destek olmaktadır. Bu kapsamda laikliği özgürlük ve toplumsal bir barış ilkesi olarak yorumlamak mümkündür. Böylelikle ülkede birlik ve bütünlüğün sağlanması hususunda laiklik kilit öneme sahiptir (AK Parti, 2002: 7-15). Son tahlilde kendi kimliğini muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan ve değerleri dışlamayan bir laiklik anlayışını benimseyen AK Parti İslâmcı geçmişiyle arasına mesafe koyma stratejisini izlemişse de onun tabanının önemli bir bölümünün İslâmcı olduğu bir gerçektir.

5. SONUÇ

Sosyal bilimlerin en tartışmalı kavramlarından ya da konularından birini teşkil eden İslâmcılık akımını temelde sömürgeciliğe karşı çıkan, İslâm'ın ideolojiye dönüşmüş hâli olarak okumak mümkündür. Ancak modernleşme sürecinin bir ürünü olan ya da İslâm ve modernliği uzlaştırma teşebbüsü olan İslâmcılığın tutarlı bir çizgiye sahip olmamasından dolayı onun tanımı, tarifi ve anlaşılması ilk bakışta kolay

olmamaktadır. Bu zorluğun arkasında yatan temel saikin modern bir siyasal düşünce akımı olarak İslâmcılığın zamanla bir evrimden geçmiş olması ve böylelikle İslâmcı isimlerin farklı görüşleri benimsemeleri olduğu ifade edilebilir. Bundan dolayı İslâmcılık akımının net bir şekilde anlaşılması için onun konjonktürel dönemler halinde analiz edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada İslâmcılığın kavramsal çerçevesi sunulduktan sonra Osmanlı İslâmcılığı ve Cumhuriyet İslâmcılığı şeklinde bir ayrıma gidilmiştir.

Osmanlı İslâmcılığını temelde imparatorluğu çöküşten kurtarmayı amaçlayan bir kurtuluş reçetesi olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu bağlamda Osmanlılık akımının etkili olmaması üzerine ortaya çıkan Osmanlı İslâmcılığı II. Abdülhamit döneminde devlet politikası haline getirilmiş; Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve II. Meşrutiyet tartışmalarının odak noktası olmuştur. Bu tartışmalarda öne çıkan temel unsur İslâm'ın yanlış anlaşılması olduğudur. Ancak öne sürülen tüm tezlere ve sarf edilen tüm çabalara rağmen İslâmcılık akımı da tıpkı Osmanlılık akımı gibi arzu edilen başarıyı sağlayamamış, böylelikle imparatorluğu çöküşten kurtarma ya da imparatorluğun devamını sağlama girişimi sonuçsuz kalmıştır. Osmanlı İslâmcılığının hedefine ulaşamaması üzerine bu sefer Cumhuriyet İslâmcılığı formülü devreye sokulmuştur. Osmanlı'nın bakiyesi üzerine kurulan Cumhuriyetin kuruluşunda İslâmcı aydınlar rol almışsa da tek parti döneminde İslâmcı unsurlar bastırılmıştır. Çok partili dönemin görece liberal ortamında ise İslâmcılık yükselişe geçmiştir. Bu dönemde İslâmcılığın sırasıyla 1950'lerde Demokrat Parti'nin, 1960'larda Adalet Partisi'nin, 1970'lerde Milli Selamet Partisi'nin, 1980'lerde Anavatan Partisi'nin, 1990'larda Refah Partisi'nin ve son olarak 2000'lerde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesinde büyük rol oynamış olduğu ileri sürülebilir. Böylelikle özellikle 1950'lerden sonra İslâmcılık Türk siyasal hayatının önemli bir dinamiği olmuştur. Ancak önemle belirtmek gerekir ki İslâmcılığın Türk siyasal hayatındaki ağırlığı her dönemde aynı seviyede olmamıştır. Siyasal açıdan İslâmcılık akımının çok partili dönemde daha etkili olduğu savunulabilir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı: Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- AK Parti (2002). Kalkınma ve Demokratikleşme Programı. Erişim tarihi: 21.08.2023 Adalet ve Kalkınma Partisi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/926/200205071.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Akdoğan, Y. (2004). *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Akın, R. (2014). TBMM'nin XXII Döneminde AKP İktidarı (2002-2007). *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1, 3-51.
- Akıncı, A. & Acar, O. (2020). Modern Türkiye'de İslâmî Cemaatlerin Kimlik Bunalımı. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40, 17-34.
- Akkır, R. (2006). Türkiye'de Din ve Muhafazakârlık. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Aktay, Y. (2018). Sunuş. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslâmcılık*. (ss. 13-25). (Ed. T. Bora & M. Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akyıldız, K. (2016). Mavi Anadoluculuk. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Batıcılık*. (ss. 465-487). (Ed. T. Bora & M. Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Aral, B. (2001). Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset: Süreklilik Ya Da Kopuş. *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet* (ss. 221-245). (Ed. İ. Sezal & İ. Dağı). İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Aydar, Ö. (2010). Muhafazakârlık ve Tahsin Demiray. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Aydın, S. & Taşkın, Y. (2017). 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (2020). Türkiye'de Çağdaşlaşma. (Haz. A. Kuyaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bora, T. (1997). Muhafazakârlığın Değişimi ve Türk Muhafazakârlığında Bazı Yol İzleri. *Toplum ve Bilim*, 74, 6-30.
- Bulaç, A. (2018). İslâm'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslâmcıların Üç Nesli. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslâmcılık*. (ss. 48-67). (Ed. T. Bora & M. Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaha, Ö. (2018). Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslâmî Uyanış: Demokrasi, Çoğulculuk ve Sivil Toplum. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslâmcılık*. (ss. 476-502). (Ed. T. Bora & M. Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, R. (1994). Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisi'ni Yeniden Anlamak. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, R. (2017). Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, R. (2018). Milli Görüş Hareketi. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslâmcılık*. (ss. 544-575). (Ed. T. Bora & M. Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, R. & Çalmuk, F. (2001). Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşümün Öyküsü. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çelik, A. (2019). Osmanlı'da Siyasal Akımlar, Modernleşme ve Din. *Tarihsel Süreçte Türkiye'de Din Ve Siyaset* (ss. 1-48). (Ed. A. Çelik & A. C. Çiçek). İstanbul: Efeakademi Yayınları.

- Çiğdem, A. (2001). *Taşra Epiği: "Türk" İdeolojileri Ve İslâmcılık*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Çiğdem, A. (2018). İslâmcılık Ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslâmcılık*. (ss. 26-33). (Ed. T. Bora & M. Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2018). Adalet Partisi. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm*. (ss. 548-583). (Ed. T. Bora & M. Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dural, A. B. (2010). *Türk Muhafazakârlığı Ve Nurettin Topçu: Başkaldırı Ve Uyum*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Duran, B. (2018). Cumhuriyet Dönemi İslâmcılığı. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslâmcılık*. (ss. 129-156). (Ed. T. Bora & M. Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, R. T. (2004). Açılış konuşması. *Uluslararası Muhafazakârlık Ve Demokrasi Sempozyumu Kitabı (UMDS)* (ss. 7-17). Ankara: AK Parti Yayınları.
- Erkilet, A. (2018). 1990'larda Türkiye'de Radikal İslâmcılık. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslâmcılık*. (ss. 682-697). (Ed. T. Bora & M. Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ersoy, M. Â. (2007). Süleymâniye Kürsüsünde. *Safahat* (ss. 161-197). Ankara: Elips Yayınları.
- Fedai, C. (2019). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sağ Siyaset. Ankara: Kadim Yayınları.
- Fırat, M. M. D. (2004). Açılış konuşması. *Uluslararası Muhafazakârlık Ve Demokrasi Sempozyumu Kitabı (UMDS)* (ss. 19-22). Ankara: AK Parti Yayınları.
- Gökalp, Z. (2021). Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak. (Haz. N. Sattarova). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Göle, N. (2019). 80 Sonrası Politik Kültür. *Türk Siyasal Hayatı Türkiye'de Politik Değişim Ve Modernleşme*. (ss. 559-571). (Ed. E. Kalaycıoğlu & A. Y. Sarıbay). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Işık, M. (2023a). Dünyada ve Türkiye'de Muhafazakârlık. Ankara: Astana Yayınları.

- Işık, M. (2023b). Türk Siyasal Hayatında 28 Şubat Süreci: Kavramlar, Olaylar, Aktörler. Gaziantep: Özgür Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2012). Osmanlı'nın Batıcılaşması ve Üçlü Yeni Siyaset Arayışları. *Türk Sosyolojisinde Temalar 1: Türkçülük İslâmcılık Muhafazakârlık*. (ss. 9-15). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Kara, İ. (2020). Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi 1: Metinler, Kişiler. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kurtoğlu, Z. (2018). Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Siyaset: Pozitivist Yönetim İdeolojisinin İslâm'ın Siyasallaşmasına Katkısı. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslâmcılık*. (ss. 201-235). (Ed. T. Bora & M. Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2013). Türkiye'de Din ve Siyaset. (Der. M. Türköne, & T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mert, N. (2018). Türkiye İslâmcılığına Tarihsel Bir Bakış. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslâmcılık*. (ss. 411-419). (Ed. T. Bora & M. Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbudun, E. & Hale, W. (2010). Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm: AKP Olayı. (Çev. E. Özbudun & K. Göksel). Doğan Kitap.
- Roy, O. (2017). Siyasal İslâm'ın İflası. (Çev. C. Akalın). İstanbul: Metis Yayınları.
- Safi, İ. (2007). Türkiye'de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar. Antalya: Lotus Yayınevi.
- Said Halim Paşa (1991a). Meşrutiyet. Buhranlarımız. (ss. 43-72). (Haz. M. E. Düzdağ). İstanbul: Tercüman Yayınevi.
- Said Halim Paşa (1991b). İslâmlaşmak. Buhranlarımız. (ss. 201-236). (Haz. M. E. Düzdağ). İstanbul: Tercüman Yayınevi.
- Tekin, Ü. (2004). AK Parti'nin Muhafazakâr Demokrat Kimliği. Ankara: Orient Yayınevi.
- Tunaya, T. Z. (1998a). İslamcılık Cereyanı-I. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.

- Tunaya, T. Z. (1998b). İslamcılık Cereyanı-II. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Tümer, G. (1994). TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim tarihi: 20.08.2023 Türk Diyanet Vakfı: <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/9/C09015883.pdf>
- Türk Dil Kurumu (2023). Sözlük. Erişim tarihi: 08.08.2023 Türk Dil Kurumu: <https://sozluk.gov.tr/>
- Türköne, M. (2014). Siyasi Bir İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Uzgel, İ. (2013). AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü. *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*. (ss. 11-39). (Der. İ. Uzgel & B. Duru). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Yanardağ, M. (Ed.) (2004). Yeni Muhafazakârlar (Neo-Cons) Amerika'nın Kara Kitabı. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Yaşar, M. E. (2018). Dergâh'tan Partiye, Vakıftan Şirkete Bir Kimliğin Oluşumu Ve Dönüşümü: İskenderpaşa Cemaati. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslâmcılık*. (ss. 323-344). (Ed. T. Bora & M. Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yavuz, M. H. (2018). Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslâmcılık*. (ss. 591-603). (Ed. T. Bora & M. Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, A. (2004). Ak Parti'nin Yeni Muhafazakâr Demokratlığı: Türkiye Siyasetinde Adlandırma Problemi. *Liberal Düşünce*, 34, 5-12.
- Yılmaz, M. (2018). Darbeler ve İslâmcılık. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslâmcılık*. (ss. 632-639). (Ed. T. Bora & M. Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2020). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. (Çev. Y. Saner). İstanbul: İletişim Yayınları.

THE EFFECTS OF THE ISLAMIC MOVEMENT ON TURKISH POLITICAL LIFE: A BRIEF EVALUATION ON POLITICAL PARTIES

Extended Summary

Although many articles have been discussed at the academic level about the Islamism movement, it has been observed that the number of studies dealing with effects of this movement on Turkish political life is extremely low. This study which claims to eliminate this deficiency to a large extent, aims to analyze the Islamism movement which was effective in the last periods of the Ottoman empire and the republic era with its roots going back to ancient times. For this purpose, the conceptual framework has been set out to make sense of or illuminate the Islamism movement and then the effects of the Islamism movement in the Ottoman Empire and the Republic Period are examined.

In this study in which the effects of the Islamism movement on Turkish political life are analyzed, the method of literature review and documentation study has been used. In this context firstly the documents related to the subject were searched, then the sources dealing with the Islamism movement were obtained and the studies related to the subject were reviewed. In order for the study to be objective, Works written pros and cons the subject were read. In other words, it has been tried to make different and critical readings as much as possible. Different and critical readings were made through books, theses, articles, reports and internet resources. Since the scope of the study requires the use of different methods, this study is not limited to a single method. In this context the method of understanding was used in some places, the method of description was used in some places and the method of comparison used in some places. Qualitative research technique was mainly used in this study.

It is possible to read the Islamism movement which constitutes one of the most controversial concepts or subjects of social sciences, as a form of Islam transformed into an ideology which basically opposes colonialism. However since

Islamism which is a product of the modernization or an attempt to reconcile Islam and modernity, does not have a consistent line, its definition, description and understanding are not easy at first glance. It can be stated that the main motive behind this difficulty is that Islamism, as a modern political thought, has evolved over time and thus Islamist names have adopted different views. Therefore in order to understand the Islamist movement clearly, it should be analyzed in terms of cyclical periods. In this context after presenting the conceptual framework of Islamism in this study, a distinction was made between Ottoman Islamism and Republican Islamism.

It would be appropriate to consider Ottoman Islamism as a recipe for salvation that basically aims to save the empire from collapse. In this context Ottoman Islamism which emerged when the Ottomanism movement was not effective, it was made into a state policy during the reign of II. Abdülhamit and it has been the focal point of the New Ottomans, Young Turks and II. Constitutionalism debates. The main element that comes to the fore these discussion is that Islam is misunderstood. However, despite all the theses put forward and the all effort made, the Islamist movement, just like Ottomanism, could not achieve the desired success, so the attempt to save the empire from collapse or to ensure the continuation of the empire was inconclusive. After Ottoman Islamism could not reach its goal, this time the formula of Republican Islamism was put into effect. Islamist intellectuals also played a role in the establishment of the Republic which was founded on the remnants of the Ottoman Empire and Islamist elements were suppressed during the single-party period. In the relatively liberal environment of the multi-party period, Islamism began to rise. In this period Islamism emerged in the 1950s by the Democrat Party, in the 1960s by the Justice Party, in the 1970s by the National Salvation Party, in the 1980s by the Motherland Party, in the 1990s by the Welfare Party and finally in the 2000s it can be argued that the Justice and Development Party played a major role in coming to power. Thus, especially after the 1950s Islamism became an important dynamic of Turkish political life. However, it should be emphasized that the weight of Islamism in the Turkish political life has not been at the same level in

every period. It can be argued that the Islamist movement influenced Turkish political life more after 1950 through the political parties on the right wing such as Democrat Party, Justice Party, Motherland Party, National Vision parties, Justice and Development Party.

KOÇI BEY RİSALESİ (Kitap İncelemesi)

Erkan TAMTÜRK*

1. GİRİŞ

İncelemiş olduğumuz Koçi Bey Risalesi, Koçi Bey tarafından Sultan IV. Murad ve Sultan I. İbrahim'e takdim edilen layihalardan derlenmiştir. Eser, Zuhuri Danişman tarafından 1972 yılında Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi adı altında Milli Eğitim Bakanlığınca 168 sayfa olarak yayınlanmıştır.

Koçi Bey Risalesini ana başlıklar halinde tahlil edersek yönetime dair sorunlar, ekonomik bozulmalar, toprak sistemindeki bozulmalar, ilmiye sınıfında bozulmalar, askeri yapıda bozulmalar ve rüşvetin devletin tüm kurumlarına sirayet etmesi konularına odaklandığını söyleyebiliriz (Pehlivan, 2022: 101-104).

Koçi Bey'in padişahlara sunduğu risaleler öğretici bir mahiyette yazılmış olup onlara devlet yönetiminde nasıl bir yol takip etmeleri gerektiğini tembihlemiştir. Bu risalelerde birbirlerinden farklı karakterlerdeki padişahlar için farklı üslup benimsendiği gözlenmektedir. Risalelerin yazıldığı dönemde Osmanlı Devleti her ne kadar gücünün zirvesinde olsa da devlet

* Bitlis Eren Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, TKDK Muş İl Koordinatörlüğü, buzsubuhar@yaani.com, ORCID: 0000-0002-4045-6286

teşkilatı içerisinde bozulmaya dair çeşitli işaretler su yüzüne çıkmıştı. İşte bu kötü gidişata dur demek amacıyla böyle bir eserin kaleme alındığı Koçi Bey tarafından ifade edilmiştir.

Siyasetnameler, Doğu ve Batı'da devlete yön vermek için kaleme alınmıştır. İncelemesini yaptığımız Koçi Bey Risalesi de tıpkı Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig ve Nizamülmülk'ün Siyasetname adlı eserlerinde olduğu gibi Türk-İslam geleneğinden tevarüs etmiş erdem ve adalet gibi hasletleri merkeze almıştır. Bu yönüyle Machiavelli'nin Hükümdar adlı eserinde tipik bir hal alan "amaca giden her yol mübahtır" düsturundan ayrışır (Bal, 2008: 98).

Eserin yazarı Koçi Bey Arnavutluk'un Görice kasabasında dünyaya gelmiştir. Koçi kelimesi lakabı olup Arnavutçada kırmızı anlamına geldiği değerlendirilmektedir. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte vefatının, Sultan I. İbrahim'in son dönemlerinde emekliye ayrılıp memleketine döndüğü bilindiğinden, 1650 civarında olduğu sanılmaktadır. Bir devşirme olarak Enderun'da ve taşrada birçok yerde görev almıştır. Devletin içinde bulunduğu durumu ve Osmanlı'nın kuruluş ve yükseliş tarihini çok iyi bildiği yazılarından anlaşılmaktadır. Örnek vermek gerekirse; geçmişi tafsilatlı bir biçimde anlatarak hayırla ve özlemle andıktan sonra "... *Yeniçeri kethüdası ve çavuşları yedişer, sekizer yıl makamlarında kalıp, sebepsiz azlolunmazlardı. Diğer yeniçeri zabitleri dahi bu şekilde günahsız olarak azlolunmayıp, herbiri vazifesi başında uzun müddet kalırdı...*" (Danışman, 1972: 16-19) sözleriyle yönetimde istikrarın ve adaletin önemini gözler önüne sermiştir.

Eserin kaleme alındığı Sultan IV. Murad ve Sultan I. İbrahim dönemlerinde Devlet-i Aliyye her ne kadar gücünün zirvesinde olsa da gerilemeye dair emareler baş göstermişti. Ekonomik sıkıntılar, liyakatin geri plana atılması gibi kronik problemler meydana gelmişti. Bu sorunları yakinen müşahade eden Koçi Bey, teşhisin yanı sıra tedaviye dair görüşlerini de bildirmeyi kendisine vazife addetmiştir. İçerik olarak bakıldığında Kutadgu Bilig'in yazıldığı döneme göre farklılaşan sorunlar nedeniyle öne çıkan başlıklar da farklılaşmaktadır. Türk-İslam siyasetname geleneğini yansıtmaması bakımından Hükümdar'ın muhtevasında yer alan sinsî ve katı tavsiyelere göre eserde erdeme daha fazla önem verilmiştir.

2. DEĞERLENDİRME

Bu eser aslında iki farklı padişaha sunulan layihalardan (rapor) ibaret olup Koçi Bey Risalesi denince ilk akla geleni Sultan IV. Murad'a sunulan risaledir. Sultan Murad'a sunduğu risalenin yararlılığını işiten halefi Sultan İbrahim de benzer şekilde risale talep etmiştir. Kendisi bu çalışmayı hangi saikle yaptığını şöyle belirtmiştir:

“... dünya ahvalinin bu çeşit değişmesi, şer ve şurun, fitne ve fesadın hadden aşırı olmasının sebeplerini düşünüp, padişah hazretlerinin kulağına ulaştırmak fırsatını arardık. Yüce Allah'a hamdolsun, hünkârımızın düzen gösteren ve cihanı süsleyen yüksek rey ve bereket meydana getiren nurlu fikirleri, zulüm ve fesadın kökünü kazımak ve adalet örtüsünü yaymak tarafına yönelmiş bulunduğu bütün insanların malumu olmakla herkes düşüncesini padişah cenaplarına bildirmeğe başladılar. Bir zerre olan bu fakir kulunuz da uzun layihayı, devletin sığınağı padişah eşiğine arz etmekle acele ettim ki, âlemin bozukluğu ve insanların ahvalinin değişmesi sebebinin ne olduğu ve Allah'ın inayeti ile ne suretle düzeleceği kısaca padişahımızın malumu olup, gittikçe şahane ve güzel eserler meydana gele...” (Danışman, 1972: 3-4).

Risalelerde ilk göze çarpan üslup farklılığıdır. Zira kudretli Osmanlı Sultanı IV. Murad ile kafes hayatından gelen I. İbrahim karakter ve donanım bakımından farklı olduğundan (Danışman, 1972: X) Koçi Bey ustalıkla her ikisinin takdirine mazhar olabilmıştır. Her iki risaleyi oluşturan layihalara bakıldığında giriş cümleleri padişaha yönelik yüksek övgüler olmuştur. Koçi Bey'in böyle bir üslubu tercih etmesinin sebebi, sorunlar ve çözüm önerilerini sıralarken padişahların hışmına uğramaktan kaçınması olabilir. Bununla birlikte dönemin önemli sorunlarından birisi olan yönetime bilhassa kadınların müdahale etmesine risalelerde pek değinilmez. Oysa Koçi Bey gibi sorunlara yakından şahit olan bir devlet adamının bu sorunu fark etmemesi düşünülemez. Böyle bir tutum belirlemesi, onların gücünü aşamayıp engellemeleri yüzünden diğer sorunların da çözümsüz kalacağı endişesi olabilir. Bazı çıkar gruplarının gadrinden kaçınıp onlardan bahsetmemesi eserin mühim bir eksikliği olduğu söylenebilir.

2.1. Sultan IV. Murad'a Takdim Edilen Risale

12 yaşında tahta geçen Sultan Murad, yetişkinlik çağına ulaşana dek devlet yönetimine bilfiil ağırlığını koyamamıştır. Ancak yaşanan sıkıntıları yakinen gören padişah dizginleri eline aldıktan sonra sıkı tedbirlere başvurmuştur. Devlet teşkilatının aksayan taraflarına ciddiyetle müdahale eden padişahın aldığı tedbirler sayesinde duraklama dönemi içerisinde yükseliş dönemini andıran bir iyileşme sağlanmıştır. Bunda Koçi Bey'in tavsiyelerinin de katkısı olduğu düşünülebilir.

Koçi Bey, Sultan Murad'a 22 adet layiha sunmuştur. Dili incelendiğinde oldukça ağır olduğu fark edilecektir. Övgüyle başlayan kısımlar uyarılar ve geçmişten derslerle devam eder. Ele alınan konular ağırlıklı olarak saray ahalisinde görülen yozlaşma, tımar ve zeamet uygulamasında meydana gelen bozulma, vezirlerin yanlışları, yeniçerilik uygulamasının aslından uzaklaşması, reaya ve berayanın durumu, zuhur eden fitneler, ordudaki sorunlar, ilmiye sınıfının durumu, liyakatsizlik, rüşvetin yaygınlaşması sayılabilir (Ceyhan, 2021: 13).

2.2. Sultan I. İbrahim'e Takdim Edilen Risale

Sultan İbrahim'in şehzadelik dönemi kafeste geçmiştir. Kardeşlerinin tahta tehdit oluşturduğu zehabıyla öldürülmesi kendisinde onulmaz bir korkuya neden olmuştur. Bunun yanı sıra bırakın devlet yönetimini, en basit konularda dahi yetersiz kalmıştır. Bu nedenlerle, hiç hesapta olmayan bir biçimde tahta çıktıktan sonra, üç kıtaya yayılmış bir devleti yönetme bakımından oldukça zorlanmıştır (Danışman, 1972: XI).

Koçi Bey, Sultan İbrahim'e 17 adet layiha sunmuştur. Dilinin oldukça basit olduğu hemen fark edilir. Padişahın tedirgin ve tez canlı yapısına karşın Koçi Bey, yaklaşım tarzıyla kendisinin güvenini kazanmayı bilmiştir. Bununla birlikte padişahın devlet yönetimindeki yetersizliğini giderecek biçimde kendisine en temel konularda dahi telkinlerde bulunmuştur. Layihalarda ele alınan konular ağırlıklı olarak saray adabı, devlet teşkilatı, sefer hazırlıkları, sultanın nasıl davranması ve konuşması gerektiği, saraydaki ağaların görevleri, yazılara vermesi gereken cevaplar, iltifatı hak eden kişiler ve hangi

kelimeler kullanılarak iltifat edileceği gibi son derece basit konular olmuştur (Ceyhan, 2021: 13-14). Ancak bunun sevindirici tarafı, bu sayede Osmanlı devlet idaresine dair birçok konuda malumata sahip olunmasıdır.

3. SONUÇ

Koçi Bey, sıklıkla eski kanunların yeniden tatbiki halinde devletin yeniden eski kuvvetine kavuşacağını anlatır. Delil olarak da eskilerden misal vermekten geri durmaz.

Layihalarda yönetime dair sorunlarda liyakatsizliğin ve iş bilmezliğin devleti getirdiği kötü durum ifade edilir. İşin ehline verilmesinin önemi vurgulanır. Sorunlara dair çarpıcı örnekler verilir: Beşik ulemalığı, para karşılığı vasıfsız kişilerin yeniçeri olması, yeniçerilerin ehliyetli devlet adamlarını fütursuzca harcaması, rüşvetle tımar ve zeamet edinilebilmesi ve bunun yol açtığı verimsizlik ile zulüm, askerlerin savaşmaktan aciz kalması ve neticesinde düşmanların Osmanlıya dış bilemesi tekrar tekrar anlatılır. Bilhassa zeamet ve tımarın bozulmasının başka birçok soruna yol açtığı eserde defaatle dile getirilir. “Balık baştan kokar” sözünde olduğu gibi şikâyet mercilerinin haksızlıklara bizzat sebep oldukları düşüncesiyle sorunların sathi yaklaşımlarla çözülemeyeceğinden dem vurulur.

Bu önemli eser, geçmişte olduğu gibi bazı temel noktalarda günümüze de ışık tutmaktadır. Siyasetin temel öznesi ve nesnesi insan olmasından ötürü anılan sorunlara yönelik çözüm önerileri her dönem başvurulacak niteliktedir. Dönemin şartları gözetilerek yapılacak okumalar bugünün şartlarındaki izdüşümleriyle beraber değerlendirilirse daha çok istifade etmek mümkündür. Etkili bir kamu yönetimi için zamanımızda da bu tarz raporlamalara ciddi bir ihtiyaç duyulmaktadır. Konuyla ilgilenen araştırmacılar ve devletin çeşitli kademelerinde tecrübe kazanmış kamu görevlilerinin bu alanda yeni çalışmalar yürütmesi yerinde olacaktır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk yazara aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı: Araştırmanın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Bal, H. (2008). Machiavelli ve Koçi Bey'de Siyaset, Adalet ve Erdem. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* 9, 75-99.
- Ceyhan, N. (2021). Koçi Bey'in IV. Murat'a ve I. İbrahim'e Sunduğu Risalelerin Farklılıkları ve Karşılaştırması. *ATEBE Dergisi* 5(1), 1-16.
- Danışman, Z. (1972). *Koçi Bey Risalesi*. MEB Devlet Kitapları Basımevi.
- Pehlivan, M. (2022). Koçi Bey Risalesi Üzerinden XVII. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetim Sorunları. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* 15(6), 97-108.